

**TEXT PROBLEM
WITHIN THE
BOOK ONLY**

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204071

UNIVERSAL
LIBRARY

OUP—901—26-3-70—5,000

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No.

Accession No.

Author

Title

This book should be returned on or before the date last marked below.

ఆంధ్రవిద్యుషీమణులు

(మొదటి భాగము)

‘ఆంధ్రభూమి’ సంపాదకుడు

ఆంధ్ర శేషగిరిరావు, బి. ఏ.

ప్రెస్సిస్

సర్వస్వామ్యములు గ్రంథకర్తవి

మొదటి కూర్పు

1950 ఆగ్స్టు 20

శ్రీ ఆంధ్ర శేషగిరిరావు, బి. ఏ.			
రచించిన గ్రంథములు			
7.2.3.			
రు.ఆ.పై.			
1. ఆంధ్ర రమణీమణులు	1-వ భాగము	0-12-0	
2. ఆంధ్ర రమణీమణులు	2-వ భాగము	0-12-0	
3. కేయూర బాహు చరిత్ర	...	0-12-0	
4. ఆంధ్ర రాజభక్తులు	...	0-12-0	
5. ఆకుకూరలు	...	1- 0-0	
6. కాయకూరలు	...	1- 0-0	
7. దుంపకూరలు	...	1- 0-0	
8. వాణిజ్యపూజ్యాలు	1-వ భాగము	1- 0-0	
9. ఆంధ్ర విదామణులు	1-వ భాగము	1- 0-0	

విక్రయము :

ఆంధ్రభూమి బుక్కుషో

మదరాసు: 7.

ప్రచురణ :

జయనికేతనమ్

మదరాసు : 7.

విషయ సూచిక

తొలిపలుకు	...	౪
౧. శాంతివాహనుని రాణి...		౫
౨. వాచి	...	౧౧
౩. గంగాదేవి	...	౧౯
౪. తుక్కాదేవి	...	౪౦
౫. తిరుమలాంబ	...	౫౪
౬. రామభద్రాంబ	...	౬౪
౭. మధురవాణి	...	౮౧
౮. లక్ష్మీదేవి	...	౧౦౮

తొలి పలుకు

Heritage of India Series లో ఒకటిగా ప్రచురితమైన 'Poems by Indian women' అను గ్రంథమున భారతదేశములోని పలు భాషల ప్రాచీన, ఆధునాతన కవయిత్రుల రచనములనుండి సుచ్చుతునకలను ఏర్పి తీసికొని ఆంగ్లములోనికి అనువదించి యున్నారు. వైదిక వాఙ్మయమునకు ఒకగా, పాల్వీకి తొమ్మిండుగురు, సంస్కృతమునకు నలుగురు, తమిళమునకు ఇరువురు, కర్ణాటకమునకు ముగ్గురు, మహారాష్ట్రమునకు ఐదుగురు, కంకభాషకు పదుగురు, హిందీకి ఆరుగురు, గుజరాతీకి ఇద్దరు, శుర్పూకు ఇద్దరు, మలయాళమునకు ఒకరు, పార్శ్వీకి ఐదుగురు, కాశ్మీరమునకు ఒకరు, ఆంగ్లమునకు ఐదుగురు ఇట్లు పదునాలుగు భారత భాషలకు మొత్తము యేబదిఆఱుగురు కవయిత్రుల రచనములు అంగు సంగ్రహితములై యున్నవి. ఐనను, తెనుగు కవయిత్రుల తెనుగురచనముల అనువాదమును ఒక్కదానినికూడె ఈమధ్యైరి. ఆ సందర్భమున పొడవైన జిజ్ఞాసలో ఆంధ్రవిద్యపీఠములను గురించి జూగిన విచారణఫలితముగా ఈ ఆంధ్ర విద్యపీఠముల గ్రంథరచనము సాగినది. ఈ రచనము సాగి ఇప్పటికి ఇరువదియైదేండ్లకు పైగా నైనది.

ఈ గ్రంథము రెండుభాగములు. అంగు ఇది మొదటిభాగము. ఈ భాగమున, సంస్కృతమున తమిళాసము చూపిన ఆంధ్రవిద్యపీఠముల విఖ్యాతజీవితములు వివరింపబడినవి. రెండవభాగమున ఆంధ్రమున తమిళాసము చూపిన విద్యపీఠముల విఖ్యాతజీవితములు పొంగు పరుపబడినవి. ఈ జీవిత గాథలలో కొన్ని 1930 ప్రాంతమున వివిధ పత్రికలలో ప్రచురితములైనవి. ఈ మొదటిభాగములోని 'కాతవాహనునిరాణి' రూపవాణి ప్రత్యేకసూచిక యందును; 'నాచి' భారతీ యందును; 'రామకదాంబ', 'మధురవాణి', 'లకుమాదేవి' అనునవి గృహలక్ష్మీయందును ప్రచురితములు.

కాలక్రమపరిశీలనవలన తెలియచ్చిన అనేకనూతనాంశములను నేర్చుటతో గ్రంథము కొంత పెరిగినది. ఈ గ్రంథమును కొత్తగ వెలయించుటలో మిత్రులు శ్రీవేదము కేంకటకృష్ణశర్మగారు నాకు మిక్కిలి తోడ్పడిరి. వారికి నా కృతజ్ఞతాభివందనములు.

వేవేరి, మదిరాసు. —ఇట్లు, గ్రంథకర్త.

శాతవాహనుని రాణి

శాలివాహన పర్యామౌఖిధానందైన శాతవాహనుడు ప్రథమాండ్రమహాచక్రవర్తి.

శాతవాహనుని అనంతరము అతని వంశీయులు పలు శతాబ్దులు ఆంధ్రదేశము కేంద్రముగా, కృష్ణానదీ తీరస్థమైన అనురావతి ప్రధానరాజధానిగా, సోవాహరి నదీతీరస్థమైన ప్రశస్థానపురము రెండవరాజధానిగా మధ్యభారతదేశమును పరిపాలించిరి.

శాతవాహనులు నెలకొల్పిన వ్రాద్యసామ్రాజ్యమునకు స్వాదయనీయగా వలసిన ఆంధ్రదేశమునకు కొండొక కాలము శాతవాహనరాష్ట్రము అను నామము వాడకపోయి ఉండినది.

ఈ వంశీయులపెరిచి పుట్టిన శాలివాహనశకము ఈ నాడుకూడ భారతదేశమున బహుశిప్రచారమున ఉన్నది.

ఆంధ్రకీర్తికి ఇన్నివిధముల పట్టువాగునయై నెగడుచున్న రాజవంశమునకు మూలపురుషుడగు శాతవాహనుని ప్రభాప్రాగల్భ్యములకు, ప్రజ్ఞాసాంకీర్త్యములకు అతని రాణి కారణము.

విదుషియైన భార్య తన ఉపదేశామృతముచే భర్తను అభ్యుద్ధరించిన నిరర్హనములు పురాణములలోను, చరిత్రలలోను పరిశృతములుగా ఉన్నవి.

చూడాల అనున్నీ తనమగనికి- శిఖ్యజునికి- రాజ్యపాలనమున తోడుపడటయేకాక బ్రహ్మతత్వోపదేశముకూడ

చేసి ఉద్ధరించిన విషయము జ్ఞానవాసిష్ఠమున విపులీకృతమై ఉన్నది.

ప్రస్తుతకథకు నామకురాలైన శాతవాహనునిరాణి చూడాలవలె భర్తకు ప్రత్యేకిముగా ఉపదేశికురాలు కాలేదు. భర్త అజ్ఞానము అతిని చిత్తమునకు హస్తాంతరముగా ఉల్లకుట్టు పలుకులతో ఎత్తి చూపింది.

శాతవాహనుడు ఉచితజ్ఞుడగుటచే భార్యచే ప్రబోధితుడై తన అజ్ఞానమును దస్యగఁ జోపి విజ్ఞానసుహితము అగుటకు విపులప్రయత్నము కావించినాడు.

ఈ సందర్భమైన గాథ విచిత్రమైనదై వివరణయున్నది: దక్షిణాపథచక్రవర్తియైన శాతవాహనునకు పురువుకు రాణులు ఉండిరి. వారిలో విష్ణుశక్తికూఁతురు విదుషీమణి. శబ్దశాస్త్రమున ఆమె చతురాలు. వ్యాకరణశాస్త్రమున ఆమె పారము ముట్టిన పండితురాలు.

ఆమెతోడను, ఇతర రాణులతోడను శాతవాహనుచక్రవర్తి ఒకనాడు వసవిహారమునకు వెడలెను. కొంతతెడవు వనములో విహరించిన మీఁదట రాజునకును, రాణులకును జలక్రీడపై మనసుపుట్టినది.

తోడనే వారుఅందరును జలక్రీడార్థము ఒక పద్మసరోవరమున ప్రవేశించిరి. ఆ పద్మసరస్సున రాజును, రాణులును కేళీ విలాసలాలనులై ఒండొరులను నిశ్చయో చల్లుపోగా ఆడుటకు ప్రారంభించిరి.

విష్ణుశక్తికూఁతురు శిరీషకుసుమసుకుమారాంగి. అగుట క్రీడావసరమున పెచ్చురేగిని నిశ్చయల్లుకొట్టుకు ఆమె ఎంతయో నేపు తట్టుకొనలేకపోయెను. జలక్రీడ ప్రారంభించిన కొద్దిసేప

అి కే ఆమె బాగుగ అలసిపోయెను.

అందుచేత అప్పుడు ఆమె తనపై దూకుడుగ నీళ్ళు కొట్టి ఉంకించుచున్న రాజును వారించుచు సంస్కృతిభాషలో 'రాజన్! మాంమోదకై స్తాడయ' అని సర్మగర్భముగ, ప్రార్థనాపూర్వకముగ పలికినది. 'రాజా! నన్ను నీళ్ళతో కొట్టకుము' అని ఆ సంస్కృతివాక్యమునకు భావార్థము.

సంస్కృతిభాషయందు మిడిమిడి జ్ఞానమేకాని విశేష జ్ఞానములేని శాతివాహనచక్రవర్తికి రాణిపలికిన సంస్కృతివాక్యము సరిగా అర్థముకాలేదు. 'మాం మోదకై స్తాడయ' అని రాణి పలికిన సంస్కృతివాక్యములోని మోదకపదము ఒక్కటియే అతనికి తెస్సగ అవగతిమైనది. మోదకము అనగా ప్రసిద్ధార్థము కుడుము అనిగోకదా! అటు రాజు రాణి కుడుము కోరిననుకొని వెంటనే సేవకులను పంపి విస్తారముగ కుడుములు తెప్పించినాడు.

రాజు అర్థజ్ఞానశూన్యతకు రాణి సెలవివాట నవ్వి ఇట్లు పలికినది:

'రాజా! ఉదకమధ్యమున మోదకములకు ప్రసక్తియేమి? మా ఉదకై : తాడయ అనగా నీళ్ళతో కొట్టకుము అనికదా అర్థము. మా శిబ్బమును, ఉదకశిబ్బమును సంధిక్రియవలన మోదకమైనదికదా. మా శిబ్బోదకశిబ్బముల సంధినిమాడ తెలిసికొనలేక పోయితివేమి? నీకు శిబ్బశాస్త్రమున పరిచితికాని, వ్యాకరణశాస్త్రమున ప్రవేశముకాని బొత్తిగా లేనట్లున్నదే.'

రాణి పలికిన ఈ పలుకులు విని ఇతరరాణులు కలకల నవ్వినారు; పరిజనులు అంకురితమందస్థులు అయినారు.

రాణుల కలకలనవ్వు, పరిజనుల అంకురితమందస్థితియు

రాజునకు తెవులులేని వేదనను కలిగించినవి. అందుతో రాజు తన అజ్ఞానమునకు లజ్జితుడు, ఖిన్నుడు ఐనాడు.

తోడనే అతడు జలక్రీడకు స్వస్తి చెప్పి, నగరికి వచ్చి విద్యాసముపార్జనముమీఁద చిత్తము లగ్నము చేసినాడు. శర్వ వర్మ అను మహాపండితుని గురువర్యునిగా స్వీకరించి శాతవాహనచక్రవర్తి వ్యాకరణశాస్త్రమును పారముముట్ట పఠించినాడు.

ప్రాథమ్యమును, సుఖవాసి, వివాహితుడు అయ్యు శాతవాహనచక్రవర్తి అభ్యాసక్షేత్రమునకు ఓర్చి విద్యావిశారదుడై విదుషీయైన విష్ణుశక్తిపుత్రికి తగిన విభుడు ఐనాడు.

తన్ను విద్యావిశారదునిచేసిన శర్వవర్మకు శాతవాహనుడు తన సామ్రాజ్యములోనిది, నర్మదానదీ తీరస్థమైనది ఐన భరుకచ్యవ రాజ్యమును గురుక్షేత్రముగా ఇచ్చినాడు.

విద్యాప్రియుడు, విద్యావిశారదుడు అగుటయే కాక అనంతర కాలమున శాతవాహనచక్రవర్తి విద్యాపోషకుడు కూడ ఐనాడు.

నాగానంద ప్రియదర్శికా రత్నావళి ముద్రారాక్షసాది సంస్కృతనాటకకథలకును, కాదంబర్యాది సంస్కృతవచన కావ్యకథలకును మూలకందమైన బృహత్కథను రచించిన గుణాధ్యపండితుడు శాతవాహనుని ఆస్థానము ఆలంకరించి అతని పోషణము అందినాడు.

మా శబ్ద, ఉదకశబ్దముల సంధిప్రక్రియ సముతము తెలియుని తనకు ప్రాణములతోడ జన్మాంతరమిచ్చి తన్ను విద్యాప్రియునిగా, విద్యావిశారదునిగా, విద్యాపోషకునిగా మార్పించిన విద్యావతిని విష్ణుశక్తికూతురిని శాతవాహనుడు పట్టపు

రాణిగా స్వీకరించి ఆమెతో ప్రత్యేకము పట్టాభిషిక్తుఁడు ఐనాఁడు.

ఈ యుదంతమువలన అనాటి స్త్రీలు సంస్కృతవ్యాకరణసూత్రములను చక్కఁగ నేర్చి సామూహ్యసంస్కృతపండితులకు కూడ కొంచెము గజబిజి పుట్టించు మా + శిదక శబ్దముల సంధిక్రియతో మోదకమును కూర్చుంగల పండితురాండ్రై) ఉండిరని తేటతెల్లము అగుచున్నది.

విదుషియైన విష్ణుశక్తికూతురి అధిక్షేపము చక్రవర్తిని విద్యావంతుని చేసినది; మానకు బృహత్కథను ప్రసాదించినది. ఈ ఆంధ్రవిదుషీమణి అధిక్షేపము మానకు ఇతగా ఉపకరించినది.

భార్యల అధిక్షేపములచే ప్రాధవమును పొందిన భర్తల ఉదంతములు అత్యంతమోదావహములై ఉండును.

అట్లు అత్యంతమోదావహమైన ఈ ఆంధ్రవిదుషీమణి గాథతో జతపడుగాథలు ఒకటిరెండు ఆంగ్లసారస్వతమునకలవు.

ఆంగ్లనవలాకారులలో ఒకఁడైన నాథానియల్ హాథారన్ తనభార్య ఆడిన ఎత్తిపాడుపుమాటలచేత చోదితుడై 'స్కాల్లెట్ లెటర్' అను నవలను రచించినాఁడు.

ఆంగ్లనవలాకారులలో మఱియొకఁడైన ఫెనిమోర్ కూపర్ కూడను ఇట్టి పరిస్థితులయందే గ్రంథకర్త ఐనాఁడు.

ఒకనాఁడు అతఁడు ఒకనవల చదివినైచి మేజామీద పెట్టుచు 'నేను వ్రాయుచో ఈ నవలకంటె ముగిసినవలే వ్రాయఁగలను' అనినాఁడు. ఈమాట అతనిభార్య విన్నది.

నవలను ఒకదానిని రచియింపఁగల శక్తి సామర్థ్యముల పొలకువ ఏమియు అంతదనుక తనభర్తచేత ఆమె పసిపట్ట

లేకపోయినది. కాగా తనభర్త పలికిన పలుకును ఆమె ఉత్తరకు సూరప్రజ్ఞగా చేకొన్నది.

చేకొని భర్తదిక్కు మొగమై అనాదరమందస్మితము చేయుచు ఆమె 'వ్రాయుడు, చూచెదము' అని సవాలు చేసినది. కులపాలిక సవాలును అందుకొని కూపర్ 'ప్రికాషన్' అను నవలను రచించుటకు పూనుకొనినాడు. కొద్దిరోజులలోనే దానిని పూర్తిచేసి స్వయముగ ప్రచురించినాడు.

కాని అది ప్రజామోదమును అందలేదు. అంతమాత్రమున నిరుత్సాహపడక కూపర్ మఱియొక నవలను 'దిస్సెప్' అను నామముతో రచించినాడు. ఈ రెండవ నవల ప్రచురితమైన తోడనే జయపథము అంటినది.

భార్యల అధిక్షేపవాక్యములచేతనే శాతవాహనుడు, నాథానియల్ హాథారన్, ఫెనిమోర్ కూపర్ ప్రాభవము అందినారు. వీరి అందఱును శాతవాహనుడు అత్యంతప్రాచీనుడు, అత్యంతప్రముఖుడు.

అత్యంతప్రాచీనకాలమునకు చెందిన ఈ ఆంధ్రవిదుషీ మణిజీవితము ఆంధ్రులు గర్వింపఁదగిన ఒక మహత్తరవిషయమును చాటుచున్నది.

ఆంధ్రదేశమున అత్యంతప్రాచీనకాలమున స్త్రీలు విద్యావతులై ఉండిరినుటకు ఈ విదుషీమణిజీవితముకంటె మఱియొక నిదర్శనము అవసరములేదు.

భార్య విద్యామహమ్మదఁ బలికినట్టి
హాస్యవచనమ్ములకుఁ గడున్యసనమంది
హృదయపరివర్తనము నెంది కృషియొనర్చె
అతఁడు శ్రీశాతవాహన కృపితుఁడు.

— వేదము చంద్ర శేఖర య్య.

నా చి

నా చి ఆంధ్రప్రదేశ్ (నా స్త్రీ); మహా విద్యాంసురాలు. ఆంధ్రులకు సుపరిచితుడును, సుప్రసిద్ధపండితుడును ఐన ఏలే శ్వరోపాధ్యాయుడు ఆ మెజనకుడు.

ఈ పండితుని నివాసస్థానము ఏలేశ్వరము. ఇది గుంటూరు మండలమునందలి పన్నాడుతాలూకాకు సరిహద్దున నాగార్జున కొండకు గమీపమున కృష్ణ వేణీయహానదికి అవ్వలియొడ్డున ఉన్న పుణ్యక్షేత్రము.

ప్రాంతిక జనులు ఏలేశ్వరమును గర్వీణకాళి అందురు. విఘ్నస్తావశిష్టములగు దేవాలయములు ఆ గ్రామమున నేటికిని చాల కలవు. ఏలేట శివరాత్రికి అక్కడ జరుగు తీర్థమునకు వేల కొలది జనులు వచ్చుచుందురు.

క్రీస్తుశకము ఏడవ శతాబ్దియందు ఈ గ్రామమున ఏలే శ్వరోపాధ్యాయుడు జీవించియుండెను.

అతడు సంస్కృతసాహితీమండనుడు. వేదవేదాంగ ములయందు అనంతకౌశలము గడించిన శోవిదుడు; ఆయుర్వేదమునందు విశేషానుభవము సంపాదించిన అభిజ్ఞుడు; త్యోతిషశాస్త్రమున పారముమట్టిన పండితుడు. వేయేల? అతడు సమస్త శాస్త్రములను సర్వోకమముగ నేర్చిన ప్రజ్ఞానిని.

కావున అతనికి ఏలేశ్వరోపాధ్యాయుడు అను బిరుద నామము కలిగినది. బిరుదనామమే కాని ఆతని అసలునామము

వదియో తెలియరాదు.

‘నీ వేమి ఏలేశ్వరోపాధ్యాయుడవా?’ అని నేటికిని తెనుగునాట నిలిచిఉన్న నానుడిసిపట్టి ఈ పండితుని ప్రఖ్యాతిని ఈనాడు మనము కొంతకుకొంత పోల్చుకొనవచ్చును.

ఆంధ్రభూమియందు బ్రాహ్మణులలో వివాహములందు పాటింపఁబడుచున్న నాడుభేదములు ఏలేశ్వరోపాధ్యాయుడు కల్పించిన వే. ఆతఁడు తన కొమరితెలలో ఒకయూమె పరిణయ సందర్భమున వరుని కులవిషయమున ప్రమాదపడియెను.

ఐనది వర్ణాంతరవివాహమని ఉపాధ్యాయుడును, అతని పుత్రికయు కొంతకాలమునకు తెలిసికొనినారు. అప్పటికి ఆమె సంతానవతికూడ ఐనది. కులాచారప్రియఁడైన తండ్రికి తన వివాహముమూలమున కలిగిన అవమానమునకు దురపిల్లి ఆమె ఒకనాటి అర్ధరాత్రమున తనయింటికి నిప్పలంటించి పిల్లలతో, పెనిమిటితో కాలిపోయినది.

అందుపై ఆతఁడు బ్రాహ్మణసంఘములో నాడుభేదములు ఏర్పఱించి యేనాడువారు ఆనాడునందలి స్త్రీని మాత్రమే పెండ్లి చేసికొనవలయునని విధించెను.

ఏలేశ్వరోపాధ్యాయుడు ఈ సందర్భముననే ఏలేశ్వర విజయము అను సంస్కృతగ్రంథమును రచించెను. ఆ గ్రంథము కులములను, శాఖలను- వేగినాడు, వెలనాడు మొదలగు నాడువిభాగములను- వివరించుచున్నది.

నాటినుండి నేటివఱకును ఆంధ్రబ్రాహ్మణసంఘము నందు వివాహముల విషయమున ఉపాధ్యాయుని అనుశాసనము అనున్యూతాచార మై వెలయుచున్నది.

ఏలేశ్వరోపాధ్యాయుడు ఏలేశ్వరవిజయము అను గ్రంథ

మునే కాక స్మృతిదర్పణము అను మఱియొక గ్రంథమునుకూడ రచించినాడు. అది గౌతమస్మృతికి వ్యాఖ్యానగ్రంథము.

ఏలేశ్వరోపాధ్యాయుడు తాను ఆర్జించిన విద్యనంతను లోభమాని తనయందే జీర్ణము చేసికొనక శిష్యులను చేరదీసి విద్యాశిక్షణము ఇచ్చెడివాడు. ఆయన యొద్ద ఎల్లప్పుడు వందల కొలది విద్యార్థులు సంస్కృతమును అభ్యసించుచుండువారు.

ఓరంతిప్రాద్దురు ఆతనియంట సంస్కృతఘోషయే. నిరంతరము అట్టి సంస్కృతఘోష నడుమ మెలగుచుండుటచే ఆతనిగృహమున స్త్రీలు సముతము సంస్కృతమున స్వచ్ఛముగ, ధారాళముగ సంభాషింపఁగలిగి ఉండిరి.

ఏలేశ్వరోపాధ్యాయునకు పురుషసంతతి లేదు. మువ్వురు తనయలు మాత్రము కలిగిరి. అందు మన కథానాయికురాలైన నాచి రెండవయామె. దురదృష్టవశమున నాచి యౌవనాశామృదువుష్పము పూర్తిగ వికసింపకుండఁగనే పతిని కోల్పోయి దుర్భరమగు వైధవ్యమున ఇల్లుపట్టెను.

ఏలేశ్వరోపాధ్యాయుని ప్రేమార్ద్రహృదయము అప్పుడు కొలిమివలె కణకణలాడి కుమిలిపోయెను. తన కొమార్తె వైధవ్యవేదన ఆతఁడు చూడలేకపోయెను. ఇంక ఆజన్మమునకు ఎట్టులును తీరని అట్టి దీర్ఘవిచారమునుండి అమె మనస్సు ఒకింత మఱిబట్టకై ఆతఁడు నాచిని సంస్కృతవిద్యాభ్యాసమునకు పురికొల్పెను.

నాచి దీక్షతో సంస్కృతము అభ్యసింపదొరకొనెను. నిద్రాసుఖములను మఱచి ఆమె కష్టపడి పాఠములు వల్లించుచుండెను. కాని ఆమె మందమతియగుటచే తగిన ప్రయోజనము లేకపోయినది. కాఁగా విద్యాప్రియయగు నాచి మేర లేని

విచారమున మునిగినది. తాను ఎబ్బలైన గొప్ప విద్వాంసురాలు కావలెనని ఆమె వేగిరపడినది.

నాచివలె మందములగువారు ఏలేశ్వరోపాధ్యాయుని విద్యార్థులలో హఠాత్తుండఱు ఉండిరి అట్టి విద్యార్థుల జ్ఞాపక శక్తి వృద్ధిపొంది హరి బుద్ధిబలము తీవరించుటకు ఔషధము కనుగొన ఏలేశ్వరోపాధ్యాయుడు ఆయుర్వేదమందలి తన అభినివేశమును అంతయు వినియోగించెను. వినియోగించి 'జ్యోతిష్మతి' యను తీగెరసమును త్రాగినచో మేవాశక్తి పెంపొందునని గ్రహించెను.

ఆ ఔషధసేవలన ఆయన శిష్యులలో మందబుద్ధులగువారు అధికమేధాంతులైరి.

సత్వరమున మహావిద్యావంతురాలు కావలెనను తిహితహితో నాచి ఒకనాడు ఆ జ్యోతిష్మతిరసమును మోతాడు తప్పించి మిక్కిలముగా త్రాగెను.

ఆ రసము పరిచూణమునకు మించినచో వికటించి విషతుల్యమగు ఫలమును ఒగుగును. అగుట ఆరసముక్రోలిన కొద్ది సేపటికి నాచికి అనిడితాపము, విదాహము బయలుదేరెను.

ఆమె ఈ ఆపసోపాలకు తాళజాలక పెరటిలోని బావియందు దుమికెను. అందు ఆమె ఎనిమిదిగడియల కాలము ఉండెను. ఆ నూయి అంత బోలుబొందనికాదు కావున ఆమెకు ప్రాణాపాయము కలుగలేదు.

ఏలేశ్వరోపాధ్యాయునకుకాని, హఠాత్తుండరికాని ఈ వృత్తాంతము ఏమియు తెలియదు నాచి అకస్మాత్తుగ కనిపించుకుండ పోవుటచే ఉపాధ్యాయుడు ఊరెల్ల అలసెను కాని లాభము లేకపోయినది. తదకు అతడు విసిగి వేచారి పెరటిలో

నూతిచెంత చదికిలబడి పెల్లుబ్బుచున్న విచారమును అరికట్టఁ జాలక 'నాచీ', 'నాచీ' అని బిగ్గఱగా పలవింప మొదలిడెను.

అప్పటికే నాచి చాలసేపటినుండి నీటిలో ఉన్నది కావున. తాపము చల్లగుచుండుటచే కొంచెము కొంచెముగా తెలివిని పొందుచు తెప్పిరిలుచుండెను. కాఁగా అప్పుడు ఆమెకు తండ్రి. పిలుపు వినిపించినది. అందుపై ఆమె మాటుకేకవైచి జరిగిన సంగతి అంతయు తండ్రికి చెప్పెను. ఏలేశ్వరీపాథ్యాయుడు అంతి పుత్రుని నాచిని బయటకు తీసెను.

నాచిని నాచి మహామేధాశక్తి సంపన్నయై అచిర కాలముననే సమస్త శాస్త్రములందును అపార పాండిత్యమును సంపాదించి తండ్రితో సమానురాలు అయ్యెను.

ఈ గాధను మనము శశ్యచరిత్రమున చీకొనినను, పుక్కిటిపురాణమున ప్రోసిపుచ్చినను నాచి మహావిద్వాంసురాలనిగాత్రము ఒప్పుకొని తీరవలెను. సంస్కృతమున అనన్య సామాన్యమైన వైద్యమును సంపాదించినమీఁదట ఆమె సంస్కృతకవిత్వరచనకు దొరకొనెను.

ఆమె కవితావ్యాసంగమునకు అమృతఫలముగా 'నాచీ' అను దృశ్యకావ్యము ఉడలించినది. భాషాచాతుర్యమందేమి, భావమాధుర్యమునందేమి ఆ నాటకమునకు అదియేసాటి.

మన దురదృష్టవశమున ఇప్పుడు ఆ నాటకము ఉపలభ్యము కాకున్నది.

ఆ నాటకమున ప్రస్తావితవిషయము నాచి స్వీయజీవిత చరిత్రమే. దానియందు ఆమె దుఃఖభాజనమును, దయనీయమును అగు తన వైద్యజీవనమును హృద్విందములను చిదువు కకుఁగారసముతో పెర్చించి ఉన్నది.

ఆంధ్రునిది జాలిగుండె, కావున నే కరుణారసవర్ణనమున సాటిలేని నేర్పు సహజముగా అలవడ్డది ఆంధ్రహృదయమునకు.

కరుణారసపూరితమైన నీతిచరితము వివరించుటయందే ఆంధ్రకవయిత్రీనుతిల్లి మొల్ల తన కవితాచమత్కారము నంతను అవధానము ఒనర్చి కఠికిహృదయములను కూడ కనికారముతో ముంచెత్తుచున్నది.

దుఃఖమయమైన ఆత్మోదంతమును కావ్యవస్తువుగా స్వీకరించి ఆంధ్రవిదుషీమణి నాచి కరుణారసపుత్రి కలిగించుచున్నది.

ఆంధ్రుడగు భవభూతి సంస్కృతమున 'ఉత్తర రామచరిత్ర'ను రచించి కరుణారసమునకు అవధి కల్పించినాడు. ఉత్తరరామచరిత్రలోని సీతావియోగజన్యమయిన రాముని విలాపమును పర్ణించెడి శ్లోకములు వజ్రకఠినహృదయములను కూడ ద్రవీభూతము ఒనర్చు సామర్థ్యము కలవి.

ఆసో పుట్టునట్లు కరుణారసమును పోషించి పర్ణించుటలో ఆంధ్రునకు ఆంధ్రుడే సాటి. ఆంధ్రునకు ఇట్టి గొప్ప పేరు వచ్చుటకు కారణభూతిమైనవారిలో నాచి ఒకతె.

పరిణతవయస్సున నాచి కాశి. ప్రయాగ మున్నగు సుప్రసిద్ధపుణ్యతీర్థముల నేవించి కాలమును సద్వినియోగము చేసినది. ఇట్టి తీర్థసేవయందు ఆమెకు కేవలము యాత్రాభిలాషయే కాక విద్యావిజయాభిలాషకూడ మిళితమై ఉండెను.

సంస్కృతివిద్యకు కాణాచివన కాశియందును, ఇతర పుణ్యస్థలములయందును దిగ్దంతులవంటి పండితులతో ఆమె శాస్త్రవాదము నెఱపి దిగ్విజయము అందినది.

ఇంతలో తృప్తిపొందక ఆ పండితురాలు ఫిల్లి, ఆగ్రా

మొదలగు స్థలములకు వెళ్ళి రాజసభలయందు విద్వాంసులతో
వాదము చేసి గెలిచి విశేషములైన బహుమతులు అందినది.

ఆమె ఆకానుకలు అన్నియు తీసికొనివచ్చి తండ్రికిమాపి.
తన యాత్రావృత్తాంతములంతయు వినిపించినది. ఆమె కొనిన
విద్యావిజయములకు, తెచ్చిన పాఠోపేక్షములకు, పొందిన
రాజసన్మానములకు మెచ్చి ఏలేళ్ళతోపాథ్యాయుఁడు తనకు
పుత్రులులేని లోపము అనంతయు లేదని అలరెను. అట్టి మహా-
విద్వాంసురాలిని పుత్రికగా పడసిన ఆతని సంతోషమునకు
కొలఁది లేకుండెను.

కాని, ఆతని సంతోషచంద్రిక నాచి వైధవ్యవేదన
అను మేఘమును ఒత్తిగించి బహిర్గతము కాజాలక మఱుగు
పడి ఉండెను.

సకలశాస్త్రములందును సంపూర్ణ పాండిత్యము సంపా-
దించి కాశీ, మైసూరు, మారిద్వారము మొదలగు స్థలముల
యందు శాస్త్రవాదములు సలిపి, దిగ్విజయములు పొంది, మహా-
రాజులచే మన్ననలు చేకొని ఆంధ్రకీర్తిని దేశదేశములందు
చాటివచ్చిన మహాపండితులు ఏందఱో ఆంధ్రులది యగు ఈ
విజ్ఞానభూమియందు ఇటీవల ఉదయించిఉన్నారు.

అట్టి ఆంధ్రపండితరత్నములకు పురోగామియై వారి
ప్రతిభకు పునాదిరాయుగా ఆంధ్రవిదూషీకుణి నాచి అలరారు
చున్నది.

వేదయుగమున జనకమహారాజు ఆస్థానమున బ్రహ్మ-
జ్ఞానియు, ఋషిశ్రేష్ఠుఁడగు యాజ్ఞవల్క్యునితో అశ్వై-
లుఁడు, ఆర్తభాగుఁడు, కహోభుఁడు, ఉపన్యసఁడు మున్నగు
కొమ్ములుతిరిగిన పండితులు చేయలేక విరవిష్టమైన వాదము

తాను అందుకొని అత్యున్నతముగ వేదాంతచర్చ సలిపి జయమును కొనిన భారతమహిళ గార్గివలె ఆంధ్రపురంధ్ర నాచి తీర్థయాత్రలందు భూలోకబృహస్పతులగు మహాపండితులతో శాస్త్రవాదము ఒనర్చి విజయములు అందినది.

అట్టి విద్వాంసురాలు నాచి మహా త్రరజీవిలెమురు పని ఆనందింపని, ఆనందించి గర్వింపని ఆంధ్రుడు ఉండునా?

పండితురాలు, గ్రంథకర్త్రీ ఐ నాచి పండితుడు, గ్రంథకర్త్ర అగు తండ్రికి తగిన తనయ అని అనిపించుకొనినది

కవనము అల్లిన ఆంధ్రరమణులలో చరిత్రకు తెలిసినంత వఱకు తెనుగున మొల్లయ, సంస్కృతమున నాచియు మొదలిటివారు. అట్లగుట ఈ విదుషీద్యయము ఆంధ్ర స్త్రీ లోకము చే కవితాపీఠమున తొలిపూజలను అందవలసిన మహనీయురాలు.

అవకాశము ఇచ్చి, సంస్కారము ఒసగినచో ఆంధ్ర కాంతలు మొల్ల, ముద్దుపళిని, వేంకమ్మ మున్నగువారివలె ఆంధ్రసారస్వతమునే కాక నాచివలె సంస్కృతవాఙ్మయమును కూడ గ్రంథరత్నములతో అలంకరించి అనశ్వరమైన యశోధనమును సముపార్జింపగలరని ఈ విదుషీమణి ధన్యజీవితము ఆంధ్రసీమాంతములు మాఱుమ్రోయునట్లు మేఘునినదములతో ఉద్ఘోషించుచున్నది.

సంస్కృతమున కవనము చెప్పిన ఆంధ్ర స్త్రీలలో మొదటిపేరు ఆమెది ఐనట్లే స్వీయచరిత్ర వ్రాసిన ఆంధ్రులలో మొదటిపేరుకూడ ఆమెదే కానగును.

గంగా దేవి

సంస్కృతి కావ్యములను చెప్పిన ఆంధ్రస్త్రీలలో గంగాదేవి ఒక తె.

ఈమె వీరకంపరాయచరిత్రము అను చారిత్రక కావ్యము రచించినది. ఈ గ్రంథమునకు మధురావిజయము అను నాచారాంతరముకూడ కలదు.

జయనగరసామ్రాజ్యసంస్థాపకులలో ఒకడైన బుక్కరాయల ముగ్గురు కుమారులలో మూడవవాడు కుమారకంపరాయలు. కవయిత్రి గంగాదేవి ఈ కంపరాయలభార్య. ఆమె తాను రాజకన్యకను అని మధురావిజయమున తెలుపుకొన్నది.

విదుషీమణియైన గంగాదేవి తనవిభుడైన కుమారకంపరాయల వీరవిక్రమములను, విజయయాత్రలను ఈ గ్రంథమున విపులముగ వర్ణించిఉన్నది.

మధురావిజయము ఎనిమిదిసర్గల మహాకావ్యము. ఈ కవయిత్రి ఒక్కొక్క సర్గలో ఒక్కొక్కవిధమైన ఛందస్సును వాడియున్నది.

మొదటి సర్గమున అనుష్టుప్, రెండవసర్గమున ఉపజాతి, మూడవసర్గమున వంశస్థ, నాలుగవ సర్గమున తిరిగి అనుష్టుప్, ఐదవసర్గమున స్రుతివిలంబిత, ఆఱవసర్గమున శుష్పితాగ్రఛందము ఇత్యాదిగా వాడియున్నది.

మొదటిసర్గమున దేవతాప్రార్థనము, కవిస్తుతి, కుకవి నిండ ఐనపిమ్మట ఆమె కావ్యనాయకుని ప్రధాననగరమైన విజయనగరమును విపులముగ వర్ణించినది.

రెండవసర్గమున బుక్కరాయల పుత్రుల అభివర్ణనము కలదు. బుక్కరాయల భార్య దేవాయి. ఆ దంపతులకు. కంపన, సంగమ, కుమారకంపన అను మువ్వరుపుత్రులు. ఇందు కుమారకంపరాయలు కావ్యకర్త అగు గంగాదేవి ధర్మండు.

మూడవసర్గము కుమారకంపరాయలకు బుక్కరాయలు చేసిన హితబోధను ప్రస్తవించుచున్నది.

నాలుగవసర్గమున కంపన దక్షిణాదిగిరిజయయాత్రకు బయలుపడెడిట అభివర్ణితము. రణప్రయాణభేరి మ్రోయించి అణిండు కర్ణాటవిషయము అభిక్రమించి ఏడాటుదినములలో కంటకాననపురమునకు ఏగి అచ్చట కొన్నిసార్లు దండివిడిసి నాడు. అటుపిమ్మట చంపనృపతిని జయించి రాజగంభీరమను గిరిదుర్గమును స్వాధీనపఱచుకొనుట వర్ణింపఁబడినది.

ఐదవసర్గమున కాంచీపురము రాజధానిగా చేసికొని కంపరాయలు ప్రావృట్కాలమును, శీతకాలమును గడుపుట వివరించుచున్నది.

ఆఱవసర్గమున దండవిడిదిలో కుమారకంపరాయల జీవితక్రమము వర్ణితము.

ఏడవసర్గము కుమారకంపరాయలకును; ఆతని అర్థాంగియు, కావ్యకర్తయు అగు గంగాదేవికిని నడచిన సంభాషణను ప్రస్తావించుచున్నది. ఈ సర్గమున కొంత గ్రంథపాతము కలదు. వీరకంపరాయలు ఈయదనున కావ్యగోష్ఠీక్రియఁజై

కోరి గంగాదేవిచే వెన్నెలవర్ణన కావించుకొనినాడు.

ఎనిమిదవసర్గమున కంపరాయల సమక్షమున మధురా పురదేవత ప్రత్యక్షమగును. ముఠల్పాములు దక్షిణదేశము మీదికి ఎత్తివచ్చి హైందవదేవాలయములను ఎల్లు పచ్చము పాడుచేసినారో, ముఠామ్మదీయదుష్పరిపాలనమువలన దక్షిణ దేశప్రజలు ఎల్లు పంచకరిపాల్లు పడుచున్నారో ఆదేవత కంపరాయలకు చెప్పను. వారిని నిర్జ్ఞానులు ఆమె అశినికి ఒక కరవాలమును ఇచ్చును. అందుమీద కంపరాయలు మధుర మీద దండెత్తిపోయి సమరములో అచటి సూల్తానును ఓడించి అచటి దేవాలయమును పెక్కింటికి దానధర్మములు కావించును.

ఈ కావ్యమున ప్రస్తావితమైన కుమారికంపరాయల కార్యకలాపమంతయు క్రీస్తుశకము 1343-వ సంవత్సరమున కును, 1356-వ సంవత్సరమునకును నడుమ జరిగియుండునని చరిత్రకారుల ఊహ.

గంగాదేవి మధురారాజ్యమును తిరువాన్కూరు పురా తర్వాతపోధక శాఖవారు 1916లో ప్రచురించి ఉన్నాడు. శ్రీ తాడేపల్లి రాఘవనారాయణశాస్త్రిగారు దీనిని తెనుగులోనికి చంపువుగా అనువదించి ఉన్నారు.

మధురారాజ్యము చారిత్రికముగా గొప్పవిలువకల గ్రంథము. సంస్కృతకావ్యరచయితలకు ఇతిహాసములనుండి ఏదియో ఒకగాథను తీసికొని దానిని మహాకావ్యముగా పెంపొందించుట పరిపాటియై ఉండెను. ఉపజ్ఞామహితూర్ల లగుట గంగాదేవి సర్వసాధారణమైన ఈ పంథాను అవలంబింపక రాజకుమారుడైన తనభర్త వీరజీవితమును కావ్యవస్తు

వుగా, తనకవితావైదుష్యమునకు ప్రదర్శనభూమిగా చేకొనినది.

అమూల్యములైన ఆనాటి చారిత్రకాంశములను తెలిసి
కొనుటకు గంగాదేవి కావ్యము ఎంతయో ఉపకరించుచున్నది.

అంతియేకాదు. వీరకంపరాయచరిత్రమున మహాకావ్య
లక్షణములు అన్నియు తెస్సగ అమరికెన్నవి. ఆట ఋతువులు,
ఉషాకాలము, చంద్రోదయము మున్నగు అష్టాదశవర్ణనములు
అందు విపులీకృతములై ఉన్నవి.

కావ్యమంతయు వైదర్భీరీతిలో రచితమైనది. భావములు
మృదుమధురములు. శైలి సులభసుందరము.

గంగాదేవి వాడిన ఉపమాలంకారములు ప్రాయశః
ముగా ప్రకృతినుండి గ్రహింపబడినవి.

పాండిత్యప్రకర్ష, వ్యర్థపదాడాభరము గంగాదేవి కవిత
యందు కానరావు. ఈ విషయమున ఆ వినుషీ సమకాలిక
సంస్కృతకవుల మర్యాదకు పెడదొంగి ఉచితజ్ఞతను ప్రదర్శిం
చినదని చెప్పవచ్చును.

కవిలోకగురువగు కాళిదాసు ఆమె అభిరూపకవి.
అగుట ఆమె తన కావ్యమున పలుతావులందు కాళిదాసుకు
అనుకరించి ఉన్నది.

అగుఁగాక! గంగాదేవి అనుకరణము అంధానుకరణము
కాదు. తాను అనుకరించు కాళిదాసువర్ణనములకు ఆమె తన
ప్రజ్ఞాచమత్కారముచే క్రొత్తరూపము ఇచ్చి ఇంపుకు కూర్చు
చున్నది.

ఒక్క నిదర్శనమును తిలకింపుడు:

రఘుమహారాజు జైత్రయాత్ర పోవు సందర్భమును రఘు
వంశమున నాలుగవ సర్గమున ముప్పదిరెండవశ్లోకమున కాళి

చాను ఇట్లు వర్ణించుచున్నాడు:

ససేవాం మహతీం కర్షన్
పూర్వసాగర గామినీమ్
బభౌ హరజటాభ్రష్టాం
గంగావివ భగీరథః.

గమ్యమహారాజు తూర్పుసముద్రమువఱకు వ్యాపించిఉన్న తన
సేనను వెంటఁబెట్టుకొని పోవుచు ఈశ్వరజటాజాటమునుండి
భ్రష్టమైన గంగను వెంటనిడుకొని పోవుచున్న భగీ-గునివలెనే
ప్రకాశించుచున్నాడు.

కాళిదాసు వర్ణనము ఇట్టిది కాఁగా దీనిని అనుకరించుచు
గంగాదేవిచేసిన వర్ణనము ఎట్లుఉన్నదో పరికింపుడు:

సనయన్ మహతీం సేనా
కృయచ ద్వీర కుంజరః
పయోదమాలా మాకర్షన్
పారస్త్వ ఇవ మారుతిః.

ఆ వీరకుంజరుడు (వీరమనారకంపరాసులు) సేనను వెంట
నిడుకొని పోవుచు మేఘమాలను కొంపోవుచున్న తూర్పుగాలి
రీతిని కోధిల్లుచున్నాడు.

ఆమె రచనావైదగ్ధి నెలుపుటకు ఈ నిదర్శనము
చాలును.

కృత్యావిని గంగాదేవి గణేశ్వరుని, పార్వతీపరమేశ్వ
రులను, శారదాదేవిని ఇట్లు స్తుతించుచున్నది:

కల్యాణాయ సతాం భూమాత్
దేవోదంతావలాననః
శరణాగత సంకల్ప
కల్పనా కల్పపాదపః.

శరణాగతుల ప్రాధానాపరంపరలకు కల్పవృక్షము, గజాననుడు వివ వినియోగదేవుడు గతురువులకు గొప్ప శుభములను ఇచ్చునుకాక!

సప్తస్త్రీ (పుంసవిర్మా) య
మాతృకా రూపధారి
ప్రపద్యే ప్రతిబోధాయ
చిత్పికాకాత్యకాశివా.

బ్రహ్మయొక్క స్త్రీపుంసాత్మకస్పృష్టికి మాతృకారూపధారి యైన చిత్పికాకాత్యకులను- పార్వతీపరమేశ్వరులను- జ్ఞానాభివృద్ధికి తలంచెదను.

మహాకవి ముఖాంభోజ
మణిపంజరశారకాం
చైతన్యజలధి న్యోత్సాహం
దేవీం సంశే సరస్వతీం.

మహాకవుల ముఖస్పృశ్యుల నెడు మణిపంజరములందు మైనగోర,
చైతన్యసముద్రమునకు వెన్నెల వి ప్రకాశించు శారదాదేవికి ననుస్మరించుచున్నాను.

ఇష్టదేవతావందనము కావించినపిమ్మట గంగాదేవి ఇట్లు గురుస్తుతి చేయుచున్నది:

అసాధారణ సామర్థ్యం
విలసత్సర్వ మంగళం
క్రియాశక్తి గురుంబంధే
ప్రలోచన వివాపరమ్.

అసాధారణసాంధిత్వముచే సర్వజ్ఞుడను, సర్వశుభములచే విలసితుడను వి రెండవ ఈశ్వరుడనెడిగిన వద్గురునికి క్రియాశక్తికి ననుస్మరించుచున్నాను.

క్రియాశక్తి పూర్తిగా మము కాశీవిలాస క్రియాశక్తి అని. గంగాదేవితోఁగాటు మాధవమంత్రానికి (బుక్కరాయల మంత్రానికి) కూడ క్రియాశక్తి గురుమూర్తి.

క్రియాశక్తి శైవాచార్యుడు. కాశ్వీర దేశపు పాశుపత శైవమతమునకు చెందినవాడు. ఈవర్గమువారికే కాలములు అని మఱియొక పేరు.

విజయనగర సామ్రాజ్యసంస్థాపనాచార్యులైన హరి హరరాయుడు, బుక్కరాయుడు క్రియాశక్తి శిష్యులు. ఆతఁడు ఆ కాలమున గొప్పమతబోధకుడు. ప్రభాహితచిత్రకుడు నై యుండి శైవాచార్యమును ఒక నామ స్థాపించెను. రాయల సీమలో అనేక దేవాలయములను నిర్మించెను.

విజయనగర రాజుల గురువైన అనఁగా తనభర్తృవంశ మునకు కులగురువైన క్రియాశక్తి ఆశీర్వాదమును తనకావ్య విజయమునకుఁగాను గంగాదేవి కృత్యాదిని అభ్యర్థించు చున్నది.

తన మతగురువును ఇట్లు స్తుతించినపిమ్మట గంగాదేవి ప్రాచీనసంస్కృతకవిప్రముఖులను ప్రస్తుతించినది. ఆమె కవితాహృదయమును కొంతకుకొంత తెలిసికొనుటకు ఈ కవి స్తుతి శ్లోకములు బాగుగ ఉపకరించును.

వాల్మీకి, వ్యాసుడు, కాళిదాసు, బాణుడు, భారవి, దండి, భవభూతి, లీలాశుకులను కవులను ఆమె వరుసగా ఇట్లు స్తుతించుచున్నది:

చేతసోఽస్తు ప్రసాదాయ

సతాం ప్రాచేతసో మునిః

పృథివ్యాం పద్య నిర్మాణ
విద్యాయాః పరమంపదమ్.

భూమియందు పద్యనిర్మాణవిద్యకు అదిక రణమైన వాల్మీకి
సత్పురుషులకు మనోనైర్మల్యమును ప్రసాదించునుకాక!

వైయాసికే గిరాం గుంభే
పుండ్రేతా వివలభ్యతే
సద్యః సహృదయాహ్లాది
సారః పర్వణి పర్వణి.

వ్యాసగురు వాగ్దంభనయంగు శైల్లఁజెలుగునంగువలెనే సహృ
దయహృదయాహ్లాది అగు సారము ప్రతిపర్వమునను లభించు
చున్నది.

దాసతాం కాళిదాసస్య
కవయః కేన బిభ్రతి
ఇదానీమపి తస్మాద్ధా
నుపజీవత్య మియతః.

నేటివఱకుఁగూడ నెవనియొక్క భావాదుల కేకరించి కవులు
జీవించుచున్నారో యట్టి కాళిదాసు దాస్యమును ఏకవి అంగీకరిం
పఁడు?

వాణీ పాణి పరామృష్ట
వీణా నిక్వాణ హరిణీం
భావయంతి కథం వాగ్దే
భట్టబాణస్య భారతీం.

భారతి వాయించుచున్న వీణానాదమువలె అతిహృద్యమగు
భట్టబాణుని వాగ్జాలము నెవ్వఁడు భావింపఁడు?

విమర్ద శ్రీకృ సౌరభ్యా
భారతీ భారవేః కవేః

ధత్రేవ కులమాలేవ

విదగ్ధానాం చమత్క్రియాం.

పొగడదంపనలనే సమ్యక్తముగఁగూడ సువ్యక్తసౌరిభము
కల భారవి వాక్కుల నెట్టివిద్వాంసులు ధరింపరు?

అచార్య దండినోవాచాం

అనాంతామృత సంపదాం

వికాసో వేధసః పత్స్యై

విలాస మణి దర్శణః.

అమృతమును గ్రోలిన ఎంత హాయి గా నుండునో అట్టి యానంద
మును ఇచ్చు దండి వాగ్విలాసము భారతికి విలాసమణిదర్శణమై
వెలయుచున్నది.

సాకాపి సురభి శృంగే

భవధూజేః సరస్వతీ

కర్ణేషు లబ్ధగ్ధానాం

సూతే సుఖమయీం సుధాం.

వినునంతిమాత్రమున సుఖస్వరూపముగు అమృతమును ౭ సంగు
చున్న భవధూతివాక్కు ఒకానొక కామధేనువని తలంచెదను.

మందార మంజరీ స్యంది

మకరంద రసాబ్ధయః

కస్య నాహ్లాదనాయోలం

కర్ణామృత కవేగిరః.

మందారపుష్పమంజరులందు స్రవించుచున్న మకరంద సముద్ర
ములయి యొప్పెడు రీతికుసుని వాక్కులు ఎవనికి ఆహ్లాదమును
చేయును?

ఈ శ్లోకముల తరువాత కవిస్తుతిలో గంగాదేవి చెప్పిన

మఱియును శ్లోకములు ఆంధ్రులు ప్రత్యేకముగ పఠింపఁదగి
యున్నవి.

తిక్కయ్య క శేషస్మక్తిః

కామదీప కలానిధేః

శత్రుస్థైః కవిస్త్వైరం

చిత్తోరైరివ శేష్యతే.

చంద్రునియొక్క వెన్నెలను శత్రుస్థితోడిన్న చిత్తోరములు ఎట్లు
శేవించునో అట్లు తిక్కయ్య కవి నూత్నలను ఉత్సాహముకల కవులు
శ్వేచ్ఛగ అనుభవించురు.

ఇందు ప్రస్తుతించిన తిక్కకవి మన తిక్కనసోమయాజి
కావలయు. అతఁడు ఉభయకవిమిత్రుఁడుకదా!

కాకతిరాజ్యపతనానంతరము ఓరుగంటినుండి హరిహర
రాయలు, బుక్కరాయలు అను పెనుగురాయకులు వెళ్ళి
విజయనగర రాజ్యమును స్థాపించినారు. అందు బుక్కదేవభూపా
లుని తోడైతైన మనగంగాదేవి ఆంధ్రకవిబ్రహ్మ, ఉభయకవి
మిత్రుఁడు ఐన తిక్కనసోమయాజి ఆంధ్రకవితను ఆలించి
మేలెంచి యుండుటతో ఆశ్చర్యము ఏమియులేదు.

కవితాహృదయముకల ఆంధ్రులకు సంస్కృతకవులును,
ఆంధ్రకవులును సమానముగా పూజ్యతేకదా! అందుచేతనే
గంగాదేవి తన గీర్వాణకావ్యమున ఆంధ్రకవిగ్రామణియగు
తిక్కకవినకూడ ప్రస్తుతించి ఉన్నది.

తిక్కనను స్తుతించినపిమ్మట గంగాదేవి మఱిముగ్గురు
ఆంధ్రులను స్తుతించుచున్నది. ఈ ఆంధ్రులు ముగ్గురును ఓరు
గల్లు ప్రాంతీయులు; సంస్కృతకవితాధురీణులు.

చను స్సప్తతి కావ్యోక్తి
శ్లోక్తవైరువ్య సంపదే
ఆగస్త్యాయ జాత్యస్మిన్
స్పృహయేత్ ఊనకోవిదః.

దెబ్బదినాలుగు కావ్యములను వ్రాయుటచే సువ్యక్తమైన పాం
శీత్య ప్రాభవముకల ఆగస్త్యుని భూమియందు ఏ విద్వాంసుఁడు
మఱచును?

స్తమస్తమ పరంవ్యాసం
గంగాధర మహావిష్
నాటకచ్ఛస్మ నాట్యస్తాం
యశ్చక్రే భారతీక భామ్.

భారతకథ నంతయును నాటకరూపముగా చేసి ఆపరవ్యాసుఁ
డనిపించుకొనఁబడిన గంగాధరమహాకవిని స్తోత్రముచేసెదను.

చిరం సవిజయీ భూయాత్
విశ్వనాథః కవీశ్వరః
యస్య ప్రసాదాత్సర్వజ్ఞ్యం
సమింధే మాద్భుతేష్యపి.

ఎఁదియొక్క ప్రసాదమువలన మావంటినారము సర్వజ్ఞులమని
పించుచున్నారమో ఆ విశ్వనాథకవితల్లజునకు చిరకాలము జయ
మగుఁగాత!

ఈ స్తుతిశ్లోకమున ప్రస్తావించుఁడైన విశ్వనాథకవి కాక
తీయ ప్రతాపరుద్రదేవుని ఆస్థానమునందు ఉండినవాఁడు, ఈ
తఁడు భీముని సౌగంధికాపహరణగాధను వ్యాయోగముగ
సంస్కృతమున రచించినాఁడు.

స్తుతిధోరణిపట్టి చూడఁగా ఈ విశ్వనాథకవి గంగా
దేవికి కవితాగురువుగా తోచుచున్నాఁడు. మఱియు మధురా

విజయరచనాకాలమునాటికి ఆ కవిరాజు జీవించి ఉన్నట్లుగా ఊహింపనైన ఉన్నది. అప్పటికి ఆతడు జీవించి ఉండకపోయినచో స్తుతీశ్లోకమున గంగాదేవి 'విశ్వనాథకవితల్లజునకు చిరకాలము జయమగుగాక.' అని ఎట్లనగలను?

గంగాదేవి మాను బుక్కభూపాలుడు ఓరుగంటి నుండియే విజయనగరప్రాంతమునకు వెళ్ళిరాడుకదా! అక్కడకు వెళ్ళినతరువాతకుండ ఆతని సంబంధబాంధవ్యములు హెచ్చుగా ఓరుగంటిప్రాంతపువ రితోనే ఉండినవనటకు గంగాదేవి ఉదంతము ఒక నిదర్శనము.

విశ్వనాథకవియేకాక అగస్త్యుడు, గంగాధరుడుకూడ ఓరుగంటి ప్రాంతమువారే. ఈశాంధ్యమున నరశ్వతీపత్రికలో శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాసిన క్రిందిపంక్తులు చదువదగియున్నవి:

“సాగంధికాపహరణము వలన విశ్వనాథకవికి అగస్త్యుడు మేనమామయని యెఱుంగనయ్యెను. కాదంటే నాటకమందు నరసింహకవికి గంగాధరకవి తండ్రియనియు, విశ్వనాథకవి యన్నయనియుఁ దెలియుచున్నది.”

కవిత్యమును గుఱించి, దోమైకదృక్కులను గుఱించి, కావ్యములను గుఱించి, మధురావిజయమును గుఱించి క్రింది శ్లోకములలో గంగాదేవి వెల్లడించిన భావములు ఆపాతమనోహరములైన ఉన్నవి.

సమగ్రసుందరమగు కావ్యము అరుదైనదని ఆమె ఇట్లు చెప్పుచున్నది:

కవచిదృః కవచి చ్చబ్ధః
కవచి దృఢః కవచిద్రసః

యత్రైతే సంతి సర్వేషి
సనిబంధో నలభ్యతే.

ఒకచో శబ్దసౌప్తకము, ఒకానొకచో భావగాంభీర్యము,
తేటొకచో నర్థమాధుర్యము, మఱియొకచో రససంపద మాయ
చున్నారము. ఇవి అన్నియు నొకేచోట నిబంధనగా లభ్యమగుట
అరుదు.

కొంచెము దోషమున్నను ఆ కావ్యము తెగడఁదగినదని
గంగాదేవి ఇట్లు వివరించుచున్నది:

ప్రబంధ మీష స్థానోపి
దోషో న కుతూ నూప్యతాం
కాలాగరుద్రవధరం
శుక్తిక్షారక శోకుథా.

కాలాగరుద్రవముతో నిండిన శుక్తితో కొంచెము కారము
కలిసిన ఎట్లు నూప్యమో అట్లే యీవద్దోపయుక్తమగు కావ్యము
కూడ నూప్యమే.

గుణములేవి కావ్యము నిర్దోషమయ్యు రుచింపదను సశ్య
మును గంగాదేవి ఇట్లు నిర్ణయించుచున్నది:

నిర్దోషాప్య గుణావాణీ
ననిద్యజ్జరంజనీ
పత్రిత్రతాప్యకూపా స్త్రీ
పరిణే లేనకోచతే.

గుణసంపదలేవి కావ్యము నిర్దుష్టమైనను పండితుల రంజింపఁ
జేయదు. పత్రిత్రతయైనను కురుపియగు స్త్రీని వరుఁడు ఇచ్చగిం
పఁడుకదా!

దోషైకదృక్కులను ఆమె ఇట్లు నిరసించుచున్నది:

గుణం విహాయ కాశ్యపు
 దుష్టోదోషం గ వేషతే
 వ నేషు త్యక్త మాకంఠః
 కాళోనింబ మపేక్షతే.

కాశ్యములలోని గుణములను విడిచి దుర్మార్గుఁడు దోషములనే
 పెంతును. మధురమును మామిడిపండ్లుకల తోటను విడిచి కాకము
 వేపపండ్లకై ఆశించునుకదా!

‘అర్థపుం దెలువాఁలు’ కొట్టి వ్రాసిన కావ్యము రాణిం
 పదని గంగాదేవి ఇట్లు చాటుచున్నది:

చార్వాణీతేన కాశ్యేన
 కి యద్వీవ్యతి దుర్జనః
 ఆహార్యనాగో నచిరం
 రుచిరః కృత్రిమోపలః.

ఆర్థాదిచార్మము చేసిన కాకవులు ఎంతవఱకు ప్రకాశింతురు?
 అలంకారాదులచే కూడుకొన్నను కృత్రిమపు రాలియేనుఁగు చాల
 కాలము ప్రకాశింపదుకదా?

సరలాలాపవేశలమైన కవిత్వము చెప్పు కవులు అరుదని
 గంగాదేవి ఇట్లు వచించుచున్నది:

తార్కికా బహవస్సంతి
 కాట్టికాశ్చ సహస్రశః
 విరిలాః కవయో లోకే
 సరలాలాపవేశలాః.

తార్కికులు అనేకులు ఉన్నారు. వ్యాకరణశీర్షిలు వేలకొలది
 ఉన్నారు. కాని సరలముగు వాగ్గంధనకల కవులు మాత్ర మరుదు,

కావ్యప్రయోజనమును ఈ కవయిత్రి ఇట్లు విపులీకరించుచున్నది:

కళాతి కీర్తి మధాయ
కల్పతే హంతి దుష్కృతిం
ఉన్మీల యతి చాహ్లాదం
కింననూలే కనేః కృతిః.

కావ్యము కీర్తిని కలిగించును. ధనమును ఇచ్చును. పాపమును తొలగించును. ఆహ్లాదమును కలుగజేయును. కావ్యము దేని నీయదు?

సత్కావ్యశ్రవణమునకై పండితులు తమకుఁదామే పూనుకొందురను మాక్తికి ఆమె ఇట్లు చమత్కరించుచున్నది:

సప్రార్థనీయ సత్కావ్య
శ్రుత్యై సహృదయోజనః
స్వాను పుష్ప రసాస్వాదే
కః ప్రేరయతి పట్నం.

సత్కావ్యశ్రవణమునకై సహృదయుఁడు వేడబడఁడు. రుచిరమగు పుష్పగుంపమును త్రొలుటను తుమ్మెదను ఎవఁడు ప్రేరేపించును?

తాను రచించిన మధురావిజయము వినఁదగిన కావ్యమని ఆమె ఇట్లు గూపించుచున్నది:

తన్నదీయ మిదింకావ్యం
విబుధాః శ్రోతుమర్హత
మధురావిజయం నామ
చరితం కంప భూపతేః.

నేను వ్రాసినది, మధురావిజయ మను నామముకలది అగు కంప

భూప చరితమును పండితులు వినఁదగియున్నారు.

గంగాదేవి రచించిన మధురావిజయమునందు రెండు ఘట్టములు అతిశయమనోహరములు.

ఆ రెండు ఘట్టములలో ఒకటి భర్తకోరికమీఁద గంగాదేవి వెన్నెలను వర్ణించిన ఘట్టము; రెండవది మధురానగర దేవత కంపభూపతికి కలఁగో కనిపించి తన కడగండ్లు చెప్పిన ఘట్టము.

ఈ రెండు ఘట్టములను మనము ప్రత్యేకించి పరామర్శించుకొందము.

తాను క్రొత్తగా జయించిన రాజ్యభాగమునకు కంపరాయలు మరకట పట్టణమును రాజధానిగా చేకొనినాడు. రాజధనమున ఉన్నప్పుడు అతఁడు అనుదినముచు కొంతప్రాద్దుకవులతో, పండితులతో కావ్యగోష్ఠిప్రియుఁడై ఉండువాడు. మఱికొంతసేపు అంతిపురమున స్త్రీలతో వివిధముతువులలో ఆ గూఢాలములకు అనువైన పిలాసములతో తగిలియుండువాడు.

క్రీస్తు శకము 1367-వ సంవత్సర ప్రాంతమున కంజీవరమున (కాంచీపురమున) నెలకొని ఉచూరకంపరాయలు విజయనగరసామ్రాజ్యభాగమును ఒకదానిని ఏలినాడు. కంజీవరమున ఉన్నప్పుడు ఒకనాటి సాయంకాలము కంపరాయలు భార్యయగు గంగాదేవినికోరి వెన్నెలవర్ణన కావించుకొనినాడు.

ఈ సందర్భమైన భార్యాభర్తల సంభాషణ మధురావిజయకావ్యమున సప్తమసర్గయందు మూడుశ్లోకములలో (39, 40, 41 సంఖ్యగల శ్లోకములలో) ప్రస్తావితమైనది. గమనింపుడు:

అథ కంపనృపోఽపి కృత్యవిత్
 కృత సంధ్యాసమయోచితక్రియః
 అవదత్ సవిధేస్థితాం ప్రియాం
 భువిగంగే త్యభినందతాహ్వానం. (39)

తరువాతి సమయజ్ఞాఁడును కంపభూపాలుఁడు సంధ్యాకాలో-
 చితకృత్యముల నివృత్తిపించుకొని తన సన్నిధయందున్నది, గంగ
 యనెను పూజ్యుని నభిధానము కలది విని తనభార్యను గుఱించి
 ఇట్లు పలికెను.

కమలాక్షి కటాక్ష్యతామయం
 సమయో వర్ణనయా రసాద్ధిమో
 జన విషవచస్తవామృతం
 శ్రవసాపాయ యితం కుతూహలీ. (40)

ప్రియా! ఈ సంధ్యాకాలమును కూర్చి రసాద్ధిమగు వర్ణనా-
 చాతుర్యముచే వర్ణింపుము. ఈజనుఁడు నీవాగమృతము వినులచే
 శ్రోలుటకు కుతూహలుఁడై యున్నాఁడు.

ఇతిసాదయితేన భాషితా
 దరనమ్రం దిధతీ ముఖాంబుజమ్
 వచతి స్మృశనై శ్శుచిస్థితా
 సరసోదారపదాం సరస్వతీమ్. (41)

ఈ ప్రకారముగా భర్తచే అజ్ఞాపింపబడి గంగ శుచిస్థిత
 ముతో కూడిన వదనమును ఇంచుక వంచి సరసము, ఉదారము
 అగు వాగుంధనచే మెల్లగా ఇట్లు వర్ణింపఁబడెను:

“బహువిల్లభుండగుటఁ దక్కినవారికన్నఁ దనపై నెక్కుడు
 మక్కువతో మెలఁగవలయునని కోహిణియో, గురుదాతయని నిర-
 సింపక తనకుఁ గైవసము కావలయునని తారయో వెట్టిన వేరులు
 వారుచున్న మందో? మఱి? —

తమతమ భాగము లెచ్చుతగులు లేకుండఁ గైకొంటున్న యమ్ము
తాంధసు లుంచిన విల్లిగరిటయో? —

చిత్తమున కెక్కిన వేరియగు జీఁకటియో? —

యబ్బనావమ్ముఁ గొనిచేరిన యీపుంజమ్మో? —

కలానిధానమగుట లక్కబిగింపా? —

అమృతమయ్యుండిగుట నిండాడబాకెను పివీలికొనిననాంబా? —

బింబపదంబు విని వ్రాలిన చిలుకయో? —

కూడ్రధరుండుగాన తిష్టెన్దొకమో? —

రాజుకొన హృదయస్వభావమో? —

తేజంబుకొన గూనుంబో? —

గగనాంగణమున వెట్టిన దీపంబు కొన కొడియో? —

ఆత్రిమని కంటిపుసికొన నలకయో? —

కలంక మనుచేర నెఱచాణయగు నీ కిరణానియందుఁ బాగు
కొనియె.

— (శ్రీ తాడేల్లి రాఘవనారాయణకావ్యే ఆమవాదము.)

చంద్రునిని ముచ్చను ఈకవలుప్రి ఎప్పివిధముల,
ఎంత చనుత్కారముగ ఉత్పేక్షించిననో చూచినా?

తురక సులతను తుర్వప్రసాదికి తావలమైన మధురా
నగరదేవత వీరకంపరాయలగు కలంక కనిపించినప్పటి స్థితివర్ణ
నము ఎంత మనోహరముగా ఉన్ననో పరికింపుడు:

“గరుపాటు మోమున ప్రజ్ఞా ముంకురులతో, జెరిగిపోయిన
చేర్చుక్కతో, ఎచ్చాచ్చుమగు గన్దోయితో, వేడి నిట్టూర్పుతో,
విన్ననగునాననముతో, దూకు మైదీపతో, ప్రజల వేనలతో,
మాసిన చీరతో, బాసిన యలంకారముతోఁ జూడరాని యవస్థ
నొందియు నొక్కతేజంబున మహాసుభావత్వంబుఁ బ్రకటించు

నొక్క యన్నుల మిన్న యన్నేతలేని కన్నుల యెదుటఁ బాడి నూపె.”

—(శ్రీ తాజేపల్లి రాఘవనారాయణశాస్త్రి అనువాదము.)

మధురాపుర దేవత తనయవస్థ వీరకంపరాయలకు విని పించిన తీరు గమనింపుడు:

“దయాళరథీ! నాపేరు మధుర. నే నొక పురంధ్రుని. నా యునికిపట్టు మధురాపురి. దక్షిణాశావనూటీమణి మణిహారలలిక, ఆ హరమునకుఁ దారమణి సుందరేశ్వరుఁడు. బహువైభవ మనభ వించిన యమ్మనికిఁ గాలవశంబున దుష్టసులవలనఁ గలిగిన యిడు మలు దలఁచుపాటివియ్యే! ఆశ్రయాశ్రయులలో నొకరిబాధ యొక రిది కాదా? కనుజార్ద్రా! వినుచుంటివా? దక్షిణాశ యదక్షిణాశ యన నయ్యో. సుందరేశ్వరుం డసుందరేశ్వరుం డయ్యో. నాయం దమధురత సాక్ష్యమిచ్చుచు నే యున్నాఁకదా! రాజసింహ!”

—(శ్రీ తాజేపల్లి రాఘవనారాయణశాస్త్రి అనువాదము.)

వీరకంపరాయలు ఒనర్చిన తుర్గష్కనిష్కాసనమును గంగాదేవి గొప్పగా వర్ణించినది.

కంపరాయలతోనైన యుద్ధసందర్భమున నాఁటి మధుర తురుష్కనురత్రాణునితోట గంగాదేవి పలికించిన పలుకులు- ‘మీసలువచ్చె హిందువుల కొరా!’, ‘ఏమీ! హిందువులెతి వారలయిరా?’ మున్నగునవి- ఆయా ప్రకరణములందు విశేష రసోదంచితములై యున్నవి.

స్త్రీ రచితమగు మధురాఽజయమున ‘తరుణుల సత్వ మిట్టిదయ తిప్పుకొనించిన మంచినేసినన్’ వంటి అర్థాంతరన్యాసములు ఉండుట మెచ్చఁదగిన విషయము.

పేరు తెచ్చరించిన మాత్రముననే శత్రువులకు కంప

మెత్తుచుండుటచే తనభర్తకు కంపన నామము పెట్టబడినదని గంగాదేవి మధురావిజయకావ్యమున చమత్కరించుచున్నది.

కంపరాయలు రణవిద్యయందే కాక కళలయందును కుశలుడని గంగాదేవి చెప్పుచున్నది. తన కవితాప్రాగల్భ్యమునకు, ఐర్లనాచమత్కారమునకు మెచ్చి విభుడు తనకు అనేకవిధములైన బహుమానములు ఇచ్చినట్లు ఆమె పేర్కొనుచున్నది.

సంస్కృతసారస్వతమున, ఆంధ్రసారస్వతమున చారిత్రకగ్రంథరచనము అరుదైన విషయము. అందును సమకాలికచరిత్రను ప్రస్తరించు గ్రంథముల రచన మఱింత అరుదైన విషయము.

కల్టాణుడు వ్రాసిన రాజతరంగిణి, బాణుడు వ్రాసిన హర్షచరిత్ర మున్నగునవి సంస్కృతమున చారిత్రకసారస్వతమును పరిపుష్టి నొందించుచున్నవి. గంగాదేవి రచించిన మధురావిజయముకూడ ఈ వర్గమునకు చెందినదే.

బాణుని హర్షచరిత్రవలెనే గంగాదేవి మధురావిజయముకూడ సమకాలికచారిత్రకాంశములను ప్రస్తరించుచున్నది.

గంగాదేవి వలెనే సమకాలికచారిత్రకాంశములను కావ్యవస్తువుగా స్వీకరించిన ఆంధ్రవిదుషీమణులు మఱి ఇరువురు కలగు. వారు తిరుగులాంబ, రామభద్రాంబ అనువారలు.

వీరిలో తిరుమలాంబ విజయనగరరాజులలో ఒకడైన అచ్యుతిరాయలు వరదాంబికను వివాహమైన ఉదంతమును వరదాంబికాపరిణయ మను కావ్యముగా విరచించినది.

రామభద్రమ్మ తన ఏలికయగు తంజాపురి రఘునాథ రాయలచరిత్రమును రఘునాథాభ్యుదయము అను నామముతో కావ్యముగా రచించినది.

గంగాదేవియు, రామభద్రమ్మయు తమభర్తల జీవిత ఘట్టములను తమకావ్యవస్తువులుగా స్వీకరించి యున్నారు.

అగుగాక! ఇక్కడ ఒకచిన్న తేడ యున్నది. రామభద్రమ్మ రఘునాథరాయల ఉపస్త్రీ. గంగాదేవి కంపరాయల పట్టపుదేవి.

తాను కంపరాయల దేవేరినని గంగాదేవి స్పష్టముగా చెప్పియున్నది. ఆమెకు గంగాదేవి అనునది ప్రసిద్ధనామము. రాణికి తప్ప అన్యులకు దేవి శబ్దము చెల్లుట సంప్రదాయము కాదని భరతశాస్త్రము నిర్ణయించుచున్నది.

ఒకానొక రాజునకు పట్టపుదేవియై ఆరాజు చరిత్రను ఒక మహాకావ్యముగా రచింపగల ప్రతిభకు సంస్కృతసార స్వతమున శావలమైనది ఆంధ్రవిదుషీమణియైన గంగాదేవి యొక్కర్తుకదా! యనుట అతిశయోక్తి అనిపించుకొనజాలదు.

చారిత్రకజ్ఞానముగల విదుషీమణిని భార్యగా చేకొన్న అదృష్టశాలి కావున వీరకంపరాయలు సంస్కృతోక్తిమయ ప్రపంచమున చిరంజీవియై యున్నాడు.

విదుషీమణిని భార్యగా పడసిన భర్తల అదృష్టము కొలఁదులు పెట్టుటకు తరముకానిది.

తుక్కాదేవి

తుక్కాదేవి ఓధ్రుల ఇంటి యాడుపడుచు; తెలుగుల ఇంటి కోడలు. ఆమె ఒక మహారాజుకడుపున పుట్టి మఱిఒక మహారాజు కరమును పట్టినది. ఆమె కటకాధిపతి ప్రతాపరుద్రగజపతి సుత, విజయనగరాధిపతి కృష్ణదేవరాయల సతి.

ప్రతాపరుద్రగజపతి స్వయము పండితుడు. పయిగా పండితాదరము చూపినవాడు. అట్టివాని కూతురు తుక్కా.

కృష్ణదేవరాయలు స్వయము సంస్కృతాంధ్రకవిపండితుడు. పయిగా సంస్కృతాంధ్రకవిపండితులను ఎందఱనో పోషించినవాడు. అట్టివాని దేవేరి తుక్కా.

అగుట తుక్కాదేవి విదుషికాపుటలో ఆశ్చర్యకరమైన విషయము ఏమియులేదు. కాని ఆమె తనవై దుష్టమును ప్రదర్శింపవలసి వచ్చిన తీరుమాత్రము విపరీతమైనదిగా, విషాదకరమైనదిగా ఉన్నది.

ఆ విదుషి వివాహము విపరీతపరిస్థితులలో జరిగినది. అది కేవలము రాజకీయవివాహము. అనేకరాజకీయవివాహములు అనంతరము సుఖపర్యవసితములైన నిదర్శనములు చరిత్రలో పరశ్యములుగా ఉన్నవి. కాని ఈ రాజకీయవివాహము మాత్రము అట్లు కాలేదు.

కృష్ణదేవరాయలు 1509-వ సంవత్సరమున విజయనగరసింహాసనము ఎక్కుసరికి నెల్లూరుజిల్లాలోని ఉదయగిరి.

వఱకుఁ గల సముద్రతీరపు తెలుఁగుదేశము అంతయు కటకాధిపతి ప్రతాపరుద్రగజపతి ఏలుబడిలోఁ జేరినది.

ఈ ప్రాంతమును జయించుటకు కృష్ణదేవరాయలు 1513 మొదలు 1517 వఱకుఁగల నాలుగు సంవత్సరములలో పలుదండయాత్రలు సాగించినాఁడు. ఈ దండయాత్ర ధాటి నెల్లూరుజిల్లాలోని ఉదయగిరితో ప్రారంభమై గజపతిరాజధాని కటకపురివఱకు పొడిచినది.

ప్రతాపరుద్రగజపతిభార్య, అతని కొడుకు వీరభద్రుఁడు కృష్ణదేవరాయలకు ఖైదీలుగ చిక్కినారు. ఈ సమయముననే ఉత్తరమునుండి వంగనురత్రాణుఁడు ప్రతాపరుద్రగజపతి మీఁదకు ఎత్తివచ్చినాఁడు. ఇట్లు ఇరుకటమున పడి ప్రతాపరుద్రగజపతి కృష్ణదేవరాయలతో సుధిచేసికొనినాఁడు. తన కూతురు కృష్ణరాయలకు ఇచ్చినాఁడు. అప్పుడు కృష్ణరాయలును తాను జయించిన గజపతిరాజ్యములో కృష్ణానదికి అవ్వల కల ప్రదేశమును అంతయు ప్రతాపరుద్రునకు ఇచ్చివేసినాఁడు. ఈ సుధి, ఈ వివాహము జరుగుచోగా ఖైదులోఁజున్న వీరభద్రుఁడు అవమానితుడై ఆత్మహత్య చేసికొని అసువులు పాసినాఁడు.

సోదరుఁడు మరణించినాఁడు. తండ్రికి కొంతరాజ్యము పోయినది. ఈ రెండుకష్టములకును కారణభూతుఁడు ఐన కృష్ణరాయలతో ఆమెకు వివాహము. అప్పటికే రాయలకు తిరుమఃదేవి, చిన్నాదేవి అని ఇరువురు భార్యలు ఉండినారు. అనాఁడు రాజపత్నీలకు ఇట్లు సవతులను కలిగిఉండుట ఒక విపరీతవిషయము కాకున్నను తత్కాదేవికి ఈ వివాహము వలన సంసారసుఖము కలిగినట్లు కనిపించదు.

ఈ వివాహము జరిగిన తరువాత కృష్ణ దేవరాయలు ఒక పుష్కరకాలము జీవించిఉండి విజయనగరసామ్రాజ్యమును జగజ్జేగీయమానముగా పరిపాలించినాడు. సామ్రాజ్యమును పాలించినాడుకాని ఆ చక్రవర్తి తుక్కాదేవిని పాలించలే దనియే చెప్పవలసిఉన్నది. ఆలన పాలనలేక ఆమె చాలకాలము అఘోరించుచు ఉండినది.

ఈ సందర్భమై వాడుకలో ఒకకథ కలదు:

“తన పతి కృష్ణరాయలతో కూర్చుకొనిన సంధికార్యము. గజపతికాంతకు ఇష్టములేకపోయినది. కాగా ఆమె తన కూఁతువలన కృష్ణరాయలను చంపింప తలచినది. పసిడియడిదమును చేయించినది. దానిని తుక్కాదేవి ఒడ్డాణమున భద్రపఱచి ‘దీని నాయమున నీ మగనిని తుడముట్టింపుము’ అని ఆమె కూఁతునకు దుర్బోధము చేసినది.

సోదరుని మరణము, తండ్రికి రాజ్యనష్టము- ఈ కష్టములకు కారణభూతుడయ్యు తనకు కాంతుడు ఐనవానిని మట్టుపెట్టుమని మాతృదేవి ఉపదేశము. ఆ యవస్థలో ఆ యుపదేశము ఆమెకు నచ్చినది.

నచ్చినదికాని ఆపనిని ఆమె నయముగ చేయలేకపోయినది. ప్రాణనాధునితో సరసాలాపసందర్భమున ఒకనాడు ఆమె తన దుష్టచేష్టితమును కొనసాగించుటకై ఒడ్డాణమును ఒక్కింత గడలించినది. పటకా గడలించు తొందరలో ఆమె చేయి కొంచెము వణకినది. అందుతో ఒడ్డాణము చిటాలున ఎగసి మీటుకొని కృష్ణ దేవరాయల పాదములకడ పడినది. కట్యాభరణమున గుప్తపఱుపఁబడిఉన్న ఆయుధము బయటపడినది.

రాయలు ఆయుధమును చూచినాడు. ఆమె పడనమును చూచినాడు. అంతయు అతనికి అర్థమువనది. తోడనే అతడు ఆమెకు కర్పూలుమండలములొని నల్లమలకాంతారప్రదేశమున ప్రవాసశిక్ష విధించినాడు.

తాను చేసిన కానిపనికి నిజముగా మరణశిక్ష పడవలసినది. కాని రాయలు కనికరమువహించి ప్రవాసశిక్షతో పోనిచ్చినాడు. అందుతో ఆమెకు రాయల మంచితనము మనస్సనకు పట్టినది.

కాంతారప్రదేశవాసాయాగమునకు ఆమె ధైర్యచిత్తముతో ఒడబడినది. తన నామమును వరదరాజేశ్వరిగా మార్చుకొనినది. తటాకనిగ్మాకాదిధర్మకార్యములు కావించుచు ప్రజలకు ఎంతగనో ఉపకరించినది. నిరంతరము అన్నదానము చేయుచు అన్నపూర్ణ అను అన్వర్థనామధేయమును పొందినది.

తన దేవేరి హృదయపరివర్తనమును కొంతకాలమునకు కృష్ణదేవరాయలు గుర్తించినాడు. ఆమె ప్రజాహితేతత్పరబుద్ధియు, ప్రియవాదిత్వమును పొల్లిపట్టినాడు. క్రమక్రమముగా అతనికి ఆమెపట్ల సుముఖభావము కలుగుచు వచ్చినది.”

ఈ గాథ ఎంతవఱకు సత్యమైనదో చెప్పటకు తగిన ఆధారములు ఏమియులేవు.

ఈ కథకు అనేకమగు చిలవలు పలవలు వుట్టినవి.

నల్లమల కాంతారప్రదేశమున ప్రవాసశిక్షను ఆమెకు కృష్ణరాయలు విధింపలేదట, అతడు ఆమెను సపరివారముగా కటకపురికి ప్రయాణముచేసి పంపించివేసినాడట. కాని ఆమె

పతిరాజ్యప్రదేశమును వీడనొల్లక తనకుదానే కర్నూలు మండలములోని నల్లమల కాంతార ప్రదేశమున వలసనెల కొన్నదట. వివాహకాలమున తనకు తండ్రిఇచ్చిన అపారధన సంపత్తిని ఆమె ప్రజోపయోగమునకై నీళ్ళప్రాయముగ వెచ్చించినదట. కంబము తటాకము ఆమె నిర్మాణమట.

ఇట్లే ఇంకొక కథకూడ ఆమెను గుఱించి వాచకగా కలదు:

‘ముక్కు తిమ్మనార్యుడు ఆమె అరణ్యపుంగవి. ఆమె కును కృష్ణరాయలకును ప్రణయకలహము కారణముగా రవ రవలు వుట్టినవి. ఆ రవరవలు శమింపజేయుటకు తిమ్మన పారి జాతాపహరణము వ్రాసినాడు.’

ఈ గాథ చారిత్రకముగా సమర్థింపరానిది. గజపతి ఆస్థానమునుండి కొందఱు కవులు కృష్ణరాయల ఆస్థానమునకు వచ్చిఉన్నారు. కాని ముక్కు తిమ్మన్న అట్టివాఁడుకాడు. పారి జాతాపహరణము రాయలు గజపతిని ఓడించి అతని కూతును చేపట్టకపూర్వమే రచింపఁబడినది.

అగుగాక! కృష్ణరాయల దాంపత్యజీవితములో ప్రణయ కలహముల ప్రాబల్యము మూలముననో, మఱి ఇతర కారణముల మూలముననో ప్రియూపయోగము ఉన్నట్లు కథలు ఉన్నవి. తన దాంపత్యజీవితకథతో సాదృశ్యనిబంధన కలది అగుటచేతనో, మఱి ఎందుచేతనో రాయలకు ఖండితనాయిక యగు సత్యభామగాథయందు కొంత హెచ్చుప్రీతి కుదరినట్లు ఊహింపనగుచున్నది. ‘కావ్యగోష్ఠీప్రియుడై’ పారిజాతాప హరణమున సత్యభామగాథను వినినట్లే అతఁడు ‘కవితాప్రా వీణ్యఫణిశుడై’ సత్యావధూప్రీతనమున సత్యభామగాథను

వ్రాసినాడుకదా! (సత్యావధూప్రీతినమును గ్రంథమును తాను వ్రాసినట్లు రాయలు ఆముక్తమాల్యదలో తెలిపియున్నాడు.) సత్యామానిని గాథపట్ల రాయలు చూపిన ఈ వలపక్షము కేవలము యాదృచ్ఛికమే అగునా? లేక ఆతనికి భార్యతోనైన వియోగము మూలముగా కలిగిన సాసనికభావపరంపర ఈ గాథపట్ల ఆతనికి అభిమానమును హత్తించినదిఅని అననగునా? ఈ యూహాగానమును ఇక కట్టిపెట్టి అసలు విషయమును ఏత్తికొందము.

విజయి అగు కృష్ణదేవరాయలు ఓడిన రాజుకూతును మోహపడి వివాహమయ్యు ఆమెవలన నుచారిత్రేసుఖమును పొందజాలకపోయిన ఈ విషాదగాథ ఆర్ద్రశ్రౌదయులైన పలువురు అక్షరముఖులకు ఆకర్షించినది. శ్రీ వంగూరి సుబ్బారావుగారు ఈగాథను 'ప్రభాతము' అను నవలగ పంపించించినారు. శ్రీమతి కనుపర్తి వరలక్ష్మయ్యగారు 'వరదరాజేశ్వరి' అను శీర్షికతో భారతిలో (సంపుటి 7: సంచిక 1) ఈ వృత్తాంతమును కథగారచించినారు. శ్రీ చిరుమామిళ్ళ శివరామకృష్ణప్రసాదుగారు ఈగాథను 'రుచీదేవి' అను శీర్షికతో ఆంధ్రభూమి మూడవసంపుటములో రూపకముగా విపులపరచినారు. కవితాత్మకల మణియెండతో ఈగాథను కావ్యవస్తువుగా స్వీకరించి ఉన్నారు.

ప్రాణేశ్వరునితో ఐన చిరవియోగవిచారముతో మన మెరియుచుండిన స్థితిలో తే త్కా దేవి ఒకసారి అపదేశభంగిగా కృష్ణరాయలకు ఐదు శ్లోకములు పంపినది.

ఆ శ్లోకములు భృంగమును ఉద్దేశించి చెప్పబడినట్లుగా ఉండుటచేత భృంగపంచకమనియు, తే త్కా దేవిచే ప్రాచుర్య

బాహుళ్యమునందుటచే తుక్కాపంచకమనియు వ్యవహరింపఁ
బడుచు పండితప్రపంచమున ప్రఖ్యాతములై ఉన్నవి. వానిని
పరిచియు:

చరన్యసాంతే నవమంజరీః
నవట్పదో గంధఫలీ మజిఘ్రుత్
సాకింసరన్య సచకింసరంతేః⁽¹⁾
బలీయసీ కేవల మీశ్వరాజ్ఞా!

అన్ని పూవులవాసన అంగీకరించు తుమ్మెద సంపంగిపూవుపై
వాలక పోవుటకు బలవత్తరమైన ఈశ్వరాజ్ఞయే కారణము,

మా కింశుక ప్రకటయాత్మ నిశేషమాత్రం
మన్మథైకే విహరతీతి మధువ్రతోయమ్
కిం మాలతీ విరహవేదనయా త్వదీయం
దృష్ట్వా ప్రమానమచిరాదనలభ్రమేణ.

ఓ మోదుగుపుష్పమా! తుమ్మెద నీమీఁద వ్రాలినదని గర్వింపఁ
కుము. తనకు మాలతీపుష్పము అలభ్యముకాఁగా తత్సంబంధమైన
విరహవేదనకు తాళఁజాలక ప్రాణము పరిత్యజించుకొనుటకు నీ
ఎఱుపు అగ్నిగా భావించి తుమ్మెద నీమీఁద వ్రాలినది.

భ్రమర భ్రమతా దిగంతరాశే
శ్వచితా స్వాదిత మీక్షితం శ్రుతంవా
నదశత్యమపాస్య పక్షపాతం
యదిజాతీకుసుమానుకారి పుష్పమ్.

ఓ తుమ్మెదా! నీవు అంతటను విహరించుచున్నావుకదా?
జాజిత్రవృక్షంటి పుష్ప ముఱియేదైన ఉన్నదేమో పక్షపాతము
లేకుండ చెప్పుము.

కుసుమాని లిఖంతు నామ చిత్రే
కలి చిత్కారు విశేష యాధకిన్:

సురభిత్వముమానికింలభంతే

కిము చైతేఘరసం పిబంతి భృంగాః.

చిత్రకారులు పువ్వులను చిత్రించుచున్నారు. కాని వారు
వానికి వాసనను హత్తించగలరా? ఆ పువ్వులమీదకు రసాస్వా
దన నిమిత్తము తుమ్మెదలు వచ్చునా?

కిం మాలతీం మా యసి మాం విహాయ

చుచుంబ తుంబీ కుసుమం వడంఘిః

లోకే చతుర్భిత్సరతైః పశుస్సౌత్

సపద్భిరత్యర్థ పశుర్నకిం స్సౌత్.

ఓ తుమ్మెదా! మాలతీసుమమునైన నన్ను వాడిపోవునట్లుగా
రసాస్వాదనచేసి ఇప్పుడు తుమ్మిపూవుపైకి పోవుచున్నావేమి?
లోకమునందు నాలుగుకొక్క జంతువును పశువు అనుచున్నారు.
నీకు ఆరుకొక్క ఉన్నవి. కాబట్టి ఒకటిన్నరపశువుగా కనిపించు
చున్నావు.

ఈ ఐదుశ్లోకములలో మొదటిదియు, మూడవదియు
అతిశయమనోజ్ఞములు. ఈ శ్లోకములందు ఆమె తుమ్మెదలను
సంబోధించుచు మగనిని ఎత్తిపొడిచినతీరు తీవ్రముగా గమనింపఁ
దగియున్నది.

‘వనాంతరములందు నవనవప్రసవగుచ్ఛంబుల గంచ
రించు తేటి చంపకపుష్పముచెంతకు రాదు. అంతమాత్రమున
చంపకపుష్పము సుగంధగంవాసితిము కాదనగలమా? పుష్పం
ధయము రసికత్వము లేనిదనగలమా? ఈ వియోగము కేవ
లము ఈశ్వరాజ్ఞయే.’ అనుభావముకల మొదటిశ్లోకము మూల
మున ఆమె రాజుతోనైన తనవియోగమునకు, తనఅప్పటి
అవస్థావిశేషమునకు ఈశ్వరాదేశమే కారణము అను సంగతిని

అన్యోపదేశమిషమున వెల్లడిచేసికొనినది.

అన్యోపదేశమిషముననే మూడవశ్లోకములో ఆమె ఆత్మ సాభాగ్యప్రకటనమును ఇట్లు కావించుకొనినది. 'ఓ తుమ్మెదా! దిగంతరములయందు దివ్యపుష్పములపై పొలసాడు నీవు బాజి పూవునకు సాటివిన పువ్వును వేటొకదానిని ఎందైన చూచితివా? పొందితివా? లేక కనినము అట్టిపూవునుగుఱించి విననైన వింటివా? పక్షపాతమును పరిత్యజించి సత్యము పలుకుము' అని ఆమె ముదలకించుచున్నది.

ఈ భృంగపంచకశ్లోకములు తుక్కాపంచకములుగా ప్రసిద్ధములు. అయినను ఇవి ఆమె రచించినవికావు. ప్రాచీనకవుల రచనములనుండి ఏర్పి కూర్చినవి. ఇట్లనుటచే ఆమె కవయిత్రి కాదని తేలును. కవయిత్రి కాకపోయినమాత్రమున ఆమె విదుషికాదని చెప్పటకు వలనపడదు.

ఈ విదుశ్లోకములలో రెండు వల్లభదేవుని సుభాషితావళిగాను, మిఱిబకటి ముకుళభట్టు అభిధావృత్తిమాతృక అను గ్రంథములోను ఉదాహరింపబడి యున్నవి. వల్లభదేవుడును, ముకుళభట్టును తుక్కాదేవికి శతాబ్దులు పూర్వము. బహుద్రష్ట కావుట ఆమె ఈ శ్లోకములను సంకలనముచేసి ప్రకరణశుద్ధిగ పొదగి తనవైదుష్యమును ప్రకటించినది.

మదాలస చరిత్ర, సత్యావధూప్రీతినము, సకల కథా సారసంగ్రహము, జ్ఞానచింతామణి, రసమంజరి, జాంబవతీ కల్యాణనాటకము మున్నగు సంస్కృతకావ్యములను రచించినవాడును- ప్రతాపగుద్రగజపతి ఆస్థానమునుండి వచ్చిన లొల్ల లక్ష్మీధరుడు, లక్ష్మీనారాయణుడు మున్నగు సంస్కృత పండితులను పోషించినవాడును అగు కృష్ణరాయలు తుక్కా

దేవికి సంస్కృతసారస్వతమునఁగల ఈ పరిచయమునకు, ఈ సంకలనసామర్థ్యమునకు, ఈ బహుద్రప్రత్వమునకు, ఈ వైదుష్యమునకు ఎంతయో మెచ్చిఉండును.

మెచ్చిఉండుటయే కాదు ఆమీఁద ఆమెను తిరిగి రాయలు స్వీకరించినాఁడని లోఁగడ ఉదాహరించిఉన్న కథ చెప్పుచున్నది.

ఈ సందర్భమైన చరిత్ర ఎంతయో మఱుఁగుపడి ఉన్నది.

కృష్ణరాయలు అసలు గజపతి కూతును వివాహము కానేలేదనువారును కలరు.

ప్రతాపరుద్రగజపతిని పరాజితునిచేసి అతని సుతను కృష్ణరాయలు పెండ్లియాడి ఉండుట కుచూరధూర్జటి కృష్ణరాయవిజయములోని క్రిందిపద్యమువలన రూఢము అగుచున్నది, ఈపద్యమునందలి విషయము గజపతి రాయలతో చెప్పినట్లు గ్రంథమున కలదు.

ఉ. నీ రుణ మెందుఁ దీర్చుకొననేర మదీయకుమారిఁ జారుశృం

గారమణిన్ గుణోన్మతిని నైకొను మిచ్చితి నీకుఁ గీరతు

కౌరవమానరూప! హిమకైరవబంధు యశః కలాప! ల

శ్రీరమణా! ప్రతాపనరసింహకుమార! కుమారవిక్రమా!

కృష్ణ దేవరాయల మంత్రిమాణిక్యము ఐన తిమ్మరుసుకు మేనల్లుఁడను కొండవీటివిజయనంతరము కొండవీటి ప్రాంతరాజ్యమునకు రాజప్రతినిధియు అగు నాదిండ్ల గోపన్న ప్రతాపరుద్రగజపతి కూతును కృష్ణ దేవరాయలు పెండ్లాడెనని తాను రచించిన ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్యాన పీఠికయందు క్రింది శ్లోకములో చెప్పుచున్నాఁడు:

ప్రతాపరుద్రస్య గజేశ్వరస్య

పుత్రీం పవిత్రీకృత భూతధాత్రీమ్

ప్రత్యగ్రహీద్యః ప్రకటప్రతాపః

భద్రాం సుభద్రామిక పాండవేయః.

ఇంతియకాక కృష్ణరాయల ఆస్థానగుండు ఉండిన కుమారసరస్వతి అను ద్రావిడకవికూడ గజపతి కూతును రాయలు వివాహమగుట గ్రంథస్థము చేసియున్నాడు. ఆ ద్రావిడకవి వర్ణనమున కళింగరాజు ఆత్మజకును, అతని రాజ్య లక్ష్మీకిని ఐక్యము కల్పింపఁబడి ఇరువురును కృష్ణ దేవరాయలను పతిగా పరిగ్రహించినట్లు చమత్కారముగ చెప్పఁబడినది.

ఇట్లు ఒక ఆంధ్రప్రబంధము, ఒక సంస్కృతగ్రంథము, ఒక తమిళకావ్యము ఈ వివాహమును లేఖ్యాహుఁడము చేయుచున్నవి.

ఈ నిదర్శనములకు కొనరుగా అల్లసాని పెద్దనార్యుని చాటువు, విశ్వనాథనాయకుని స్థానాపతి వ్రాసిన రాయవాచకము, ఉత్కలచరిత్రముకూడ ఈ వివాహవిషయము నిశ్చయము అని నిరూపించుచున్నవి.

వివాహవిషయమునఁగల ఈ నిశ్చయభావము ఆమె నామవిషయమున కనిపించదు.

తుక్కాపంచకగాథనుపట్టి ఆమె నామము తుక్కాదేవి అని అనుకొనవలసి ఉన్నది తుక్కాదేవి అనునది కొంత వఱకు అపూర్వనామమే. తుక్కారాము, తుక్కోజీ మున్నగు సాదృశనామధారులు కొందఱు చరిత్రలో కనుపించుచున్నారు. అయినను గజపతినుతనామము తుక్క అనుటకు గ్రంథస్థమైన ఆధారములు ఏమియులేవు. కృష్ణరాయవిజయమునుండి ఎత్తిపైన ఉదాహరించిన పద్యములోని 'కీరతుక్ఖారసమానరూప!' అను పదమును దృష్టిలో ఇడుకొని కాఁబోలు ఒకరు కృష్ణ

రాయవిజయమున ఆమెనామము తుక్థాంబ అను స్ఫీరకము కలదనుచున్నారు. తొలుతగా ఈవాదము నిలవజాలనిది అగుట తెలిసివచ్చును. కీరతుక్థారసమానరూప అనగా చిలక రాతు తో (మన్మథునితో) సమానమైన రూపముకలవాడా అని అర్థము. ఇది కృష్ణదేవరాయలనుగుఱించి గజపతి చేసిన సంబుద్ధి. దీనినిపట్టి గజపతిసుత నామము తుక్థాంబ అని కృష్ణ రాయవిజయమున స్ఫీరకము కలదనుట పొసగుపాటులేనిది.

అగుచో ఇంక ఆమెపేరు ఏమిటి అనుప్రశ్నము పొడ సూపును. పైన ఉదాహరింపబడిన నాదిండ్ల గోపన్న శ్లోక మునుపట్టి ఆమె నామము భద్రయో, సుభద్రయో కాదగునని కొందఱు అనుచున్నారు. కాని శ్రీరంగస్వామిసరస్వతిగారు దీనికి ఒప్పుకొనక భారతిలో (1924. నవంబరు) ఇట్లు వ్రాయు చున్నారు: 'నాదిండ్ల గోపన్న వ్యాఖ్యానశ్లోకమునందలి భద్రాం అను సుభద్రావిశేషమును జూచి పౌరపక్షి ప్రతాపరుద్రుని కూతురిపేరు భద్రయగునని వ్రాసిరి. అయిన నాశ్లోకమును జక్కగాఁ బరిశీలించిన నందామె పేరు లేదనియే స్పష్టమగును.'

శ్రీరంగస్వామిసరస్వతిగారి ఈవ్రాతను ఖండించుచు శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు భారతిలో (1925: జూన్) ఇట్లు వ్రాయుచున్నారు: '...అను శ్లోకమువలననే గజపతి కూతురు 'తుక్కా' కాదనియు భద్రాదేవియో లేక సుభద్రా దేవియో యని యేర్పడును. కళింగరాజులకుఁ గులదై వములు జగన్నాథములోని కృష్ణుడును, సుభద్రాదేవియుఁ గావున వారిబిడ్డలకు సుభద్రయని నామముచుట యాశ్చర్యముకాదు. సరియైన యన్వయమును వదలి పేరుచెప్పక కవి పద్యమునాగు ననుట యంత సమంజసముకాదు.'

శ్రీ రామకృష్ణకవిగారు ఇట్లు ఆమెనామము సుభద్ర అనునది కానగునని నూచించి తుక్కానామము ఆమెకు దాదులో, విదూషకులో పెట్టిడిందురేమో అని ఊహించుచున్నారు.

రాయవాచకము ఆమెనామము జగన్మోహిని అనుచున్నది.

కన్నడగ్రంథము ఒకటి ఆమెనామము లక్ష్మీదేవమ్మ అనుచున్నది.

ఒక కైఫియత్తులో ఆమెపేరు 'లుఖి' అని కలదు. తుఖ అనుటకు ఇది వ్రాతకాని పొరపాటా?

మెకంజిస్థానికసంపుటములలోని చారిత్రక విషయములను కొన్నిటిని సంగ్రహముగ ఆంగ్లభాషలోనికి అనువదించిన టైలరు మున్నగు కొందఱు పాశ్చాత్యచరిత్రకారులు ఆమె నామమును రుచీదేవిగ పేర్కొనుచున్నారు.

ఆమె ప్రవాసకాలమున కరివరదునివలె ప్రజల అభీష్టములను తీర్చుచుండుటచేత ప్రజాసామాన్యమున వరదరాజేశ్వరి నామమును అందినది.

నిరతాన్నప్రదాత్రియై ఆమె అన్నపూర్ణ నామమును ఆర్జించుకొనినది.

అన్నపూర్ణాభిధానమును ఆర్జించుకొని ఆమె గుణోన్మణి అయిన తరువాత ఆమెను రాయలు తిరిగి చేపట్టినాడేమో అను అనుమానమును పొందుటకు గ్రంథస్థమైన ఆధారము ఒకటి కనిపించుచున్నది.

పారిజాతాపహరణమునందు, మనుచరిత్రమునందు కృష్ణ దేవరాయలకు తిరుమలదేవి, చిన్నాదేవి అను ఇరువురుభార్యలు

కలరని కలదు. ఈరెండు ప్రబంధముల తరువాత రచింపఁబడిన ఆముక్తమాల్యదయందు చిన్నాదేవిపేరు చెప్పఁబడక తిరుమలదేవి, అన్నపూర్ణాదేవి అనువారలు కృష్ణరాయల భార్యలుగా పేర్కొనఁబడినారు.

ఆముక్తమాల్యద కృష్ణదేవరాయల రచనముకదా! ఇందు పేర్కొనఁబడిన అన్నపూర్ణాదేవివిషయము ఏమి? చిన్నాదేవి కే అన్నపూర్ణాదేవి అనునది పర్యాయనామమా? లేక, తుక్కాదేవి గుఱోస్త్రాణియై అన్నపూర్ణాభిధానసంపాదన ముఱోబాటు భృంగపంచకప్రస్థావనమువలన వైదుష్యప్రాభవమును చూపి కృష్ణరాయల కూర్చిని కూర్చుకొని ఆముక్తమాల్యదలో లేఖ్యరూఢ వినదా?

అవుననికాని, కాదనికాని చేయెత్తి చెప్పలేము. చేయెత్తి చెప్పఁగలవిషయము ఒక్కటే ఉన్నది. అది ఆమె విదుషి అగుట.

ఈ శైలుఁగువారి ఇంటికొడలు పేరు విషయమై అభిప్రాయభేదములు ఉన్నను విదుషిగా ఆమె పేరుకెక్కిన విషయమున అభిప్రాయభేదములు ఉండఁజాలవు, ఉండఁగూడదు.

‘శతశ్లోకేన పండితః’ అని ఆర్యోక్తి ఉన్నప్పటికిని శతశ్లోకములు ఎఱిగిఉండినంతచూత్రముననే పాండిత్యము ప్రతిష్ఠితముకాదు. సునుయోపస్థితి ఎఱిగి వానిని నేకరించి చెప్పట చేతనైన, వానిని సంకలనముచేసి చదువుటచేతనైన వైదుష్యము వెల్లడిఅగును. భృంగపంచకము మూలమున ఇట్టి వైదుష్యము తుక్కాదేవికి ఉండుట నిరూపితము అగుచున్నది. భృంగపంచకము తుక్కాపంచకమై తుక్కాదేవి వైదుష్యమునకు బూరగొమ్ముగా ఉన్నది.

శ్రీ

తిరుమలాంబ

ఇంతవఱకు విజయనగరసామ్రాజ్యమునకు చెందిన ఇరువురు విదుషీమణుల జీవితములను తెలిసికొని ఉన్నాము. ఆ ఇరువురును గంగాదేవియు, తుక్కాదేవియు. ఇప్పుడు తెలిసికొనఁబోవునది విజయనగరసామ్రాజ్యమునకు చెందిన మఱియొక విదుషీమణి విషయము. ఆమెపేరు తిరుమలాంబ.

విజయనగరసామ్రాజ్యమునకు చెందిన మొదటి ఇరువురు విదుషీమణులలో మొదటిఆమె గంగాదేవి రాజవంశజుని దేవేరి; రెండవఆమె తుక్కాదేవి రాజ్యాధిపతిభార్య. మన ప్రస్తుతకథకు నాయకురాలైన తిరుమలాంబ- గంగాదేవితెరాజకుమారుని దేవేరికాక, తుక్కాదేవితెరాజ్యాధిపతిరమణికాక- సామాన్యరాలై ఉన్నది

అంతస్తున వారు రాణులు; ఈమె సామాన్యరాలు. అగుఁగాక! వైదుష్యసామ్రాజ్యమున వాఁతో ఈమె ఈడు రాఁగలదని చెప్పనగును.

మధురావిజయమును రచియించి గంగాదేవియు; ప్రాక్తనకవిగ్రామణుల శ్లోకరాజములను ప్రసక్తానుప్రసక్తిగా ఎత్తిచూపి తన బహుద్రప్రత్వమును, సమయస్ఫూర్తిని పరువముగ ప్రదర్శించి తుక్కాదేవియు తమ వైదుష్యమును ప్రకటించినట్లు తిరుమలాంబ వరదాంబికాపరిణయము అను సంస్కృతకావ్యమును రచియించి తనవైదుష్యమును లోకమునకు చాటినది.

వరదాంబికాపరిణయము గద్యపద్యాత్మకమైన (చంపు) కావ్యము. గంగాదేవి మధురావిజయమువలె ఇదికూడ చారిత్రకగ్రంథము. సమకాలికచారిత్రకాంశములను తెలిసికొనుటకు ఈ కావ్యము ఎంతయో ఉపయోగించుచున్నది.

కృష్ణదేవరాయలకు సవతితమ్ముడు, అతనితరువాత విజయనగరసామ్రాజ్యమును పాలించినవాడు అగు అచ్యుతరాయలకు వరదాంబిక అనుఆమె పట్టమహిషి. వరదాదేవి, వరదరాజమ్మ, వరదాజమ్మ అనునవి ఆమె పర్యాయాభిధానములు.

వరదాజమ్మ సలకరాజు కూతురు. అచ్యుతరాయల సచివులు, సేనాధిపతులు అగు సలకము పెద్ద, చిన తిరుమల దేవుల తోబుట్టువు. వరదాజమ్మకును, అచ్యుతరాయలకును జరిగిన వివాహము తిరుమలాంబకావ్యమున ప్రధానవిషయము. అగుటనే ఆ కావ్యమునకు వరదాంబికాపరిణయము అను నామము ఈయబడినది.

అవసరసమయములలో రాజ్యపాలనమున జోక్యము కలిగించుకొనుటకు జంకి ఉండని విజయనగరరాజ్ఞీమణులలో వరదాజమ్మ ఒక తెగా కనిపించుచున్నది. విజయనగరము సమీపమున వరదాజమ్మపేట అను జనపదము ఈమెపేరిటనే నిర్మింపబడినది. కంబముతటాకము ఈమెనిర్మితమేమో అని కొందఱు చరిత్రకారులు ఊహించుచున్నారు. క్రీస్తుశకము 1532 లో ఈమెభర్త అచ్యుతరాయలతో, కుమారుడు వెంకటాద్రితో కంచి వరదరాజస్వామి ఆలయమున ముత్యాలతో తులాభారము తూగి భూరిదానములు చేసినది. పతి మరణానంతరము రాజ్యము తనపుత్రునకు స్థిరపడుటకై బీజపురమునందలి ఇబ్రహీమ్ ఆదిల్ షాతో రాయబారములు నెఱసినది.

ఇట్లు ప్రజ్ఞామతి, తటాకనిర్మాత్ర, దాత్ర, గ్రామస్థాపకు
రాలు వికీర్తికెక్కిన విజయనగరరాజ్య వరదాంబిక పరిణ
యాదికములైన జీవితప్రారంభవిషయములను ప్రస్తుతించు
వరదాంబికాపరిణయరచనము స్త్రీ చేతులలో సాగిఉండుట
ఒక విశేషముగా పరిగణింపక తీరదు.

అట్టి విశేషవిషయమునకు తావలమైన విదుషీమణి తిరు
మలాంబ వరదాంబికాపరిణయ కావ్యగద్యమున తన్ను గుఱించి
ఇట్లు చెప్పుకొన్నది:

“ఇత్యేకవాదాకర్ణనమాత్ర దృఢావధారిత నవ్యకావ్య...
శాటకాలంకార పురాణాగమ రహస్యసారస్సానుబంధ సమింధన
స్వాభావిక ప్రతిభానుభావయా; విద్యావిశేష నిరవద్య విద్యద్వార
సకల కవికుల శ్రవణానంద చింతితానంతాభీష్టఫలా శ్రయణ
విశ్రాణ కామగవీధవచిత్రేషభాషా విషయ, సవిశేషోన్మేష, చతు
రిమగర్భిత, సరస్వప్రబంధ సందర్భయా; వివిధవిద్యా ప్రగల్భ
రాజాధిరాజాచ్యుతరాయ సార్వభౌమప్రేమ...సర్వస్వ విశ్వాస
భువా, నిరుపాధికతా సహజోపకార నిర్మాణధర్మ నిర్మలహృదయ
యా; నిఖిల లిపివిలేఖన, నియతి వితరణ కృతశస్త్ర హస్తారవింద
యా; విరించి చంచలనయ నానఖాంచల, సముదంచిత విపంచీప్రపం
చిత పంచమ మధురిమోదంచన వికస్వర కంఠస్వరయా; విప్రులా
తలాతుల వినోద వినోద సాకారావతీర్ణ శతప్రతాసన వరవర్ణిన్
మతనిర్మాయికయా; నానాదేశ ప్రతిష్ఠితా, విరచిత వాజపేయ
పాండరీక సర్వతోముఖ మహాధ్వర ద్విజవర, వితీర్ణమాణా శీర్వి
శేషపరితోషిత, భాగ్యసాభాగ్యయా; నియతతక్షత(?)...కవికు
టుంబయా; తిరుమలాంబయా నిర్మిత వరదాంబికాపరిణయం నామ
చంపూకావ్య మాచంద్రాద్గ మభివర్ణతామ్.”

ఈ గద్యమువలన ఆమెనుగఱించి క్రింది విశేషములు తెలియనగుచున్నవి:

ఒకపర్యాయము వినినంతనే నవ్యకావ్యములను అవగాహనము చేసికొనఁగలది. నాటకాలంకార పురాణాగమ రహస్యములందు అనుభవముకలది. విద్యద్వయమున కవులను పోషించుటయందు ఉత్సాహముకలది. సరసప్రబంధములు కూర్చుఁగలది, అనేకవిద్యలందు ఆరితేరినవాఁడును, రాజాధిరాజును ఐన అచ్యుతదేవరాయల ప్రేమను సమస్తవిషయములందును పొందినది. ధర్మనిర్మల హృదయముకలది. అనేక లిపులు వ్రాయుటయందు సిద్ధహస్తము కలది. వీణానాదమువలె వినసాంపగు కంఠస్వరముకలది. భూలోకసరస్వతి అనఁదగినది. వాజపేయ పాండరీకాది యాగములు చేసి సోమయాజులైన ద్విజవరుల ఆశీర్వాదములను అందినది.

చారిత్రకదృష్టితో కాక కేవలము కావ్యదృష్టితో చూచినచో వరదాంబికాపరిణయము మధురావిజయమునకు తీసిపోవుచున్నదని ఒప్పుకొనక తప్పదు. కావ్యనామము వరదాంబికాపరిణము అని. కాని కావ్యమున వరదాంబిక భర్త అగు అచ్యుతరాయల తాతతండ్రల వీరవిక్రమములు విపులీకృతములైనవి. అంతయుకాదు. వరదాంబిక పరిణయముతో ఐనను కావ్యము పర్యవసితము అగుటలేదు. పరిణయానంతరము అచ్యుతరాయలు, వరదాంబిక దాంపత్యధర్మమును అవలంబించి వెంకటాద్రి అను పుత్రునిబడసి అతఁడు పెరిగి పెద్దవాఁడు అగు వఱకు కావ్యకథ నడుచుచున్నది.

కావ్యమున అచ్యుతుని వంశవర్ణనము విపులముగ కలదు. చంద్రవంశమున తిమ్మరాజు పుట్టువుపొందినాఁడు. అతనిభార్య దేవకి. వారికుమారుఁడు ఈశ్వరరాజు. ఈశ్వర

రాజు బుక్కమ్మను వివాహమై నరసరాజును పడసినాడు. నరసరాజు యుద్ధాదికముల వర్ణన విస్తరించి కలదు. వీరవిక్రమములు నెఱపి అతడు విద్యానగరమునకు తిరిగివచ్చి ఓబమాంబను వివాహమగును. నరసరాజువలన ఓబమాంబకు పుట్టినవాడు అచ్యుతరాయలు. [నరసరాజు అంతకుపూర్వము పరిణయమాడిన తిప్పాంబ (వీరనరసింహముతల్లి), నాగమాంబ (కృష్ణ దేవరాయల తల్లి)ల ఉదంతము ఈ కావ్యమున పేర్కొనబడనేలేదు.] అచ్యుతరాయలు పెరిగి పెద్దవాడు ఐనపిమ్మటనే నరసరాజు మరణించినాడు. అచ్యుతుని యశావసకాల విశేషములను వివరించినపిమ్మట తిరుమలాంబ వరదాంబికతో అతని వివాహమును వర్ణించుచున్నది. ఆ దంపతులకు వెంకటాద్రిశ్వరుని దయవలన ఒకకుమారుడు పుట్టినాడు. ఆ పుత్రునికి చినవెంకటాద్రి అనుపేరు పెట్టినారు. చినవెంకటాద్రి గుణగణములకు మెచ్చి అచ్యుతరాయలు అతనిని యశావరాజ్యమునకు పట్టముకట్టినాడు. ఈ విషయములు అన్నియు చెప్పినమీఁదట తుదిని తిరుమలాంబ తనపోషకుడైన అచ్యుతరాయలను, అతని రాణి అయిన వరదాంబికను అరసి రక్షింపవలసినది అని వేంకటరమణమూర్తిని ప్రార్థించుచున్నది.

ఇది కావ్యవిషయసంగ్రహము. ఇతర కావ్యమునందలి శైలి మున్నగునవి తెలియుటకై నాలుగు శ్లోకములను పరామర్శించుకొందము.

అచ్యుతరాయల తండ్రిఅగు నరసరాజు మృతిని తిరుమలాంబ ఇట్లు చెప్పుచున్నది :

శ్లో. కాలాద్యహారథమహీం విరహ సహిష్ణు
మాత్వాస్యనన్య నిజాశ్వత కీర్తిహార్త్య

నానాగుణ శ్రవణ కాతుకినాం గుణానాం

నాథేన సఖ్య మభజన్నరసక్షితిశః,

చిరకాలమునుండియు భూకాంతాచిరహమును సహింపలేకుండిన
ఆ నరసరాజు భూకాంతను నూతనమును, కాశ్యపమును అగు తన
కీర్తిమూర్తిచే ఓదార్చి తనవిశేషమైన గుణములను వినుటయందు
ఆసక్తిగల పరమేశ్వరునితో సఖ్యముచేసెను.

అచ్యుతరాయలు వరదాంబికను పెండ్లాడిన విషయ
మున కవయిత్రి ఇట్లు కథించుచున్నది.

శ్లో, ప్రవిశ్య తస్మిక్ ప్రమనా నృపాలః

తాం రాజకన్యాం విధినోపయేమ్య

శ్రియం పయోధేరివ శేషకాయీ

సమానయతాం సదనం స్వకీయమ్.

సంతోషముగు మనముతో ఆ అచ్యుతరాయలు ఆ రాజనగర
మును ప్రవేశించి భగవంతుఁడగు ఆ విష్ణుమూర్తి క్షీరసాగరకన్య అగు
లక్ష్మీనివలె కాస్త్రోక్తముగా వివాహమాడి తనగృహమునకు
వెళ్లెను.

‘శ్రీవేంకటాద్రిపతి సేవన పుణ్యపాకమున’ వరదాంబి
కకును, అచ్యుతరాయలకును పుట్టిన పుత్రుని నామకరణ విష
యమై తిరుమలాంబ ఇట్లు విర్ణించుచున్నది:

శ్లో, శ్రీ వేంకటాద్రిశ షరప్రసాదాత్

జాతం కుమారం జగతీసుధాంఘః

అమం హరేరంశభవం విధిత్వా

నామ్నా వ్యతాసీత్ చినవేంకటాద్రిమ్.

ఆ భూలోక చల్లారుఁడగు అచ్యుతరాయలు శ్రీవేంకటాద్రిశ్వరుని
అనుగ్రహమువలనఁ బుట్టిన తనపుత్రుఁడు శ్రీవేంకటేశ్వరాంశ
సంభూతుఁడని తెలిసికొని తదనుదూపముగు చినవేంకటాద్రి యను
పేరును పెట్టెను.

ఇక ఆశీర్వాదపూర్వకమైన వేంకటేశ్వర ప్రార్థన శ్లోకమును పరికింపుడు.

శ్లో. అత్యదరాత్ అచ్యుతదేవరాయం

వరేణ్యకీలాం వరదాంబికాంశ్చ

శ్రేయోనిధిం చ చినవేంకటాద్రిం

శ్రీవేంకటేశ శ్చిరకాల మవ్యాత్.

అచ్యుతదేవరాయలవారిని, సత్స్వభావముగల వరదాంబికను, శుభములకు ఆకరుడయిన చినవేంకటాద్రిని అతిప్రేమతో శ్రీవేంకటాద్రిశిష్యుఁడు చిరకాలము రక్షించునుగాక!

ఈ శ్లోకమునుపట్టి చూడఁగా ఈ కావ్యరచనా కాలము నాటికి అచ్యుతరాయలు విజయనగరసింహాసనమును పొంద నట్లు ఊహింపనగుచున్నది. కృష్ణదేవరాయలు 1530 వ సంవత్సరమునకదా చనిపోయినది. అతిచిమరణానంతరము అచ్యుతరాయలు రాజు ఏనాడు. అచ్యుతరాయలు రాజకాక పూర్వమే అనఁగా కృష్ణరాయలు శాగుండగనే (1530-వ సంవత్సరమునకు పూర్వమే) తిరుమలాంబ వరదాంబికా పరిణయమును రచించి ఉండును.

గద్యమునందలి కొన్ని పదములనుపట్టి తిరుమలాంబ అచ్యుతరాయల ప్రేమకు పాత్రురాలై అతని అంతిపురమున చనపుకలిగి మెలగింపదని ఊహింపనగుచున్నది. ఆమె అచ్యుతరాయల అర్ధాంగులలో ఒకతె అని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ఈ విషయమును పరమప్రామాణ్యముగా చేకొనలేము. అగుఁగాక! సన్నిధినుండి చెప్పినవగుట వరదాంబికాపరిణయములోని చారిత్రకాంశములు మాత్రము హెచ్చుప్రామాణ్యమును సంతరించుకొనుచున్నవి

క్రీ. శ. 1527-వ సంవత్సరప్రాంతమున సువర్ణమేరు దాససందర్భమున వీరప్రతాప అచ్యుతదేవమహారాజు హంపి లోని విఠలస్వామి దక్షిణగోపురద్వారముచేత వేయించిన శాసనము ఒకటి ఉన్నది. ఆశాసనము సంస్కృత కర్ణాటభాష లందు కలదు. అందలి ఒక సంస్కృతశ్లోకము ఓగువ తిరుమ లమ్మ రచించినట్లు చెప్పబడినది.

ఓగువ కర్ణాటపదము. ఆ పదమునకు విద్యార్థి అని అర్థము. అంతిపురమున పురాణాదుల చదువుచుండునది కావుట తిరుమలాంబ ఓగువతిరుమలాంబ ఐనది. మైసూరురాజు చిక్క దేవరాయలవద్ద సంచిపట్టుచుండిన కారిణమున కర్ణాటక కవ యిత్రి హొన్నమ్మ సంచి హొన్నమ్మగా ప్రసిద్ధమై ఉండుట మనము ఈసందర్భమున జ్ఞాప్తికి తెచ్చుకొనవచ్చును.

నామసాదృశ్యమునుపట్టి వరదాంబికాపరిణయ కావ్య కర్త) ఐన తిరుమలాంబయు, పలుశాసనపద్యకర్త) ఐన తిరు మలమ్మయు ఒకరే కానగుచురిని కొండలు చరిత్రకారుల ఊహ. ఈ ఊహయే నిజమగుచో కర్ణాట శాసనసంబంధమును పట్టియు, కర్ణాటభాషాపదమైన 'ఓగువ' అనునది విశేషణముగ వాడ బడుటను పట్టియు తిరుమలాంబకు కర్ణాటభాషాపరిచయము ఉండుట సూచితము కాగలదు.

పై విషయములనుపట్టి ఆమె ఒకవేళ కర్ణాటస్త్రీ యేమో అను అనుమానమును కలుగపచ్చును. అట్టి అను మానమునకు అడ్డుతగులగల విషయములు కొన్నికలవు.

నాటి విజయనగరరాజులు పూర్తిగ తెనుగువారును, ఆంధ్రదేశస్థుడైన వేంకటేశ్వరస్వామి భక్తులును ఐశిండిరి. నాటి ఆ రాజసంబంధులలో వేంకటేశ్వరస్వామి నిలయుమైన

తిరుమలనామము స్త్రీపురుషులు విశేషముగ ధరించుచువచ్చిరి. ఇందుకు కొన్నినిదర్శనములు చూడనగును: కృష్ణ దేవరాయల భార్యలలో ఒకరిమేపేరు తిరుమలదేవి; అతని కొడుకుపేరు తిరుమలదేవుడు; అతని కూతురుపేరు తిరుమలమ్మ. అచ్యుత రాయల భార్యలలో ఒకరిమేపేరు తిరుమలమ్మ. అతని బావలు తిరుమలదేవులు, అళియరామరాయల సోదరుడు తిరుమలుడు, వరదాంబికా కావ్యకర్త) అగు తిరుమలాంబిక నామమును, స్వర్ణమేరుదానశాసనకర్త) తిరుమలమ్మ నామమును ఇట్టి సంప్రదాయముతోడనే వర్పడి ఉండుట కాదనలేము.

విదుషీగణి ఓరువ తిరుమలాంబకు పూర్వోత్తర కాలము లందు విజయనగరసామ్రాజ్యసంబంధము కల ఆంధ్రమహా శయులు తిమ్మరసు, అళియ రామరాయల నామముల విషయ మును మనము ఇక్కడ ఒకసారి తెడవవలసి ఉండును. ఓరువ, అరసు, అళియ శబ్దములు కర్ణాటక భాషాపదములు.

ఓరువ అనగా చదువరి, అరసు అనగా రాజు, అళియ అనగా అల్లుడు. ప్రాంతీయమైన కర్ణాటభాషా ప్రాబల్యమునుబట్టి ఈ పదములు ఆయా నామములకు ఉట్టంకితములు ఐనవి.

ఈ యట్టంకితములు జాతీనిర్ణయమునకు సమర్థమైన సాధనములు కాజాలవు.

అరసు శబ్దము ఉండుటనుబట్టి తిమ్మరసును, అళియ శబ్దము ఉండుటనుబట్టి అళియరామరాయలును ఎట్లు కర్ణాటకులు కాజాలరో ఓరువశబ్దమునుబట్టి ఓరువతిరుమలాంబయు కర్ణాటజాతీయురాలు కాజాలదు.

అగుట ఇంకను ప్రబలమగు ఆధారములు అగపడిననే

తప్ప ఉన్నఉపపత్తులతో తిరుమలాంబను కర్ణాటస్త్రీ అనుటకు ఆస్కారము ఆవంతయులేదు.

ఇంతకును ఓదువశబ్ద పాఠమునుగుఱించి చరిత్రకారులలో అభిప్రాయభేదములు ఉన్నవి. ఆ శబ్దము ఓదువకాకయు, ఓడూరు అగునను స్ఫోరకము కలుగునట్లుగా శాసన పాఠకులగు చరిత్రకారులు ఒకరిద్దరు వ్రాయుచున్నారు. ఈ పాఠము సరియగుచో ఓడూరు అనునది ఆమె గృహనామము కావచ్చునేమో !

ఓదువ తిరుమలమ్మవనను, ఓడూరు తిరుమలమ్మవనను ఆమె వరదాంబికాపరిణయ కావ్యకర్త్రీయగు తిరుమలాంబయే అని చెప్పటకు ప్రబలమగు ఆధారము కనిపించదు.

ఈ పరిస్థితులలో వరదాంబికాపరిణయ కావ్యకర్త్రీయగు తిరుమలాంబ ఆంధ్రజాతిత్వవిషయమై అన్యథా భావము పొందుటకు వరిముల్లువాసికూడ వశువు కనిపించదు.

రామభద్రాంబ

ఆంధ్రభోజుడగు కృష్ణ దేవరాయల అనంతరము తంజావూరునున ఆంధ్రనాయకరాజ్యము వెలసి విలసిల్లినది.

తంజనగరము రాజధానిగా చోళ దేశమును పరిపాలించిన నాయకరాజులు ఆ పరభాషాప్రాంతమునకు తెలుగుదేశము నుండి మంత్రులను, దండనాథులను, పండితులను, కవులను, గాయకులను, వేశ్యలను ఇతర కళాకోవిదులను తీసికొనివెళ్ళి యుండిరి.

తంజావూరి ఆంధ్రనాయకరాజులలో రఘురాధభూపాలుడు సుప్రసిద్ధుడు ; సుశోకుడు. విశేషించి సంస్కృతాంధ్రములందు కవనము చెప్పగల గొప్పపండితుడు.

వీనుమిగిలిన విద్యావినోదియగు ఆతని ఆస్థానమున సంగీతసాహిత్యములందు పేరుమోగిన పండితులు అనేకులు ఉండిరి. వారిలో కొందఱుస్త్రీలు. అట్టి విదుషీమణులలో రామభద్రాంబ, మధురవాణి ముఖ్యులు. అందు ముందుగ రామభద్రాంబ గాధను తెలిసికొందము.

రామభద్రమ్మ వారాంగన అని ప్రతీతి.

రాజగోపాలనిలాసము మున్నగు పెక్కు ఆంధ్రకావ్యములు రచించిన చెంగల్యకాళయ అను పాకనాటి ఆర్వేల నియోగి బ్రాహ్మణపండితుడు ఈమె విద్యాగురువు.

గంగాదేవి తనభర్త వీరవిక్రమములను, విద్యావినోదములను కీర్తించుచు వీరకంపరాయచరిత్రను రచించినట్లే రామభద్రమ్మ తనయేలికయగు రఘునాథరాయల వీరవిక్రమములను, విద్యావినోదములను కీర్తించుచు 'రఘునాథాభ్యుదయము' అను నామముతో సంస్కృతమున నొక కావ్యము వ్రాసెను. అది ద్వాదశసర్గములు కల మహాకావ్యము.

ఈ కావ్యమునందలి శ్లోకముల సంఖ్యనుగూర్చి, ఈ కావ్యమున వాడబడిన వృత్తములనుగూర్చి శ్రీ విడదవోలు వేంకటరావు (ఎం.ఏ) గారు ఇట్లు వ్రాయుచున్నారు :

“ఇందులో తొమ్మిదివందల శ్లోకములు కలవు. తృతీయ, దశ, మైకాదశ సర్గాంతములలో శార్దూల, చూలిని వృత్తములు; ద్వాదశమున స్రగ్ధరయుఁ గలవు. తక్కినభాగములయందెల్ల రఘువంశమువలె నొకేవృత్తము వాడబడినది.”

ప్రథమసర్గమున రామభద్రాంబ రఘునాథరాయల కవిత్వాశక్తిని, శ్రీ విద్యాప్రియత్వమును ఇట్లు వర్ణింపుచున్నది :

“చింతా సమస్యా శతమేకధైవ

తత్కిర్తి వార్తా నహి వర్ణనీయా

అశేష లోకాశయవృత్త భేద

ప్రస్తార విద్యాప్రథితస్య యస్య

అస్తఃపురాన్తర్వ రితేక్షణాను

త్రిహయణీ నామపి దీప్యమానాన్

విలోక్యవిద్యావిభవా నజస్రం

వశంపదాం యస్య వసంతి వాణీమ్.”

అతఁడు త్షణానునకు నూఱు సమస్యలను పూర్తిచేయఁగల సమర్థుఁడు, అతనికిర్తి వర్ణింపరానిది. భిన్నభిన్నములైన లోకుల మన

స్తత్త్వములను పరిశీలించి తెలియఁగల వేర్పుకాదు. అతని యంతఃపురములోని మూఁజేండ్లబాలికలుకూడ విద్యచే విభూషిత లై యుందురు. అందుచేతనే విద్యలదేవియైన సరస్వతియే అతనికి వశంబడయై యున్నదని చెప్పవగుట.

కవిరాజును, రాజకవియునగు రఘునాథరాయలను కవి తలుచెప్పి మెప్పించుట సామాన్యమగు పనికాదు. అయినను కవిత్వముచెప్పి రఘునాథరాయలను మెప్పించుటకు ఆ విదుషీ మణి దొరకొన్నది. ఈ పరిస్థితులలో ఆ మెమనము ఆందోళిత మగుట సహజము. కావుననే ఆమె కవితారచనమున తన వ్రలిక, కవి, పండితుఁడు అగు రఘునాథరాయల సాయమును కృత్యాదిని ఇట్లు కోరుచున్నది :

“రసప్రధానాన్ రఘునాథ నేతుః
ప్రబంధ భేదాన్తమ భావ యంత్యాః
ప్రా జ్ఞిర్మితానేక కవిప్రబంధ
ప్రస్తావనాయాం ప్రభవేన్మతిఃకిమ్.
శబ్దార్థయోర్మృగ్య సమప్రధానాం
వశంబదాం యస్య వచంతి సర్వే,
కృతీ స యేనాత్ర కృతా సహాయో
నాథో మమ శ్రీరఘునాథ నేతా॥”

రఘునాథప్రభువు రచించిన రసమే ముఖ్యముగా కలిగిన వివిధములైన ప్రబంధభేదములను చూచినటువంటి నాకు పూర్వము నిర్మింపఁబడిన వివిధములైన ప్రబంధప్రస్తావన కొఱకు బుద్ధి వల పుట్టును? సమతాగుణప్రధానములైన శబ్దార్థములు ఎవనికి అధీ నములై ఉన్నవని సర్వజనులు చెప్పుచున్నారో అట్టి నా నాథుఁ డగు రఘునాథరాజే ఈ నాకావ్యమునకు సహాయభూతుఁడు, ఈ నాకావ్యము అతనిపేరనే వెలసినది.

పై శ్లోకమున రామభద్రాంబ రఘునాథరాయలు తన నాథుడనుచున్నది. ఈ రందర్భమున శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్యగారు వ్రాసిన క్రింది పంక్తులు చదువదగి ఉన్నవి :

‘ఇందు నాథ శబ్దమున కర్థ మాయన తనకు భర్త యనియా? కాని తన కావ్యమందు ౧౧ సర్గయందు రఘునాథ నాయకుని భార్యల పేర్కొనుచు తనను పేర్కొనియుండలేదు. అందుచే సీమె రఘునాథుని వివాహమాడిన భార్య కాదేమో యని యూహింపదగియున్నది. మధురవాణిపాలనే యీమెయు రఘునాథుని యుంపుడుకత్తెయేమోయని చదువరులకు తోచక మానదు. కాని యిట్లు నొక్కిచెప్పట కెట్టి ప్రబలాధారమును లేదు. రాజునకు పెక్కురు భార్యలుండవచ్చును. ఈమె యెన్నిక లేని భార్యగానుండవచ్చును. మరియు పేరునకు తుది గల ‘అంబ’ యను శబ్ద మీమెభార్యయేయేమో యని మందలించుచున్నది. లేక ప్రతిస్త్రీనామము తుదినుండు ‘అమ్మ’ శబ్దమువంటిదియైకూడ నుండవచ్చును.’

వేశ్యాంగన అనియు, ఈమె రఘునాథరాయల యుంపుడుకత్తె అనియు ప్రతీతికలదు. తన కావ్యమున రఘునాథుని ఐదుగురు భార్యల పేర్కొని తిన్న పేర్కొనకపోవుటచేతను, పై శ్లోకమున రఘునాథుడు తననాథుడని చెప్పటచేతను ఈమె ఆయన ఉపస్త్రీ కానగునని ఊహింపవచ్చును. ఉపస్త్రీ ఐనను విద్వాంసురాలగుట ఈమెను అతిగౌరవభావముతో ఆనాటి వారు చూచినట్లు కన్పట్టుచున్నది. రఘునాథరాయల కుమారుడు విజయరాఘవనాయకుడు ఈమెను ‘రామభద్రమ్మవారు’ అని గౌరవపూర్వకముగ పేర్కొనినాడు.

పై శ్లోకమువలన మఱియొక విషయము తెలియు

చున్నది. రఘునాథరాయలు గ్రంథరచనమున మధురవాణి నెట్లు సుశీతలాగా నొనర్చెనో రామభద్రాంబనుకూడ నట్లే సుశీతలాగా నొనర్చెను తన కావ్యమున నామె రఘునాథునే నాయకునిగాఁజేసి, ఆ కావ్యమును ఆయనకే అంకితమిచ్చెను.

లక్ష్మీవిలాసమును నామముకల కొలువుకూటమున కొలువుతీరియుండఁగా ఇద్దఱు ముగధులువచ్చి రఘునాథరాయల వంశాభివర్ణనము చేయుటతో రఘునాథాభ్యుదయ కావ్యవృత్తాంతము ప్రారంభమగుచున్నది.

తతః సభాంతాం మగధౌ సతీత్య

లక్ష్మీవిలాసాభిధయా లసంతీమ్

వంశానుపూర్వీం వసుధాసుధాంశో

రశఃసతాం వాగ్విరతి ప్రగల్భ్యమ్ ॥

లక్ష్మీవిలాసమును నభిధానముకల ఆతని కొలువుకూటమునకు ఇరువురు వందిమాగధులువచ్చి తెలివితో ఆరాజువంశవృక్షమును ఆభివర్ణింతురు.

వంశవృక్ష వివరణ ఐన తరువాత యువరాజుగా రఘునాథరాయలు నెఱపిన వీరవిక్రమములు వివరింపఁబడినవి.

పెనుగొండ రాజధానిగా విజయనగర సామ్రాజ్యమేలుచుండిన వేంకటపతిరాయలు పారశీకులతో (గోలకొండ నవాబులతో) చేసిన యుద్ధమున రఘునాథరాయలు విజయనగర రాజ్యపక్షము వహించి పారశీకులను పారఁద్రోలును. వేంకటపతిరాయలకు పెక్కుదుర్గములు, పెక్కుప్రదేశములు జయించి పెట్టును. వేంకటపతిరాయలతో చెప్పి తుండిగనుండలాధిపతి కృష్ణప్పనాయకుని చెఱవిడిపించును; కృష్ణప్పనాయని సోదరిని వివాహమగును.

వీరవిక్రమములు నెఱపి వివాహితుడై తంజాపురికి
తిరిగివచ్చిన రఘునాథరాయలను తిలకించి తండ్రి అచ్యుతప్ప
నాయకుడు అనంతముగా సంతోషించును. ప్రాజ్ఞుడై
యశావరాజ్యపట్టాభిషిక్తుడై యన్న కుమారునకు సమస్త
రాజ్యాధికారములు అప్పగించి అచ్యుతప్పనాయకుడు శ్రీరంగ
మునకు పోయి శ్రీరంగేశుని కొలుచును కాలమువెళ్ళు
చోయును

కొంత కాలమునకు పిన్నుట అచ్యుతప్పనాయకుడు
శ్రీరంగమున కాలధర్మమునొందును. తంజనగరమున రఘు
నాథరాయలు ఆంధ్రనాయక రాజ్యమునకు పట్టాభిషిక్తుడగును.

అటుతరువాత ఆతనిరాజ్యములోని బ్రాహ్మణులు కొండ
ఱునచ్చి చోలగుండనురాజు ప్రబలి పతిదేవతలైన పరవధువుల
ఎందఱి మానములకో దినదినము భంగముచేయుచున్న తీకు
చెప్పి ఆదుష్టుని శిక్షింపవలసిన ఆవశ్యకమును అతనికి వినిపించురు.

ఇంతలో నేపాల (జాఫ్నా) రాజువచ్చి తన్ను పరంగీల
(బుఁటతక్కించుల : పోర్చుగీసుల) బారినుండి కాపాడుమని కోరును.

ఆ తరుణముననే చంద్రగిరిలో రాజ్యవిక్రాంతి జరు
గగా రాజద్రోహియు జగ్గరాయలను జయించి అగులు
రాజైన రామరాయలను సింహాసనమెక్కింపవలసిన బాధ్యత
కూడ రఘునాథరాయలపై వుండును.

అంతట రఘునాథరాయలు దిగ్విజయార్థము వెడలి
చోలగుని శిక్షించి, పరంగీలను పారద్రోలి నేపాలమును
(జాఫ్నాను) అగులు రాజునకు ఇప్పించి తోపూరు యుద్ధమున

జగ్గరాజును జముంచి రామరాయలను చంద్రగిరి పింహానము మీఁద కూర్చుండ చేసి తంజనగరమునకు తిరిగి వచ్చును.

రఘునాథరాయల ఈ పీఠవిక్రములను రసోదంతిముగ వర్ణించి ఆమీఁద రామభద్రదాంబ అతని విద్యావినోదములను వివరించుచున్నది.

రఘునాథాభ్యుదయమున ఏకాదశ ద్వాదశ సర్గములందు రామభద్రదాంబ తన యేలిక విద్యావినోదములను వివరముగ వర్ణించి ఉన్నది. తిలకింపుడు.

రఘునాథుడు రణరంగమునుండి విజయలక్ష్మీపాణి గ్రహణ మొనరించి వచ్చినపిదప తంజపుర మహిళలందఱు అగరు, ధూప, పుష్పాదులతో అతనిని గౌరవింప సతీడు ప్రకాశమానుడై యొప్పెను.

సుగంధి మాదార్పిత నూనమాలికా
వలీమిలిందారవ వన్ది నిస్వనః
విశామధీతో విజయోత్తరం తతః
ప్రమోదమానో భవనం సమాసదత్.

శిరోజములందలి పుష్పమాలికావళిలోని విలిందముల రవమును, వందిజననిస్వనమును చేరి తనవిజయమును ప్రస్తుతించుచుండగా ప్రమోదమానుడై రాజు భవనము చేరినా.

మహీభుజాం తన్మణిజాలకాంతికే
సహస్రధా మూర్తి యతీవ కారిదా
అశేష విద్యావిభవాభిలషితాః
సహర్ష మేక్ష్యంతి సరోజలోచనాః.

మూర్తిభవించిన సరస్వతులును, అశేషవిద్యావిభవాభిలషితులును వి ఆ భవనమునందు ఆసీనురాండ్రై ఉన్న విదుషీమణులు ఆ మహిషాలుని సహర్షముగా సమీక్షణ చేసిరి.

అటుపిమ్మట ఆ మహారాజు ఆ వినుష్మీనులు నడస్సులూ
జరిపిన విద్యావినోదములను రానుభద్రాంబ ఇట్లు వివరించు
చున్నది.

“తత్సతాసాం ధరణీపురందరః
చతుర్విధో దైవ కవిశ్చనాతురీష్
ఆశేషభాషానునా ప్రపంచిత
ప్రబంధ సందర్భ విశేషపాటవమ్,
సమప్రధానం శతశేఖరీ సమ
ప్రకృప్త నానావిధ పద్యపూరణమ్
సలీల జాగ్రద్వృత్తికా శత్రోచిత
క్రమవృత్తభాషా కవితా విజృంభణమ్,
కవిప్రణీతాఖిల కావ్యనాటక
ప్రబంధ తత్వప్రతిపాదనక్రమమ్
కర్ణాటజీవానిమ కల్పిత శ్రుత
ప్రగల్భ గూఢార్థ వివాదపాటవమ్,
మధారసస్యంది మగీతి చాతురీ
ప్రణాన వీణాప్రతిమానవాదనమ్
స్వరానుకూల స్వరమండలక్రమం
స్వతానమానాంచిత కిన్నరస్వనమ్,
అశక్త ధారావణహస్త పూర్వక
ప్రసిద్ధయంత్ర స్వనరక్తిపాటవమ్
యథాక్రమ ప్రాపంచిత మధ్యరాగ స
త్పదాద్యపద్య ద్విపద ప్రపంచనమ్,
పరీక్ష్యసమ్యక్ ప్రతిబోధ్యచాధికం
విశేష ముర్వివిభు రత్యుదారధీః॥”

అనంతరము అతడు తన ఆస్థానమున ఉన్న విదుషీమణుల ప్రజ్ఞాపాండిత్యములను పరీక్షించుటకు దొరకొనెను.

ఆ విదుషీమణులు వివిధభావలను నేర్చినవారు; చిత్ర, బంధ, గర్భ, ఆశువులు అను చతుర్విధకవిత్వములను చెప్పగల చతురలు; శతలేఖనీ విద్యయందును, సమస్యపూరణమునందును ప్రవీణులు; గంటకు నూలుపద్యములను రచియింపగల ప్రోడలు; సంస్కృతమునందును, తెలుగునందును, మిగిలిన ప్రాకృతభాష లాటింటియందును కవితలగల సమర్థులు; నుప్రసిద్ధ కవిపుంగవుల రచించిన కావ్యనాటకములకు నుచితముగ అర్థమును విడచియుగల విద్వాంసురాండ్రు.

ఒక్క సాహిత్యజ్ఞానమున నే కాక వారు సంగీతజ్ఞానమునకూడ కడుదిట్టలు. దేశీ కర్ణాట రాగరహస్యములు వారికి హృత్కవీలు. వీణ, రావణహస్తము మొదలగువాని సాయమున వారు మృదు మధురగాన మొనర్పగల నేర్పరులు.

సంగీతసాహిత్యములందలి ఈ విదుషీమణుల పాండిత్యమును పరీక్షించి రఘునాథరాయలు వీరికి కనకాభిషేకము చేసెను.

కావ్యగీతి ప్రయుక్తైన రఘునాథరాయల లలితాకళాగోష్ఠిని వివరించు ఈ ఘట్టమునందలి నూటిరెండు శ్లోకములను పరికింపుడు :

ప్రభోః పురస్తా త్ప్రసవాంజలిః పరా
సమర్పయ న్నాట్యముఖే సవిభ్రమమ్
అనేక విద్యార్పిత మాత్మనాయకం
నివేదయంతీన నితంబినీ మణిః.

నాట్యరంభమున ప్రభువు ఎదుట ఒక స్త్రీరత్నము విభ్రమముతో పుష్పాంజలిని పూని అనేకవిద్యలచే నేరింపబడిన ఆత్మనాయకునికి నివేదించుదానివలె సమర్పించెను.

విలాసిని లాస్యవిలాస లాలనమ్
మృదంగసంగీత నివాదమేగురమ్
అథేందిరా మందిర మాసదస్యదా
మహీశ్వరః సంతత మంగలాస్పదమ్.

విలాసినుల లాస్యవిన్యాసశోభితము, మృదంగసంగీతాది శబ్ద
ముఖరితము, సతతమంగళాస్పదము, ఇందిరామందిరము ఐన భవన
మును మహారాజు సంతోషముతో ప్రవేశించెను.

రామభద్రదాంబ చేసిన ఈ వర్ణనమువలన రఘునాథ
రాయల ఆస్థానమున సంగీతసాహిత్యములందు అపరసరస్వతులు
అనఁదగిన స్త్రీలు ఎందఱో ఉండి రాజుమన్ననలను పడయు
చుండిరని తెలియుచున్నది.

నాటి స్త్రీల సంస్కారవై శిష్ట్యము, సంగీత విద్యాపాట
వము, నృత్యవిశేషములు, రాగవిజ్ఞానము, నాటకరచనా సామ
ర్థ్యము, విద్యావినోదములు తెలుపు ఈవర్ణనము చదువుటలో
స్త్రీ విద్యాభిగూనుఁ కు బడలు పులకరించును.

రఘునాథాభ్యుదయమునందు ఈ విద్వాంసురాలి గద్య
ఇట్లున్నది.

ఇతి శ్రీరామభద్ర కరుణాకటాక్ష అబ్ధసారస్వత ప్రవర్ణమాన
శతలేఖిని సమయలేఖిని యాష్టభాషా కల్పిత చతుర్విధ కవితాను
ప్రాణిత సాహిత్య సామ్రాజ్య పదపీఠారూఢ రామభద్రదాంబా
విరచితే రఘునాథాభ్యుదయే మహాకావ్యే ద్వాదశస్కర్గస్సమాప్తః ॥

దీనినిబట్టి రామభద్రదాంబనుగూర్చి ఈ క్రింది విషయ
ములు తెలియుచున్నవి :

“శ్రీరామచంద్రమూర్తి కరుణాకటాక్షమున రామభద్రదమ్మ
కవిత్యము చెప్పినేర్పినది. ఆమె శతలేఖిని విద్యయందును, సమయ

లేఖనీ విద్యాయందును చదురాలు. సంస్కృతము, ఆంధ్రము, ఆఱుప్రాకృతములు— ఈ ఎనిమిదిభాషలయందును చతుర్విధ (గర్భ, బంధ, చిత్ర, ఆకు) కవిత్వము చెప్పఁగల ప్రజ్ఞాధురీణు. అగుటచే ఆమె సాహిత్యసామ్రాజ్యపదపీఠారూఢ.”

ఈ గద్యమువలన ఈమె సంస్కృతాంధ్రాది అష్టవిధ భాషలయందు అభిజ్ఞురాలని తెలియుచున్నది. ఈమె సంస్కృత భాషాపై దుష్టమునకు రఘునాథాభ్యుదయ కావ్యము అమోఘనిదర్శనము.

‘కొందఱు తంజావూరు కవులు’ అను గ్రంథమున శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్యగారు ఈమె కవిత్వమును గుఱించి యిట్లు వ్రాయుచున్నారు:

‘ఈమె రచించిన కావ్యము చరిత్రాత్మకము. కాని కావ్యధోరణిలో వ్రాయఁబడినది. ...మధురవాణి కవిత్వముతో నీమె కవిత్వమును పోల్చినయెడల నీమెది కొంచెము లొంగునేమో కాని, యంతమాత్రమున నీమెను చుల్కన చేయరాదు. ఒక్కొక్కచో నామెకు సాటియూ యనికూడ ననిపించును. మధురవాణి రామకథను సరసవాక్యములతో చెప్పెను. రామకథ ఎట్లు చెప్పినను శ్రోత్రపేయమే యగును. ఇతివృత్తమునందలి భక్తిభావముచే విషయవిమర్శకు మనము గడంగము. కాని రామభద్రాంబ రాజును నాయకునిగాఁ జేసి చదువరులు మెచ్చుకొనునట్లు రస ముప్పటిలఁజేసెను. చారిత్రక కావ్యమును వ్రాసి యీమె యొక నూతనమార్గమును త్రొక్కిెను. నాయకరాజ్యచరిత్రమునకు గ్రంథస్థమైన వునాది వేయు గౌరవము ఈమెకుకూడ దక్కిను. ...రఘునాథుని జీవితములో నాయన చేసిన కార్యములను చెప్పటలో నీమె

మిక్కిలి శక్తిని చూపెను. ఈయమ కవిత్వముకూడ ధారా వాహికగా నడచుచు, నలంకారభూషణములై యొప్పారుచుండును. కథాకథనములో నీమెకు శక్తిమెండు. విసిగించుకుండ విషయముల నల్లుచుండును. యుద్ధాదులను వర్ణించు సందర్భమున ప్రీయైనను మిక్కిలి ప్రజ్ఞచూపెను. ఈమెశైలి మనోరంజకమై నాతికరినమై రసవంతముగ నున్నది... ఈమెకూడ మధురవాణివలెనే యాంధ్రయువతి యనియే తోచుచున్నది. ఈయమకూడ సమస్యపూరణ సామర్థ్యమును, నవధానకరణ పటిమయు కల యువతియేయని విజయరాఘవనాయక రచిత 'రఘునాథాభ్యుదయ నాటకమున చెప్పబడియున్నది. మధురవాణియు నీయమకూడ విశిష్టాద్వైతవాతమునం దభినివేశము కలవారై నట్లు కన్పట్టుచున్నది.'

ఈమె ఆంధ్రభాషావైద్యవ్యవసాయమై శ్రీ నిడదవోలు వెంకటరావు (ఎం.ఎ) గారు ఇట్లు వ్రాయుచున్నారు :

“తెలుగున నీమె కవిత్వము కానరాకపోయినను, సంస్కృతకవిత్వము దీమె యతిప్రాసము మొదలగు ఆంధ్ర భాషాకవిత్వప్రత్యేకలక్షణములు పాటించుటచే నీమె తెలుగు కవిత్రియునని చెప్పనగును. మచ్చునకు :

“కటాక్ష కాతా కరణా రసోన్మయే
నకేవలం తే నతతాపహరిణః
ప్రవర్ధయంతే ఫలభారసంగతః
సమస్త సంపత్ సవరీశ్వ సంతతమ్.
దశర్పిణానాంకిత దామసారభీ
ర్మశస్మిలిం దారవమేదురోదరామ్

సలీలలాస్యాక్రమ చంక్రమోచిత

.....పరాగ భానురామ్."

—ద్వాదశస్సర్గము,

పైన ఉదాహరింపబడిన మొదటి శ్లోకమున యతిని, రెండవ శ్లోకమున యతిప్రాసలను రెంటిని రామభద్రాంబ పాటించిఉన్నది. ఆంధ్రభాషాసంప్రయుక్తమగు విశ్రామాదినియమములు పాటించియుండుటనుబట్టి రామభద్రాంబ ఆంధ్ర భాషాకవయిత్రుకూడ అని ఊహింపవచ్చును.

కేవలము ఇట్టిఉహా ఎందుకు? ఆమె కవితాగురునైన చెంగల్య కాళకవి ఏమి చెప్పచున్నాడో తిలకింపుడు. కాళకవి రఘునాథరాయల కాలమున ఉండిన కవయిత్రి రామభద్రాంబకును, రఘునాథరాయల పుత్రుడు విజయరాఘవనాయకుని కాలమున ఉండిన కవయిత్రి కృష్ణాదమ్మకును కవితాగురువు. కాళకవి వ్రాసిన రాజగోపాలవిలాసముయొక్క కృత్యాదిని ఆ కవి కవిత్రయుచు ప్రశంసించుచు విజయరాఘవనాయకుడు ఇట్లు చెప్పినాడు :

సీ. ఘటికా శతగ్రంథ ఘటనోత్కటనవీక

పాండిత్యగరిమలు భళియనంగ

నోవ్య నిరోహ్యదికోద్దామ రసగర్భ

సందర్భ మానని సన్నతింప

మాకంద మంజరీ వాధుర్ముహూర్త మాధుర్య

రచనా విశేష మారా యనంగ

పరిహృతే తరయుక్తి భాగ నూతనకథా

చాతుర్యధుర్యత సన్నతింప

గీ. అయ్యడినముల రామభద్రాంబవారు
 నేడు కృష్ణాజి కవితచే నేర్పుమొనసి
 కవితనేయుట లెల్ల మీ ఘనతకాదె
 కవివిరుతచర్య! కంగల్య కాళనార్య!

ఈపద్యము నడచిన ధోరణివల్లను, కేవలము ఆంధ్ర భాషాకవయిత్రయైన కృష్ణాజియ్యతో జతచేసి పేర్కొనబడుట వల్లను రామభద్రాంబ తెనుగునకూడ కవిత్వము చెప్పగలిగి యుండెడిదని సూచితము అగుచున్నది.

సూచితము అగుచుండునుగాక! ఆమె తెనుగురచనము లేవియు నేడు కానరావు.

రఘునాథాభ్యుదయ కావ్యగద్యమున రామభద్రాంబ తాను చతుర్విధకవిత్వములందు చదురాలనని చెప్పుకొని డిన్నదికదా! చతుర్విధకవిత్వములలో ఒకటైన ఆశుకవిత్వమున ఈమె చెప్పినట్లొక మొకటి నేటికిని నిలిచిపోయి.

రఘునాథనాయకుడు ఒకనాడు పలారగోష్ఠిలో ఉండి రామభద్రాంబకు 'కింతే సంతానపాదపాయంతే' అను సమస్యను ఇచ్చినాడు. ఆసమస్యను వెంటనే రామభద్రాంబ అత్యశువుగా ఇట్లు పూరించినది.

“ కతి కతివః క్షితి పతయః

కింతే రఘునాథ నాయకాయస్తే

భువి బహవః కిలతరవః

కింతే సంతాన పాదపాయంతే, ”

క్షితిపతులు ఎందఱెందఱోకలరు. వివను రఘునాథనాయకుని పోలినవారెవరున్నారు? ప్రపంచమున వృక్షములు పెక్కులున్నవి. వివను సంతానవృక్షము వంటిది ఏచెట్టున్నది?

ఆంధ్రస్త్రీల సంస్కృత వాగ్విలాసమును లోకమునకు చేకూర్చిన విదుషీమణులలో నొక తెయైన రామభద్రాంబ కవి తాశైలి తెలియుటకై కొన్ని ఉదాహరణము లీయఁబడుచున్నవి :

ఈ కవయిత్రి కల్పనాచార్యమునకు :

శలాపథే తస్య విభోగ్గజానాం

కర్ణానిపైః కేతక గర్భరేణుః

ప్రసారిత స్త్రుతపయః పయోధిం

అకల్పకున్ తం లవణాంబురాశిమ్.

సముద్రతీర మార్గమున పోవుచున్న ఆ రఘునాథరాయల ఏనుగుల కర్ణానిలములచేత ప్రసారితములైన కేతకగర్భరేణువులు పాలసముద్రమును లవణసముద్రముగాఁ జేసినవి.

ఈ రచయిత్రి యుద్ధవర్ణనాప్రాగల్భ్యమునకు :

అయో మయాభిర్భలికావళీభి

రపాంగ శోణైరపి రోషశోణైః,

అవాకిరం స్వగ్నికణా నిష్పతాః

భూపాలపై న్యేషు పురఃసిలేషు.

తుపాకిగుండ్లతో, రోషముతో కూడిన ఎఱ్ఱుని చూడ్కులతో శత్రువులు ఎదుట నిలచిన మహారాజు (రఘునాథుని) పై న్యేషులపై అగ్నికణములను వెదజల్లిరి.

ఈ కావ్యకర్త్రి కథాకథనపద్ధతికి :

“అతి ప్రగల్భై రథపారసీకైః

సమం ప్రవృత్తే సతిసాంపరాయే

కర్ణాటరత్నా కరణే నితాంతం

విచారవాన్ వేంకటదేవరాయః,

గంధాంధ భూమిధవ గంధనాగ
 కంతీరవం శౌర్యకథా నిదానం
 రణే సహాయం రఘునాథదేవం
 ఆయాచతోర్జ స్వల మమ్యలేంద్రం.
 గురోర్ని దేశా ద్గురు రాజ్యకార్య
 నిర్వాహణో నీతి పరాధ్వనీనః
 సామంతభూపాల శ తానుయాతో
 జయప్రయాణాయ సముద్యతోభూత్
 గంధార్వణో ద్యన్మృదుగంధవాహైః
 అధ్వశ్రమం సైన్యభరం వారంతీం
 సమాసది చ్చుందగిరి ప్రతీతాం
 పురిం నృపాలః పురుహూతకల్పః.”

అతి ప్రగల్భులైన పారశీమలతో (గోలుకొండ నవాబుసైన్య ములతో) యుద్ధము హెచ్చుతగ్గులు లేకుండ సమముగా జరుగు చుండుటచేత వేంకటపతి దేవరాయలు కర్ణాటరాజ్య రక్షణ విషయమై విచారపరాధీనుడయ్యెను.

శత్రురాజులను ఏనుగులను సింహమైనవాడును, శౌర్యవిలసి తుడును ఐన రఘునాథరాయలను రణమునకు సహాయకునిగా అమ్యలేందుని (రఘునాథరాయల తండ్రిని) వేంకటపతి దేవరాయలు వేడెను.

రాజ్యకార్య నిర్వాహకుడు, నీతిమార్గమున చరించువాడు అగు రఘునాథరాయలు గురునిదేశమును పొంది సామంతరాజులతో కూడి జయప్రయాణమునకు ఉద్యమించెను.

గుగంధ సంవాసితిములైన వాయువులు వీచుచు పథశ్రమమును పోకార్చుచుండగా ఇంద్రతుల్యుడైన రఘునాథుడు ససైన్య

ముగ చంద్రగిరి పట్టణమును (వేంకటపతిరాయల రాజధానిని) చేరెను.

ఆంధ్రకీర్తికి అభ్రంశపథానమును గూర్చిన మహారాజ వర్ణమునకు చెందిన రఘునాథరాయలు బాల్యముదొట్టి ప్రౌఢ నిర్భరవయఃపరిపాకము ముట్టువఱకు నెఱసిన ఘనకార్యములను కీర్తించు చరిత్రాత్మక సంస్కృత కావ్యమును రసోదంచితముగ రచించి రామభద్రాంబ ధన్యయైనది.

క్రీస్తుశకము 1640 ప్రాంతమున మరణించిన రఘునాథరాయలకు సమకాలికురాలగుటచే ఈ ఆంధ్రవిదుషీమణి యిహలోకమును వీడి యిప్పటికి మూడువందల సంవత్సరములకు పైగా నైనదని చెప్పవగును.

మ ధు ర వాణి

మధురవాణి వేశ్యాంగన అని ప్రసిద్ధి రఘునాథా భ్యుదయ కావ్యక ర్మియగు రామభద్రాంబకు ఈమె సమకాలికురాలు. ఆమెవలెనే ఈమెకూడ విద్యావినోది అగు చింజా పూరి రఘునాథరాయల సంసద్భవనమును అలంకరించిన విదుషీమణి.

ధాత మార్గశీర్షపు 'భారతి'సంచికలో శ్రీచూనవల్లి రామకృష్ణకవిగారు వ్రాసిన క్రిందిపంక్తులు ఈ సందర్భమున చదువదగి యున్నవి.

“ భోజ విక్రమాస్కాదుల సభలలోవలె నితని సాంస్థానమునఁ బెక్కండ్రు స్త్రీలు సంగీతనాహిత్యవృత్తవిద్యలఁ జౌఢిమచూపుచుఁ బురుషప్రకాండులకు సమానముగా గోష్ఠీ ప్రసంగములఁజొచ్చి కనకరత్నాభిషేకగౌరవముల వడసి సంస్కృతాంధ్రములఁ గావ్యసంతానముచేఁ దమ వంశకీర్తులఁ బవిత్రతరములుగాఁ జేసికొనిరి. వీరిలో మిన్నలని యెన్నఁదగిన యన్నలు రఘునాథచరిత్రము రచించిన రామభద్రాంబయు, రామాయణసారసంగ్రహము విరచించిన మధురవాణియుఁ గాదగుదురు. రామభద్రాంబ తాను రఘునాథుని దేవియని చెప్పుకొన్నదిగాని మధురవాణి రాజుతోఁ దనకుఁగల సంబంధ బంధముల వర్ణించుకొన్నది కాదు.”

సరసకృతులు రచించుటయందును, ధీవిశేషమునం దును మధురవాణి ఆ రాజాస్థానముందలి విహషీరత్నమల యందఱికంటెను అధికురాలై ఉండెను. విద్యారసికుడగు రఘునాథనాయకుడు ఆమె వాఙ్మధుర్యమునకు మెచ్చి ఆమెకు 'మధురవాణి' అని బిరుద మొసంగెను.

మధురవాణి రచించిన సంస్కృతి రామాయణము లోని క్రిందిశ్లోకము ఆ విషయమును తెలుపుచున్నది :

“ చతుర మధురవాణీం

సమ్యగా కర్ణ్యయస్యై

స్పదసి మధురవాణీ

నామ దత్తం త్వయైవ

సరసకృతి విధాయాం

సాధుమేధా విశేషా

స్వధిక పటరశేషా

స్వంబుజాక్షీఘనైషా.

[ప్రథమ స్కంధః 90]

మధురవాణి అనునది బిరుదనామము. ఆమె అగులు పేరు ఏదియో తెలియరాదు. తాను రచించిన రామాయణ మహాకావ్యమునందంతటను ఆమె తన బిరుదనామమైన మధుర వాణి అను అభిధేయమునే చెప్పకొన్నది. కాని నిజనామమును పేర్కొనియుండలేదు.

మధురవాణి రామాయణమహాకావ్యము నేటివఱకు ముద్రితము కాలేదు. ఆ కావ్యపు తాళపత్రప్రతి ఒకటి నేడు బెంగళూరికి చెందిన మల్లేశ్వరమునందలి వేదవేదాంతమందిర గ్రంథాలయమున కలదు.

ఆ తాళపత్రప్రతి తయారై కూడ చాలరోజులు ఐనట్లున్నది. ఆసంస్కృతగ్రంథము నెనుగులిపిగా వ్రాయబడిఉన్నది.

ఇంతకును ఈప్రతి సమగ్రముగా లేదు. ఉపలబ్ధమై ఉన్నంతవఱకు ఈ పుస్తకమున పదునాలుగు సర్గలు పూర్తి గను, పదు నేనవసర్గమున కొంతభాగమును కలదు. వరుస క్రమమున 115 తాళపత్రములు కలవు. ఇందు నడుగు నడుమ కొద్దిగా గ్రంథపాతములు కలవు. 13, 29, 30, 105 సంఖ్యలు కల తాళపత్రములు లేవు.

115-వ తాళపత్రమునకు తరువాత విశేషముగు గ్రంథ పాతము అగుపడుచున్నది. 126, 129, 140 సంఖ్యలుకల తాళ పత్రములు మూడుమాత్రమే 115-వ తాళపత్రమునకు పిమ్మట కనిపించుచున్నవి.

115-వ పుటతో సుందర కాండగాథ సమాప్తమైనది. హనుమత్పునరాగమనమువఱకు గ్రంథము శీఘ్రముగాకుండ నున్నదని శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్యగారు వ్రాయుచున్నారు. 126, 129, 140 సంఖ్యలుకల పుటలు చదివిచూడగా యుద్ధ కాండగాథ ప్రస్తావితమై యుండుట తెలియవచ్చును.

ఇందువల్ల మధురవాణి రామాయణగాథను సమగ్రముగ రచించియున్నదనియే మనము ఊహింపవలసియున్నది.

ఉపలబ్ధమై ఉన్నంతవఱకు మధురవాణి రామాయణమున వివిధఛందములకు చెందిన పదునైదువందల శ్లోకములు కలవు.

ప్రథమ సర్గములోని అవతారికశ్లోకములలో (1-38) ఈ కవయిత్రి తనపోషకుడైన రిఘునాథ భూపాలుని క్షేమము కోరుచు వివిధ దేవతాప్రార్థనము కావించినది.

అటుపిమ్మట మఱిగాలాగు శ్లోకములలో (39, 40, 41, 42 సంఖ్యలుకలవి) ఆమె వాల్మీకి, వ్యాసుడు, కాళిదాసు, బాణుడు, మయూరుడు, విగాఘుడు మున్నగు ప్రసిద్ధ సంస్కృతకవులను గుంస్తుతించినది

ఆమీద (43, 44 సంఖ్యలుకల) రెండు శ్లోకములలో కవినింద చేసినది.

తనవాణి శ్లోకము అత్యంతప్రశంసనీయమైనది. తలకింపుడు.

సంస్థాపతాం సర్వపథిన ధీభిః
సంశోధితా చేత్కవితా సభాయాం
కన్తూరికౌ చందన కుంకుమాద్యై
రున్మృత్తితాంగీ యువతీపదీ ప్యేత్.

[ప్రథమ స్త. 45.]

పండితసభాముఖమున పరిశోధితమైన కావ్యము అలంకృతయైన సుందరాంగివలె ఒప్పురును.

స్త్రీచే కూర్పబడిన స్త్రీపరమైన ఇట్టి ఉపమలు ఉదంచితములుకదా !

అటుపిమ్మట 46-వ సంఖ్యనుంచి 77-వ సంఖ్యకల ముప్పదిశ్లోకములలో మధురవాణి తనపోషకుడైన రఘునాథరాయలను అభినందించినది; ఆతని సభయొక్క ఘనతనుకూర్చి, శోభనుకూర్చి వర్ణించినది. ఈ ముప్పదిశ్లోకములలో క్రింది ఎనిమిది శ్లోకములును ప్రత్యేకపతనార్హములు :

యదస్తరావర్తిత సర్వనానాం

సీమన్తిసీనాం శ్రమమాక్షిపన్తి

పర్యస్తయస్త్రా ప్రతిమాకరాగ్ర

[ప్రక్షిల్లజాతాః కథమానపోతాః.

[ప్రథమ సర్గ. 51.]

[ప్రాంతములందున్న యంత్రప్రతిమల కరాగ్రములయందలి
వింజానురములనుండి పుట్టుచున్న పిల్లవాయువులు సభామధ్యమున
నాట్యముచేయుచున్న ఆటకలైల శ్రమను పోగొట్టుచున్నవి.

హేమ్నాకృతం యత్రమహా కటాహం

హిరణ్యగర్భాణ్ణ మివప్రతిమః

తథానచేత్ క్షేస్త తదీయగర్భే

భూయాంసి నిత్యం భవనానిసంతి.

[ప్రథమ సర్గ. 52.]

ఆ సభయందు నీరు ఉంచుటకు బంగారుగుండిగలను వాడిరి.
ఆ గుండిగలను హిరణ్యగర్భాండములు (ఆనగా బ్రహ్మాండములు)
అననగును. అవి బ్రహ్మాండములు కాకపోయినచో వానియందు భవ
నములు (జలములు) ఎందుకు ఉండును?

మధ్యేమణీ భిత్త్వను బింబితం

స్వంమత్వారమాం యత్రవినస్తుకామా

కరే తదీయే కమలం తదానీమ

నీక్షమాణాత్ర పతే నతాంగీ.

[ప్రథమ సర్గ. 56.]

మణులతో నిర్మింపబడిన గోడలలో ప్రతిబింబించిన తనరూప
మునే అక్షిప్తచేసిగా భ్రమించి మొక్కుటకు చేతులెత్తి చేతు
లలో కమలములు లేకుండుట గుర్తించి ఆమె అక్షిప్తచేసి కాదని
తెలిసికొని మందరాంగి సిగ్గుపడెను.

బన్ధీ కృతాయేన పరశ్చిత్తీశ మహా

మణీమందిర కీర్తికన్యాః

పరార్థ్య దత్తప్రతిమానిభేదస్తమ్భం .

సమాలన్యచిరం వసన్తి.

[ప్రథమ సర్గ. 60.]

శత్రురాజుల మణిమంజరములలో నుండు కీర్తికన్యకలు ఈ రాజుచేత బంధీకృతలై దంతపుబామ్మలను మిషతో స్తంభమునాను కొని చిరకాలము నివసించుచున్నవి.

ముక్తశ్శుకో ముగ్ధ సువర్ణమూర్తి

మృదైతి రిమ్బుమితిభావ గర్భమ్

యస్మిన్ వదన్తీ మపరాప్రగల్భా

వికాలనేత్రాం విదుషీతి వక్త్రీ.

[ప్రథమ సర్గ. 62.]

విడిచిపెట్టిన చిలుక చూడనింపైన బంగారు అరటిచెట్టును పొందుచున్నదని భావగర్భముగా ఒకఆమె పలుకగా నామెను మఱియొక ప్రగల్భి నీవు విద్వాసురాలవు అన్నది. (ముక్త యైన శుకమహర్షి రంభను పొందెను అని భావార్థము.)

భద్రదాసనం దత్తకృతం యదీయలక్ష్మ్యై

వలీక్షాబ్జ మివాధిరూఢమ్

ప్రకాశ యతాత్మజ్ఞాన భవ్యకాంతిం

జనాక్షీ భృంగాన్ స్వవశికకోతి.

[ప్రథమ సర్గ. 66.]

దంతములతో తయారుచేసిన సింహాసనము లక్ష్మీదేవి ఆధిష్ఠించిన పద్మమువలె బంగారుకాంతిని విరజిమ్ముచు జనుల కన్నులనెదురు మ్రొదలను తనవైపు తిప్పకొనుచున్నది.

రంభాశ్శతం రమ్యమణీస్సహస్రంగాః

ప్రాప్యలక్షం హణిశ్శుకోటిమ్

సభూరితాశోల్లసనం సదాయత్వటం
బలారే ర్భూమధా అతిశేతే.

[ప్రథమ సర్గ. 73.]

శతాధిక రంభలతో, సహస్రాధిక మణులతో, శతసహస్రాధిక
కామధేనువులతో, కొట్ట్యధిక హరిణులతో రఘునాథరాయలసభ
దేవేంద్రునిసభను మించియుండెను.

నిశమ్య దస్తాత్మ నిభద్రపీతే నివర్ణ
మర్హే రఘునాథభూపమ్
తస్మిన్ జనం పుష్పక మావసంత
మమన్యతాద్యం రఘునాథమేవ.

[ప్రథమ సర్గ. 77.]

తనకు తగిన దంతపుసింహాసనమున కూర్చుండిన రఘునాథరాయ
లను చూచి అచటి జనము పుష్పకవిమానము నధిష్టించిన శ్రీరాముని
గనే తలచినది,

అటుతరువాత మధురవాణి తాను ఈగుండ్కృతరామా
యణము రచించుటకు కల కారణమును వివరించుచున్నది.
ఈ గ్రంథము రచియింపఁబడుటకు కల కారణము, ఈ గ్రం
థము రచియింపఁబడిన పరిస్థితియు మధురవాణి ఇట్లు వచింపు
చున్నది :

ఒకనాఁడు రఘునాథభూపాలుఁడు సింహాసనముపై ఆసీ
నుడై కొలువుతీరి ఉండెను. అప్పుడు అతని చుట్టును ఆస్థాన
విద్వాంసురాండ్రు పరివేష్టించి యుండిరి.

ఆ విదుషీమణులలో ఒకఆమె రఘునాథభూపాలుఁడు
రచించియున్న ఆంధ్రరామాయణమలోని పద్యములను
గానముచేసెను. అందుమీఁద మఱియొక విదుషీమణి శ్రీ

రామచంద్రమూర్తియందు రఘునాథభూపాలునకుకల అపూర్వ భక్తిశ్రద్ధలను అభినందించెను.

ఈ అభినందనముతో రఘునాథభూపాలుఁడు ఆలోచనాపరాధీనుడై తన చిత్తమును రామగాధలపై లగ్నము చేసెను. ఆ సమయమున ఆతఁడు తనలో తానిట్లు తలచెను:

హరేశ్వరిత్రం బహుతంత్ర రామ

కథా సుధాకర్ణ రసాయనం నః

ఆస్వాద్యమానాపి సహస్రవార

మయా తయామైవ సుఖస్యదోగ్ధి.

[ప్రథమ సర్గ, 81.]

రసోత్తరం రామకథాసుబంధికావ్యం

మయా కల్పిత మాన్ధ్రవాణ్యా

కార్యంకయా సంస్కృతవాగ్ధిరేత

దిత్యేవ చిత్తే గణయన్నవాసీత్.

[ప్రథమ సర్గ, 82.]

విష్ణుగాధలు బహుళములై ఉన్నవి, వాని అన్నిటియందును రామనిగాధ నాకు అమృతప్రాయము, కర్ణరసాయనము అయి ఉండును. రామకథామృతము వేలకొలదిసారులు ఆస్వాదించినను అది నాకు ఎప్పటికప్పుడు సరిక్రొత్తయై అమందానందమును కలిగించుచుండును. స్వతంత్రముగా సంస్కృతాంధ్రములందు కవనముచెప్పి గ్రంథములు వ్రాయఁగల కోవిదురాండ్రు ఇక్కడ వందలకొలది సమావేశమై ఉన్నారు. వీరిలో నా ఆంధ్రరామాయణమును సంస్కృతములోనికి భాషాంతరీకరింపఁగల వారెవరు?

ఇట్టి భావములతో రఘునాథభూపాలుఁడు నాటికి కొలువు చాలించి అంతిపురములోనికి పోయెను.

అనాటి రాత్రి అతనికి శ్రీరామచంద్రమూర్తి కలలో కనిపించి ఇట్లు చెప్పెను:

“నీ మనస్సున ఇప్పుడు ఉడుతైడిన్న భావమును నేను గ్రహించినాను. ఈ విషయమున నీవు ఎట్టి అలజడియు పొంద నక్కఱలేదు.

‘మధురవాణి’ బిరుదముతో నీవు మన్నించిన విదుషీ మణి నీ ఆస్థానమునందలి విదుషీమణులలో నెల్ల తలచూనిక మని నమ్ముము. ఆమె నీవాంఛితార్థమును పరిపూర్తి నొందిం పఁగలదు.”

మఱువాడు సుధ తిరిగి సనూ వేశ మైనప్పుడు రఘునాథ భూపాలుడు మధురవాణిని తనవద్దకు పిలిపించినాడు. గత రాత్రి తనకువచ్చిన స్వప్నముగంగతి ఆమెకు చెప్పినాడు. పిండి తార్థముగా ఇట్లు పలికినాడు :

అజహ దలంకృతిక్రమ

మనేక రసోల్లసితం

సరసపదార్థ సంగతి

సమగ్రగుణానుగుణం

రఘు రమణప్రబంధ

తిలకం రసికాభిమతం

సుదతి విధీయతా మితి

సుధీర గవీన్ద్రపతిః.

అలంకారయృక్తము, గసోదంచితము, మృదుమధురము ఐన శైలిలో సంస్కృతమున రామగాథను రచియింప ఆజ్ఞాపించినాడు.

రాముని సర్వదా హృదయమున నిలుపుకొనిఉన్న

రఘునాథభూపాలుని సహాయసంపత్తితో తాను ఆకావ్యమును రచియింపఁగలుగుదునని మధురవాణి చెప్పినది.

తన సంస్కృతరామాయణకావ్యరచనాసందర్భమునకు కారణము ఇది అని మధురవాణి కావ్యమున స్పష్టముగ చెప్పుచున్నది.

ఈ విషయమునకు చిలవలు పలవలు పెట్టి జనులు ఒక కథను చెప్పెదరు. వినుటకు వినోదకరమై ఉండుటచే ఆకథ ఇచ్చట నివేదితము అగుచున్నది:

“ఒకనాఁడు రఘునాథరాయలు కొలువుతీరి విద్యావినోదములందు తేలుచుండెను. అప్పుడు ఆసభయందలి విదూషీమణులలో కొందఱు భక్తికీర్తనములను పాడఁదొడఁగిరి; మఱికొందఱు రామచరితము గానము చేయఁజొచ్చిరి.

రఘునాథరాయలు అఖండరామభక్తాగ్రేసరుఁడు. అతఁడు కుంభఘోషమున శిల్పముమెఱయ రామాలయమును నిర్మింపించెను. ఆ మహారాజునకు శ్రీరామచంద్రునియందుండు గాఢభక్తిని వివరించి వర్ణింపుచు తాను రచించిన కావ్యమును ఒక విదూషీరత్నము అప్పుడు గానము చేయఁదొడఁగెను.

ఆ కావ్యమునందలి రామస్తోత్రము, రామగుణవర్ణనము అత్యంతమనోహరముగ ఉండెను. ఆ ఘట్టములను వినుచు సభ్యులను, రామభక్తుడగు మహారాజును ఆనందతన్మయులైరి.

ఆ కావ్యమును సమగ్రముగ ఆలించి సంతసించి రఘునాథ మహారాజు సభయందలి పండితబృందమును తిలకించి ఇల్లు వచ్చిచెను:

• ‘శ్రీరామచంద్రమూర్తి పవిత్ర చరిత్రమును అనేకులు

అనేకపర్యాయములు అనేకరీతుల గానముచేయఁగా విని ఉన్నాను. కాని వానియందన్నిటను ఇట్టిదట్టిదని చెప్పరాని యేదియో ఒకలోపము చూపట్టుచు నెయున్నది. అట్టి లోపము లేకుండ శ్రీరామచంద్రమూర్తి సుగుణపుంజములను కీర్తించుచు మీరెవ్వరైన రామాయణమును రచింపఁగలరా?'

ఇట్లు రాజువైచిన ప్రశ్నమునకు అచ్చటి పండితులును, పండితురాండ్రును బదులాడరైరి. సరిససాహిత్యకళాభోజుఁ డగు రఘునాథభూపాలుని మనసునకు ఎక్కువట్లు రామాయణమును రచింపఁగలమని చెప్పటకు ఆ సభాస్థానమందలి విద్వాంసులును, విద్వాంసురాండ్రును సాహసింపలేక పోయిరి.

అగుటచే ఆరాజచంద్రుఁడు విచారఖిన్నుఁడయ్యెను; వెంటనే సభచాలించి అంతిపురమునకు పోయెను.

ఆనాటి రాత్రి ఈ విషయమునుకూర్చి తీవ్రముగ ఆలోచించుచు రఘునాథరాయలు నిద్రించెను. అప్పుడు ఆతనికి శ్రీరామచంద్రమూర్తి స్వప్నమున కానుపించి ఇట్లు చెప్పెను:

‘భక్తాగ్రణి! విచారింపకుము. విద్యాపరదేవత అని చెప్పఁదగిన మధురవాణి నీయాస్థానమున ఉండఁగా నీవు ఈ విషయమై ఏల చింతించెదవు? ఆ కవయిత్రీమణి కవితాగానమునకు నేను మిక్కిలి ప్రియమందితిని. కావున రామాయణరచనా భారమును ఆ అపరసరస్వతి తలపై నిడుము. ఈ కార్యమును నిర్వహించి నీ మనోవై కల్యమును పాటఁగ్రోలుటకు ఆమెయే తగినది.’

ఇట్లు చెప్పి శ్రీరామచంద్రమూర్తి పొడఁగానరాక చనియెను.

మఱునాడు వేగుటతోడనే ఆరాజచంద్రుఁడు కబురు చేసి మధురవాణిని తనవద్దకు రప్పించెను. రప్పించి గృహరాత్రి

తనకు కలిగిన స్వప్నవృత్తాంతము సమస్తమును ఆ విదుషీ మణికి వివరించెను.

అది విని మధురవాణి ఇట్లు పలికెను :

‘ప్రభువర్యా! శ్రీరామచంద్రమూర్తి ఆదేశమును, మీ అజ్ఞప్తిని మంత్రాక్షతలవలె శిరమున తాల్చుచున్నాను. సర్వ సమర్థుడగు శ్రీరామచంద్రమూర్తి ఆశీర్వాదబలమును, సాహిత్యసముద్రులగు తమ సహాయసంపత్తియు నొంది నే నీ కార్యమును నిర్వహించెదను.’

పిమ్మట మధురవాణి రామాయణమును సంస్కృతమున రచించి తన యేలిక అగు రఘునాథరాయల మున్ననలను పొందెను.”

ఈ కథ చాలవఱకు కల్పితము అగుటలో సందేహము లేదు.

రఘునాథరాయలు తన ఇష్టదైవతమగు శ్రీరామచంద్రమూర్తి దివ్యచాత్రిమును ఆంధ్రభాషయందు రచించి దానిని తన ఆస్థానమండలి విద్వాంసురాండ్రలో వినుతికెక్కిన మధురవాణిచేత సంస్కృతభాషలోనికి పరివర్తింపించి ఉండుటకు కల గ్రంథదృష్టాంతము మున్ముందు పేర్కొనబడియే ఉన్నది.

అగుటచే పైన వివరింపబడిన కథ చాలవఱకు కల్పితమనట కాదనరాని విషయము అగుచున్నది.

రఘునాథరాయల ఆంధ్రరామాయణమునకు తన రామాయణము సంస్కృతీకరణమని మధురవాణి చెప్పుచున్నది. అయిన ఆమె సంస్కృతరామాయణమునకు మూలమగు రాయలతెనుగురామాయణము నేడు కానవచ్చుటలేదు.

ఈ సందర్భమున శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు వ్రాసిన క్రిందివాక్యములు ప్రత్యేకము గమనింపఁదగియున్నవి:

“మధురవాణి రఘునాథుని యాస్థానమున సమస్త విద్యాప్రసంగములఁ గలసికొని యతఁడు రచించిన రామాయణము పఠింపఁగా విని సంస్కృతమున రచించినట్లు చెప్పుదురు. కాని యతఁడు రచించిన రామాయణము మాకు లభించినంత పట్టు పరిశోధింపఁగా మధురవాణి రామాయణ సంగ్రహము దానికిఁ దెనిగింపు గాదని తోచెను. మధురవాణి కావ్యము సుందరకాండము వఱకు లభించును. అంతకు పదునాలుగు సర్గలు గలవు. రఘునాథుని బాలకాండమున కొంతభాగము సైతము దానికంటెఁ బెద్దదిగా నున్నది. భావములు గలసినవి కావు. రఘునాథుఁడు చిత్రరచనపొంతపోక సరళముగాఁ బదములకఁగాని, యతిప్రాసలకుఁగాని కష్టపడక మహావర్ణనల సైతము మృదుపదసందర్భముగా రచించుచున్నాఁడు. మధురవాణి యనేకస్థలములఁ గ్లిప్తరచనకు దిగును.”

ఆంధ్రమాతృకరామాయణమును గుఱించి శ్రీ కురు గంటి సీతారామయ్యగారు కూడ ఇట్టి అభిప్రాయమునే వెల్లడించుచున్నారు :

“ఈయమ భాషాంతరీకరించిన రామాయణ మేదియో తెలియరాకన్నది. తంజావూరు పుస్తకాలయమున రఘునాథుని రామాయణమును నొక తాళపత్రగ్రంథము కలదు. దానియందు మాఝాశ్వాసములు మాత్రము కలవు. మధురవాణి కావ్యముతో దీనిని పోల్చినయెడల నిదియే భాషాంతరీకరింపఁ బడినట్లు తలంచుటకు వీలులేదు. ఏలన, తెనుఁగుగ్రంథము కంటె సంస్కృత కావ్యము ప్రాథతరముగా నున్నది.”

ఈ రామాయణగ్రంథరచనాకారణసందర్భములను వివరించుటతో ప్రథమసర్గ ముగియుచున్నది. ద్వితీయ సర్గమున రామకథ ప్రారంభమగుచున్నది.

రెండు, మూడు, నాలుగు సర్గలు దశరథుడు పుత్రులను పొందుటకై పుత్రకామేష్టియాగమును చేయుటవఱకు కల కథ చెప్పబడినవి.

ఐదు, ఆఱు సర్గలయందు శ్రీరాముడు, అతని సోదరులు పుట్టుట, వారు పెరుగుట, రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రుని యాగమును రక్షించుట, తాటకను సంహరించుట, అహల్యా శాపవిమోచనము వర్ణితములు.

శ్రీరాముడు శివునివిల్లు విఱచి నీతను పెండ్లియాడుట, పరశురాముని భంగపఱచుట మున్నగు విషయములు ఏడు, ఎనిమిది సర్గలలో వివరింపబడినవి.

తరువాతి రెండుసర్గలు రామపట్టాభిషేక ప్రయత్నములు, కైకేయి కానిపని, సీతాలక్ష్మణ సమేతముగా రాముడు పనవాసమునకు పోవుట, భరద్వాజశ్రమ వర్ణనము, చిత్రకూటమునకు రామాదుల ప్రయాణము, భరతుని రాక, అయోధ్యకు మరలుటకు రాముని నిరాకరణము ప్రస్తరించుచున్నవి.

పదునొకండవ సర్గమున విరాధుని మరణము, శూర్పణఖ ముక్కుచెవుల కోత, రావణుడు నీతను కొనిపోవుట వర్ణింపఁ బడినవి.

సీతా స్వేషణము, హనుమద్దర్శనము, రామసుగ్రీవ మైత్రి, వాలివధ, సుగ్రీవపట్టాభిషేకము పండ్రెడవ సర్గమునందలి ప్రధానవిషయములు.

సుగ్రీవసైనికులు సీతా స్వేషణమునకు వెడలుట, హను

మంత్రుడు సీతను చూచుట, ఆ వార్తను అతడు రామునకు చెప్పుట మొదలగు విషయములు పదుమూడు, పదునాలుగు సర్గములందు వివరింపఁబడినవి.

ఈ గ్రంథముయొక్క ఒక్క తాళపత్రప్రతియందును ఇంతమాత్రమే కలదు. తరువాతి గ్రంథము ఇంతవఱకు ఎచ్చటను ఉపలబ్ధముకాలేదు.

రఘునాథరాయల సంసద్భవనమును కూర్చియు, అతని ప్రజ్ఞాసాండిత్యములను కూర్చియు తన కావ్యమున విపులముగ వర్ణించిన మధురవాణి తనవంశాధికములను గుఱించి ఇసుగుం తయు చెప్పినదికాదు. ప్రతీతివలన ఆమె నేత్యయని తెలియ నగుచున్నదేకాని గ్రంథస్థమగు ఆధారము ఏమియులేదు.

ఆమె ఒకానొక విద్వత్కుటుంబమున పుట్టువునొందినది అను విషయము తక్క ఆమెను గుఱించి ఇతర విషయములు ఏమియు తెలియరావు. ఆమె విద్వత్కుటుంబమున పుట్టినదని క్రిందిశ్లోకము చెప్పుచున్నది:

విద్యావ్వవాయే విహితానతారా
సుశీతాసౌ విజుషాత్వయైవ
విద్యాపరీక్షా సమయే విశేషాత్ప్ర
కాశమాన ప్రతిమానుభావా.

విద్వత్కుటుంబమున పుట్టినదనియేకాక యీమెను రఘు నాథుడే విద్యాశిక్షణ మొనర్చి కవయిత్రిగా చేసెనని కూడ దీనివలన తెలియుచున్నది.

సంస్కృతరామాయణమునందలి ప్రార్థనశ్లోకములను పట్టియు, ఇతర ప్రస్తావనలనుపట్టియు మధురవాణి అద్వైతమత సిద్ధాంతములను అభిమానించునది అని నిర్ధరింపవచ్చును.

మధురవాణి సంస్కృతాంధ్రభాషలయందు అంచిత పాండిత్యమును అలవటచుకొన్న విదుషి. ఆ భాషల రెండింటి యందును సరసకవిత చెప్పినట్టి చతుర; సంగీతవిద్యయందు అనంతకౌశలమును గడించిన కోవిదురాలు.

“చతుర్విధకవిత్వములందును చాతుర్యముకలది. వీణా వాదనమున అరితేరినది. పాణిసీయవ్యాకరణమునందు మంచి ప్రజ్ఞకలది. అనేకవిధములైన అవధానములనుచేసి తన బుద్ధి వైభవమును ప్రకటించినది” అని క్రిందిశ్లోకము మధురవాణి వైదుష్యమును, చాతుర్యమును కీర్తించుచున్నది:

చాతుర్యశేతి కవితాసు చతుర్విధాసు
వీణా కలాప్రకటనే భవతిపవీణా
ప్రజ్ఞామయం నిపుణ మంచతిపాణిసీయే
మేధాం వ్యనక్తి బహుధా వివిధావధానే.

[ప్రథమ స్కం. 92.]

తాను రచించిన సంస్కృతరామాయణమునందలి ప్రతి సర్గయొక్క అంతమునందు తన ప్రజ్ఞాపాండిత్యములను ప్రస్తావించుచు మధురవాణి శ్లోకములను చేర్చినది. చిత్తగింపుడు:

ఖ్యాత శ్రీరఘునాథ (భూపతి) దయాధారానువాతోన్మిత
ద్వీణా వాదన సంస్కృతాంధ్ర కవితా సామ్రాజ్యలక్ష్మీజామ
దీవ్యోన్మృత సఖ్యయా మధురవాణ్యుచ్ఛఖ్యయా నిర్మితే
శ్రీరామాయణ సారకావ్య తిలకే.....

(ద్వితీయస్కం.)

శత్రు దృగ్భటికార్థ నిర్మిత శతశ్లోకీఫణిగ్రామణీ
వాణీ ప్రాకృత కాన్త్రునైపుణ సమన్వీలద్యుతః శ్రీజామ

(తృతీయ స్కం.)

ప్రస్తారాళి నవార్త వృత్త కవితాధాటి కథా శుక్రియా
పద్భాషా రచనావిశేష బహుధావిఖ్యాత కీర్తిక్రియా

(తురీయ సర్గ.)

వీణావాద కళావిశోద సమయే ధృత్వా సమస్యాః శతం
సద్యస్సంపది సాధు పూరయతి యాదత్తాః కపిలదైవీస్తయా

(పంచమ సర్గ.)

ప్రఖ్యాతార్జున యా పదార్థగమక వ్యాఖ్యాన పతాన్వయ
ప్రాగల్భ్యా స్పదనైపథ ప్రతివిధా సానంద నూరీప్రయ

(షష్ఠమ సర్గ.)

స్వాద్యీ దుగ్ధసితా సుధామధురవాణ్య క్రాంత సన్తోషిత
ప్రౌఢ శ్రీ రఘునాథదత్త శుభవత్సార్థాభిధాసంభృత

(సప్తమ సర్గ.)

సద్యో విస్మయ కృన్నిరోష్ఠ్య కవితా సద్దర్శధారాసుధా
సాహోర్మి పరిపూరిత శ్రుతి సుధీ సమ్భావితాభిఖ్యాన

(ఆష్టమ సర్గ.)

మాధుర్యైక ధురంధరాంధ్ర కవితా నిర్మాణ సమ్మాన్యయా

(నవమ సర్గ.)

నూరిస్తవ్య కుమారసమ్భవ మహాకావ్య ప్రతిగ్రన్థన
ప్రాగల్భ్యా ప్రకట క్రియా పదసదః ప్రఖ్యాతవైరుష్యయా

(దశమ సర్గ.)

ప్రౌఢ శ్రీ రఘునాథనాయక కృత స్వర్ణాభిషేక క్రియా

(ఏకాదశ సర్గ.)

అర్థ వ్యక్తవలంబ చమ్పూరచ నా ధౌరన్ధరీ ధన్యయా...

(చతుర్దశ సర్గ.)

వివిధసర్గాంతములందలి ఈ శ్లోకములను విషయము
లను అన్నిటిని సమన్వయించి పిండితార్థముగా మధురవాణి

వైదుష్యమును గుఱించి ఇట్లు చెప్పవచ్చును:

“మధురవాణి సంస్కృతాంధ్రకవితాసామ్రాజ్యలక్ష్మి. పది ఇరువది నిమిషములలో నూలు శ్లోకములను రచియింపఁగలిగి ఉండెను. ప్రాకృతభాషలోను, శాస్త్రములలోను నైపుణిగలది. ఆశుకవిత్వమున, వడ్డాపారచనమున ఆమె చదురాలు. ఆమెను పరీక్షించుటకై ఆస్థానకవీశ్వరులు ఆమె వీణాగానవినోదములందు పర్యాప్తయై ఉండినప్పుడు నూతనీ సమస్యలు ఇచ్చుచుండెడివారు. అప్పుడు ఆమె ఇనుమంతయు గజిబిజినొందక సమయ న్నూర్తి కలిగి వానిని అన్నిటిని పూరించుచుండెడిది. విద్యదాపథ మగు నైషధమునకుఁ బ్రతికృతిఁ గల్పించినది. స్వాద్వీయగు ఆమె వాక్కు విని రఘునాథుఁ డ్రాంతసంతోషియై ఆమెకు బిరుదములు ప్రసాదించినాఁడు. నిగోష్ఠ్యాదినియమములతో కవిత చెప్పఁ గలది. ఆంధ్రకవితానిర్మాణము కావించియున్నది. కుమార సంభవమునకు ప్రతిగ్రంథమును రచియించినది. రఘునాథ నాయకునిచే కనకాభిషేకమును అందినది. ధ్వనిప్రధానములైన చంపువులను రచించుటలో ఆమె నేర్పరి ఐ ఉండినది.”

అరగడియలో నూలుశ్లోకములు చెప్పఁగలది అనుటచే ఆమె అద్వితీయకవితాధార తెల్లమగును. వీణాగానవినోదమున పర్యాప్తయై యుండియు నూలుసమస్యలను పూరింపఁ గలుగుచుండెడిదనుటచే ఆమె శతావధానము చేయఁగల విదుషీయని తేలుచున్నది. సమస్యాపూరణము ఆమె అసదృశసమయస్ఫూర్తికి చక్కని నిదర్శనమై ఉండినది.

మధురవాణి ఈ రామాయణమునే కాక నైషధము, కుమారసంభవము అను కావ్యములనుకూడ వ్రాసెననిపై సర్గాంతశ్లోకములవలన తెలియవచ్చుచున్నది. ఈ నైషధమును, కుమారసంభవమును సంస్కృతరచనములు. ఇవికాక

ఆమె ఆంధ్రగ్రంథములుకూడ కొన్ని రచించి యున్నట్లు సర్గాంతశ్లోకములవలన తెలియుచున్నది. కాని అవి ఏవియు నేను ఉపలబ్ధములు కాకున్నవి.

మధురవాణి సంస్కృతాంధ్రములందును మఱి ఆఱు భాషలయందును రచనాసామర్థ్యము కలిగి రఘునాథభూషా లునిచే స్వర్ణాభిషేకమహాశౌరవమును అందినట్లు పై సర్గాంత శ్లోకములు వెల్లడి చేయుచున్నవి.

తాను రచించిన ఈ రామాయణమును మధురవాణి 'శ్రీ రామాయణసారకావ్యతిలకము' అను నానుమున పేర్కొనుచున్నది.

రఘునాథరాయల సభను కూర్చి మధురవాణి రామా యణమునందలి ప్రథమసర్గలో ఇట్లు ప్రస్తావించుచున్నది:

విపంచికాయాం చతురాః ప్రగల్భా

శ్చాస్త్రీర్బిదతా సురస ప్రబంధే

సమీపమేతస్య సమేత్యకేఽపి

సుభూజనా స్వస్వ కళావ్యవృణక్,

[ప్రథమ సర్గ. 78.]

సర్వోత్తర స్వాదిమ సంస్కృతాంధ్ర

ప్రబంధ నిర్మాణ పచేళిమాని

యశాంసి భూయాం స్యవతార యన్త్య

స్సహస్ర శస్సంతి సోజనేత్రాః,

[ప్రథమ సర్గ. 82.]

విపంచి మీటుటలో నిపుణురాండును, శాస్త్రములను కూలం కషముగ కేర్చినవారును, సరసప్రబంధములు రచింప సామర్థ్య ము కలవారును అయిన శ్రీరత్నములు వచ్చి రఘునాథరాయల సభలో తమతమ పై పుణ్యమును చూపుచుండెడివారు. రసవత్తర

ములైన కావ్యములను వ్రాయుటలో పండితబాటిన తమకీర్తిని ప్రకాశింపజేయుచు వేలకొలది విదుషీరత్నములు ఆ ప్రభువు కొలువు కూటమున ఉండెడివారు.

కథా సంవిధానమున, కళాసందర్భమున మధురవాణి సంస్కృతిరామాయణము ఉత్తమకావ్యమై గ్రంథకర్త విశాలవైదుష్యమును ప్రకటించుచున్నది.

‘కొండలు తింజావూరు కవులు-పండితులు’ అను గ్రంథమున శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్యగారు మధురవాణి కవిత్యమును గుఱించి ఇట్లు వ్రాయుచున్నారు:

“రఘువంశ కుమారసంభవాదులవలె సీ కావ్యము సరసమైన కవిత్యముకలదై వరలియున్నది. శబ్దములయందలి యవ్యక్తమధురమైన నాదవిశేష మీమెకు బాగుగా తెలియునని యిందలి ప్రతిశ్లోకము చాటుచున్నది. పేశలమృదూక్తుల కీమేకావ్యము పెట్టినదిపేరు. భాష యీ భాషాసరస్వతికి వశవర్తిని. కల్పనాశక్తి యప్రతిహతము. ఈమెను కాళిదాసాది యుత్తమకావ్యనిర్మాతలతో చేర్చవగును”

మధురవాణి కవిత్యమునుగూర్చి శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ధాతి మార్గశీర్షపు భారతిలో వ్రాసిన పంక్తులు కూడ ఈ సందర్భమున స్మరింపదగియున్నవి:

“పాఠకులు కాలక్రమమున నవ్యుత్పన్నులుగాఁ బుట్టఁబోవుదురసికాఁబోలుఁ గొన్నిశ్లోకములకు మధురవాణి స్వయముగా వ్యాఖ్య రచించె. పాణిసీయము చక్కఁగాఁ జదివెనని చెప్పి తదాస్వాదము చూపుటకుఁగాఁబోలు ‘రాజసీతిరవస్పశా’ యని మాఘుడు చెప్పినట్లు ప్రయోగచాతురిఁ జూపును... సంగీతశాస్త్రమర్మములు సూచించునట్లు కుశలపుల గానవై

ఖరి ముప్పదితొమ్మిది శ్లోకములలో వర్ణింపఁబడియె (ఇందలి కొన్నిశ్లోకములకుఁ గవయిత్రీయే వ్యాఖ్యయుఁగూర్చె)... మధురవాణి వర్ణనానైపుణి చూపుచు సాహిత్యజ్ఞానము ప్రకాశింప నిచ్చగలది యగుటచే శ్లేషాదిచిత్రరచనలతో సర్గములు నిండించును. తంజాపురాంధ్రకావ్యములలో నచ్చటచ్చట హాసజనకములగు భావములు నిపుణముగాఁ బొందింపఁబడినట్లే తెద్వాసనావాసితయగు నిదియు నట్లే హాస్యరసము సకృత్తుగాఁ బోషించును.'

మధురవాణి కవిశైలి, వర్ణనాచమత్కృతి మున్నగు నవి శైలియుటకు ఇతరదనుక ఉదాహృతిములైన శ్లోకములే చాలును. ఐనను మధురవాణి భావబంధురకవిత్వావైదుష్యమునకు నిదర్శనముగా మఱి నాలుగుశ్లోకములు ఉద్భృతిములగుచున్నవి.

రామపృషేత సమయ మిథిలానగర వర్ణనశ్లోకము మధురవాణి రామాయణమున శబ్దాలంకారమునకు మంచి నిదర్శనము:

“వితాన పరితప్తనోత్పల వితాన సద్దానితం
విహతన నికేతనాకలిత కేతనాలంకృతమ్
మృదజ్జ పటహార్భటి ముఖరగోపురం తత్పురం
ప్రశస్త మవలోకయన్ ప్రముముదే రఘురాంపరిః.

ఉత్పల పుష్పముల వరుసలచే ఒప్పుచున్న మేలుకట్లచేతను,
కొత్తగా భవనములందు ఎత్తఁబడిన పతాకములచేతను, మద్దెల
మొదలయిన వాద్యముల శబ్దములచే కూడిన గోపురములచేతను
అలరుచున్న పురమును రాముఁడుమాచి ఆనందించెను,

లంకాద్వీపమున ఆశోక వనమున సీతను కనుగొని ఆమెకు

రాముని అంగుళీయక మిచ్చుచు హనుమంతుడు చెప్పిన మాటలు మధురవాణి రచనమున ఎంతటి భావవ్యంజకములుగా ఉన్నవో గమనింపుడు:

ఆ యాశమత్ర రఘువీరకరావమర్శం
 త్యక్తేతి రాగభరమాత్మని మాకృథాస్త్యక్
 రత్నాబ్జశీయక, విత్కర్మయరత్నకర్ప
 గగోద్ధయా త్సహజరాగమనూనమేవ.

రత్నాంగుళీయకమా! రామకరస్పర్శనుభవమును వదిలి ఇక్కడకు వచ్చితివని చింతింపకుము. రత్నగర్భగర్భజాతయగు నీతయొక్క సహజానురాగముగూడ అనూనమైనదే.

నీతానతి ఆ అంగుళ్యాభిరణమును పుచ్చుకొని వెలిబుచ్చిన అభిప్రాయమును కవయిత్రి కమనీయముగ ఇట్లు వర్ణించుచున్నది:

భవ్యం విహాయభరతో మణిముద్రికే త్వాం
 సామ్రాజ్యపాలనసమంజసతా ప్రకారే
 పాదూద్యయం రఘుపతిం ప్రణయాద్యయాచే
 కింసుస్త వీమ్యహహ తత్కలితోపకారమ్.

ఓ రత్నాంగుళీయకమా! సామ్రాజ్యపాలనముకు ఉపయోగించు నిన్ను విడిచి భరతుడు క్షిరాముని పాదకలను తీసికొనిపోవుట మేలే ఐనది, అతనిచే చేయబడిన ఈ ఉపకారము ఎంతని పొగడుదును?

కుకవి దూషణముచేయుచు మధురవాణి వ్రాసిన క్రింది శ్లోకము శ్రవణసుభగములైన పదిములపట్ల ఆమెకు కల అభిమానమును వ్యక్తము చేయుచున్నది:

సాహిత్య సద్వర్తని సంచరన్తః
సన్తః పురానవామగతిం సమేత్య
శబ్దాయమానాన్ శ్రీరసో రసహ్యం
న కాకవీన్ దృష్టురుపి త్సుమన్తే.

సాహిత్యమార్గమున సంచరించు సత్పురుషులు చెవులకు ఆస
హ్యముగా ధ్వనించు శబ్దములను వ్రాసెడి కుకవులను చూచుటకు
కూడ సహింపరు.

మధురవాణి కవితావిమర్శనమును ఇచ్చి గట్టిపెట్టి
ఆమె జాతిత్వవిషయమై కొంత తెలిసికొందము.

1908 ఫిబ్రవరిమాసపు ఇండియన్ రెవ్యూలో శ్రీ యం.
టి. నరసింహ అయ్యంగారు మధురవాణి కర్ణాటస్త్రీ అని
వ్రాసి ఉన్నారు.

ఇట్లు వ్రాయుటకు వారు చెప్పిన కారణము మిక్కిలి
హాస్యాస్పదమైనదిగా ఉన్నది. బెంగుళూరు గ్రంథాలయము
లోని మధురవాణి రామాయణపుస్తక ఆదిలో మైసూరు
ప్రాంతమున దొరకియున్నది కాబట్టి ఆ రామాయణకర్త
కర్ణాటాంగన ఏ ఉండునని శ్రీ అయ్యంగారు నిర్ణయించు
చున్నారు.

ఈ నిర్ణయము ఎంతమాత్రము నిలువజాలదు.

ఏమనిన మధురవాణి కర్ణాటస్త్రీ ఐయుండినచో ఆమెకు
కర్ణాటభాషయందుకూడ విశేషసాండిత్యము ఉండి యుండవల
యును. కృత్యాదినికాని, సర్గాంతశ్లోకములందుకాని తాను
కర్ణాటభాషలో పండితురాలనని ఆమె ప్రత్యేకము చెప్పకొని
ఉండలేదు. సర్గాంత శ్లోకములందు మధురవాణి తనసాండిత్య
విశేషములను బహువిధములుగా చెప్పకొని ఉన్నది. విశేష

మైన కర్ణాటభాషాపాండిత్యము ఉండుచో ఆమె ఆసంగతికూడ స్పష్టతరముచేసి ఉండును.

తనకు సంస్కృతాంధ్రములందు అంచితపాండిత్యము కలదని ఆమె స్పష్టముగ రామాయణకావ్యమున చెప్పకొని ఉన్నది. సర్గాంతిశ్లోకములలోని 'సంస్కృతాంధ్రకవితాసామ్రాజ్యలక్ష్మీ', 'మాధుర్యైకధురంధరాంధ్ర కవితానిర్మాణ సమ్మాన్యయా' మున్నగు పదజాలమును ఈ సందర్భమున మనము జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనవలయును.

ఆసలు ఆమె సంస్కృతరామాయణమునకు మూలము రఘునాథభూషాలుని ఆంధ్రరామాయణముకదా! ఒక గ్రంథమును ఆంధ్రమునుండి సంస్కృతములోనికి పరివర్తించువారికి ఆరెండు భావలయందను అంచితపాండిత్యము ఉండవలయును.

ఇట్టి సందర్భములో ఆ సంస్కృతాంధ్రపండితురాలు కర్ణాటస్త్రీ అనుట పొసఁగుబాటగు విషయమేనా? ఇంతకును మధురవాణి సంస్కృతరామాయణమునకు కల ఒక్క ప్రతియు తెలుగులిపిలో ఉన్నది.

ఈ రామాయణరచనకు కారకుడైన రఘునాథరాయలు తంజావూరి ఆంధ్రనాయకరాజు. మధురవాణి రచించిన గ్రంథము అతని ఆంధ్రరచనమునకు సంస్కృతీకరణము. ఆమెగ్రంథమునకు నేడు కల ఒక్క ప్రతియు ఆంధ్రలిపిలో వ్రాయఁబడి ఉన్నది.

ఇన్ని నిదర్శనములు ఉద్యుతై ఉండఁగా మధురవాణి ఆంధ్రపురంధ్రకాక కర్ణాటాంగన ఎట్లు కాఁగలనో ఊహించుటకు ఎడములేని విషయము.

మధురవాణి కర్ణాటవరవర్ణనికాక తెనుఁగు తెఱవయే
అనుటకు ఉపబలముగా శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరావు (ఎం.ఎ)
గారు గ్రంథస్థనిదర్శనమును మఱి ఒకదానిని ఎత్తిచూపు
చున్నారు. గమనింపుడు:

“మధురవాణి తెనుఁగుకవయిత్రి కావున యచ్చటచ్చట
యతిమైత్రి పాటించినది. మంగళశ్లోకముగా

లక్ష్మీం దీశేల్లక్ష్మణ పూర్వజన్మా
వీరో రఘూణామ్ విజయం ప్రయచ్ఛేత్
ఆరోగ్యమర్హి జనశ్చ దద్యాత్
రతీశ మూర్తే రఘునాథ సేతుః.
ప్రకృతి మధుర కావ్య ప్రాధ సందర్భ విద్భి
గృహితి జనమణీ భిర్యక్త పార్వవ్యయోఽసౌ
అథ సవిధ ముపేతాం సౌమ్యదా మాహ్వయన్యా
మవని పరిబృథానా మగ్రణీ రిత్యభాణీత్.
ఆజహ దలంకృతి క్రమ మనేక రసోల్లసితమ్
సరసపదార్థ సంగతి సముగ్ర గుణానుగుణమ్
రఘురమణ ప్రబంధతిలకం రసికాభిమతమ్
సుదతి విధి నతామితి సుధీరగాదీ నృపతిః.

ఇట్లే యతియు పాటించబడినవి. పై యుద్భృతాంశ
ములఁబట్టి యీమె యాంధ్రభాషాకవి తాపాండిత్యము
నూహింపనగును.”

యతి ప్రత్యేకము ఆంధ్రకవితాలక్షణము. కర్ణాటకవి
త్వమున యతి నిర్బంధముకాదు. ‘కన్నడ క్కె యతియిళ్ళ,
కోణ క్కె మతియిళ్ళ’ అని కన్నడ సామెతి. కన్నడమునకు యతి
లేదు, కోణికి మతిలేదు అని ఆ కన్నడ నానుడికి తెనుఁగు

అర్థము. కర్ణాటకవిత్వమున నిర్భంధముకానిది, ఆంధ్రకవిత్వమున ప్రత్యేకలక్షణమైనది అగు యతిమైత్రిలక్షణమును మధురవాణి కాను రచించిన సంస్కృత రామాయణమున పరక పాటుగ పాటించియుండుట ఆమె ఆంధ్రత్వవిరూపణకు అనువగు మఱిఒక ఆధారము అగుచున్నది.

మధురవాణి జాతిత్వవిషయమై శ్రీకురుగంటి నీతి రామయ్యగారు వ్రాసిన క్రిందిపంక్తులుకూడ ఈ సందర్భమున తడవఁదగి యున్నవి :

“ఈయమ యాంధ్రయువతయే యైయుండును. అప్పుడప్పుడు దక్షిణమునకు వలసవెడిలిన యాంధ్రరాజాదులతో కొన్ని వేశ్యాకుటుంబములు వెళ్ళియుండెను. ఇప్పటికి తంజావూరున ననేకాంధ్రవేశ్యాకుటుంబములు కలవు. వీరిలో ననేకులు విదూషీమణులుగా నుండిరి; ఉన్నారు. వీరిలో కొందరు సంగీత నాట్యములయందేగాక యాంధ్రగీర్వాణముల గ్రంథ రచన నేయుటయందుకూడ సమర్థులైయుండిరి... మధురవాణి యాంధ్రరాజు నాస్థానమునందుండటచేతను, నాంధ్రగ్రంథమును భాషాంతరీకరించుటచేతను తప్పక నామె యాంధ్రయువతయే యని చెప్పవలయును ”

ఇక మధురవాణి కాలముసంగతి పరామర్శితము.

క్రీస్తుశకము 1614-వ సంవత్సరము మొదలు 1630-వ సంవత్సరమువఱకు తంజావూరి రాజ్యమును పరిపాలించిన రఘునాథరాయల ఆస్థానము అలంకరించినది అగుటచే మధురవాణి పదునేడవశతాబ్దియందు ఉండియుండెననుట సునిశ్చయము అగుచున్నది.

మధురవాణిని పోషించిన రఘునాథరాయలు రాజకని, కవిరాజు, అతని ఆస్థానము కవులకు, పండితులకు కాణాచి, అట్టి రాజవద్ద, అట్టి ఆస్థానమున ఆమె ఉండినది. అట్టి రాజు చేతి, అట్టి ఆస్థానమునందు ఆమె కనకాభిషేకము మున్నగు మన్ననలను అందినది.

రఘునాథరాయలు రామభక్తాశ్రేణుడు. అతనికి తలిదండ్రులు రామపర్యాయాభిధానమైన రఘునాథ నామము ఇడిరి. అతడు తన కొమరునకు (విజయ) రాఘవ నామము ఉంచినాడు. అతడు ఆంధ్రమున రామాయణము రచించినాడు. అతడు రామసేతు, శ్రీరంగ, విజయరాఘవపుర, కుంభఘోణాది దివ్యస్థలములందు రామభద్రుని ప్రతిష్ఠించినాడు. ఇన్ని విధముల రామసంబంధముల అతని తెనుగు రామాయణమును సంస్కృతమునకు అనువదించుచు కృత్యమిదిని

నిశమ్య దంతాత్మనిభద్రపీఠే

నిషణ్ణ మర్హే రఘునాథభూపం

తస్మిన్ జనం పుష్పకమావసంతం

ఆమర్యతాద్యం రఘునాథమేవ.

అని అతనికిని, శ్రీరామునకును నామమ్యమును కలిపించిన మధురవాణి చమత్కృతికి ఆనాడు రఘునాథరాయలు ఆత్మ్యో ఎంతగా అలరి ఉండునో ఈనాడు మనము ఊహింపవలెన లేము.

ఆంధ్రాంగన సంస్కృతభాషా వైదుష్యమునకు అమోఘనిదర్శనమైన మధురవాణి రామాయణమునకు ఉదారులగు ఆంధ్రులు ముద్రణభగ్యమును కలిగింతురుగాక !

ల కు మా దే వి

ఆంధ్రరమణీమణులలో గంగాదేవి, తిరుమలాంబ, మధురగాణి, రామభద్రాంబ మున్నగువారు సంస్కృతమున గ్రంథములు రచించియు; మొల్ల, వెంకయ్య, ముద్దుపళేని, సుభద్రమ్మ మున్నగువారు ఆంధ్రమున గ్రంథములు రచించియు విదుషీత్వమును సంపాదించినారు.

మన ప్రస్తుతకథకు నామకయైన లకుమాదేవి నాట్య విద్యయందు అనంతకౌశలమును గడించి విదుషీత్వమును పొందినది.

గణనాతీతకాలమునుండి భారతదేశమున నాట్యము ఒక కళగా పరిగణింపఁబడి రాజాస్థానములందు మిక్కిలి గౌరవింపఁబడుచు వచ్చెను.

అగుట ఉచితజ్ఞులైన ఆంధ్రరాజులు గాంధర్వవిద్యాభిమానులై, గాంధర్వవిద్యాప్రవీణులైన ప్రముఖులను ఆదరించి పోషించి ఉన్నారు. ఈ సందర్భమున ఒకటి రెండు నిదర్శనములను పరామర్శింతుము.

క్రీస్తుశకము 892 మొదలు 922 వఱకు ముప్పది సంవత్సరములు వేంగీరాజ్యమును పరిపాలించిన చళుక్య భీమభూపాలుఁడు నాట్యవిద్యావేదిని ఐన చల్లవకు భూదానము చేసినట్లు శాసన మొకటి చాలుచున్నది.

క్రీస్తుశకము 1295 మొదలుకొని 1326 వఱకు ముప్పది సంవత్సరములు కాకతీయాంధ్రసామ్రాజ్యమును పరిపాలించిన

వీరప్రతాపరుద్రదేవచక్రవర్తి సర్వకీలస మాచల్దేవిని పోషించి ఉన్నట్లు క్రీడాభిరామము ఘోషించుచున్నది.

చల్లవవలె, సూచల్దేవివలె లకుమాదేవియు సర్వన వైదువ్యమున వీనుమిగిలినది; వారివలె ఆమెయు ఒకానొక మహారాజు ప్రాపునందినది.

క్రీస్తుశకము పదునాలుగవశతాబ్దినుండి కొండవీడు రాజధానిగా రెడ్డిరాజులు కొంతకాలము తెలుగుదేశమును పరిపాలించిరి. 1383-వ సంవత్సరము మొదలుకొని 1400-వ సంవత్సరము వఱకు రెడ్డిరాజ్యమునకు కుమారగిరి యనువాడు పరిపాలకుడుగా ఉండెను.

కుమారగిరి స్వయము విద్యావంతుడు, విశేషించి విద్యాప్రియుడు. భోగైకపరాయణుడు కూడ. అగుటచే ఆతడు తన రాజ్యపాలనాకాలమున ప్రతివత్సరమును నిశాంతివైభవముతో వసంతోత్సవములు ఒనర్చుచువచ్చెను. ఈ కారణమున జనులు ఆతనిని 'వసంతరాజు' అను నామాంతరమున వ్యవహరించుచు వచ్చిరి.

కుమారగిరికి నాట్యము అభిమానవిద్య. నాట్యవిద్యాభిమాని అగు ఆ ప్రభువంశము సంస్కృతమున తన పేర 'వసంతరాజీయము' అను నొక నాట్యశాస్త్రగ్రంథమును రచించెను. ఆ శాస్త్రమునందు జాను పివరించిన నాట్యాంశములను అభినయింపజేసి పరీక్షించుటకై ఆతడు అభినయమునందు పేరుమ్రోసిన వారాంగనలను ఎందఱనో తనకొలుపుకూటమున నిలిపి పోషించెను.

కుమారగిరి ఆస్థానమును అలంకరించిన వెల్లాటకతైలలో నెల్ల లకుమాదేవి అనుఆమె శిగోమణియై ప్రకాశించెను.

ఆమె అభినయమున అందెవేసినచేయి. అగుటచే లకుమ అనిన కుమారగిరికి వల్లనూలిన అభిమానము కుదిరినది.

వల్లనూలిన అభిమానము కుదురుటచే ఆ నాట్యవిద్యా ప్రియుడు నాట్యకళాపారంగతుడైతే ఆ విదుషీమణిని తన ఆస్థానమున నిలిపికొని విశేషముగా సన్మానించినాడు. ఆంధ్ర చరిత్రకు తెలిసిన ఆస్థానలాసికలలో లకుమ తలకూనికము.

‘లకుమా దేవి కుమారగిరి కొలువుకూటమున వివిధములైన నవనవాభినయములను ప్రదర్శించెను. ఆమె నాట్యకళాభిజ్ఞతకు మెచ్చి ఆ రసికప్రభువు ఆమెకు విశేషధనమును బహుమానము చేసెను. ఆ నాట్యకళానుండరి ఆ ధనమును స్వార్థమునకు ఉపయోగించుకొనక ఉదారబుద్ధితో బీదజనులకు ధారపోసెను.’

కుమారగిరి ప్రధానమంత్రియు, భావమండలియు అగు కాటయ వేమారెడ్డి కాను రచించిన శాకుంతల వాఖ్యానారంభమున చెప్పిన ఈశ్లోకము పై విషయమును తెలుపుచున్నది:

శ్లో. జయతి మహిమా లోకాతీతః కుమారగిరి ప్రభో

స్పదసి లకుమాదేవీయస్య శ్రీయా సద్భక్తిప్రియా

నవమభినయం నాట్యార్థానాం తినోతి సహస్రభా

రితరతి బహునర్థా నర్థివ్రజాయ సహస్రశః.

మ హా వా క్య ము :

“పురుషుడ యోషిసోఽపి కపి భవేయః
సంస్కారో హ్యత్మని సమైతివస్త్రిణం పారుషంవా
విభాగ మశేషతే, శూయస్తే, దృశ్యస్తేఽపి చ రాజ
పుత్ర్యో మహామాత్రగుహితగో గణికాః కాతకీ
భార్యాశ్చ శాస్త్ర ప్రహత బుద్ధయాః కవయశ్చ.”

— రాజశేఖరకవి కావ్యనిరూపణ (దశమాధ్యాయము)

పురుషులవలె స్త్రీలును కవులు కావచ్చును. సారస్వత
సంస్కారము అత్యనిష్ఠ మగు నే గాని, అయ్యది స్త్రీపురుష విశిష్ట
నొనర్పదు. రాజపుత్రకలు- మహామాత్యసుతులు- గణికలు- కాతుక
వంతులగు వారిభార్యలు మున్నగువారు అనేకులు శాస్త్రప్రహత
బుద్ధులై, కవులై యుండిరని వినియునున్నాము. ప్రస్తుతము ప్రత్య
క్షము గాఁ గనుచునున్నాము.

— శ్రీ పంచాంగుల ఆదినారాయణశాస్త్రి గారి అనువాదము.

కృతజ్ఞత

ఈ గ్రంథరచనమున తోడ్పడిన గ్రంథములు విషయనివేదన సంపర్కమున అసూతావులయందు కృతజ్ఞతాపూర్వకముగఁ జేర్కొనఁబడియే యున్నవి. అవికాక ఈ గ్రంథరచనవిషయమున సంప్రదింపఁబడిన వాటికొన్ని గ్రంథముల నామములు ఇక్కడ కృతజ్ఞతాపూర్వకముగఁ జేర్కొనఁబడుచున్నవి:

1. ఆంధ్రులచరిత్ర మొదటిభాగము- శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు.
2. విద్యమీమణులు- సరస్వతీ నిలయము; బందరు.)
3. Introduction to Madhuravijayam By T A. Gopina-
-tha Rao M A ('New India' Madras. 1915.)
4. Raghunathabhyudaya of Ramabhadramma
By T R. Chintamani - 'University of Madras'.
- 5 Raghunathabhyudayam - A study by T.A. Gopinatha
Rao M.A. Christi n College Magazine 1916-17.
- 6 Sources of Vijayanagara History -
- A. Rangaswami Saraswati.
7. Further Sources of Vijayanagara History
- N. Venkata Ramanayya M.A.
- 8 The Third Dynasty of Vijayanagara
- N. Venkata Ramanayya M.A.
9. Madras Epigraphy Annual Report for 1904.
- 10 Indian Review, Madras. vol ix. (1908)

